

VLUCHTELINGEN GEZINNEN NA ERKENNING

Mieke Groeninck
Louise Carlier
Pascal Debruyne
Dirk Geldof
Giacomo Orsini
Roos-Marie van den Bogaard
Robin Vandevoordt (red.)

**Barrières
en trajecten
naar inclusie**

**acco
learn**

VLUCHTELINGEN GEZINNEN NA ERKENNING

**Barrières en trajecten
naar inclusie**

Mieke Groeninck, Louise Carlier,
Pascal Debruyne, Dirk Geldof,
Giacomo Orsini,
Roos-Marie Van den Bogaard en
Robin Vandevoordt (red.)

acco

Kenniscentrum
Gezinswetenschappen

Eerste uitgave: 2025

Gepubliceerd door

Acco cv, Sluisstraat 10, 3000 Leuven, België

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.acco.be

Voor Nederland:

Acco Uitgeverij, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland

E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.acco Uitgeverij.nl

Omslagontwerp: www.frisco.be

Zetwerk: Carius Group

© 2025 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cv), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft geprobeerd alle rechthebbenden voor het copyright op te sporen. Mogelijk is dat niet overal gelukt. Wie toch denkt rechten te kunnen doen gelden, kan contact opnemen met de uitgever.

INHOUD

1. Vluchtelingengezinnen na erkenning: inleiding	9
1.1 Over de woorden die we (niet) gebruiken	12
1.2 De verhalen die we (niet) vertellen	16
2. Het labrynt van de Belgische bureaucratie	19
2.1 De bomen door het bos	22
2.2 Tijd en ruimte voor ondersteuning	25
2.3 Door de mazen van het net	29
2.4 Besluit: administratieve complexiteit remt inclusietrajecten af	31
3. Geen toekomst zonder woonst	33
3.1 Op zichzelf aangewezen	35
3.2 Het moeizame pad naar een woonst: verschillende strategieën	37
3.3 Geen inclusie zonder woonst	40
3.4 Transitwoningen	43
3.5 Besluit: wonen, een cruciale policy gap	44
4. Taal als sleutel tot werk, onderwijs en welzijn	47
4.1 Voorwaarden om een nieuwe taal te leren	50
4.2 Taalverwerving als slot op de deur	52
4.3 'Lost in translation'	56
4.4 Gedestabiliseerde gezinsdynamieken	58
4.5 Besluit: taal als een sleutel die de deur sluit	61
5. 'Migratiepijn', nabuurschap en welzijn	63
5.1 Van desoriëntatie naar anderen wegwijs maken	66
5.2 De voedingsbodem van 'migratiepijn'	70
5.3 Het belang van familie	74
5.4 Van eenzijdige assimilatie naar de veelheid van wat gelukkig maakt	76
5.5 Nabuurschap en 'affectieve aanstekelijkheid'	77
5.6 Besluit: werkt 'welzijn eerst' beter?	81

6. Van mensen en plaatsen	83
6.1 Verschillende milieus, verschillende vormen van ondersteuning	86
6.2 Waar kunnen gezinnen terecht?	89
6.3 Hoe krijgen families toegang tot ondersteuning?	92
6.4 Het onevenwicht tussen informele en formele ondersteuning	93
6.5 De nood aan formele ondersteuning	95
7. Conclusie: naar een beleid dat écht werkt	99
Noten	106
Over de auteurs	118

1 **VLUCHTELINGEN- GEZINNEN NA ERKENNING: INLEIDING**

Robin Vandevoordt, Giacomo Orsini,
Louise Carlier, Pascal Debruyne,
Dirk Geldof, Mieke Groeninck

INLEIDING

Zodra asielzoekers internationale bescherming krijgen in België, belanden ze in een intense periode van snel opeenvolgende veranderingen. Binnen maximaal twee maanden (in de regel verlengbaar met slechts één maand, tenzij in uitzonderlijke gevallen) moeten ze het opvangcentrum of Lokaal Opvang Initiatief (LOI) verlaten en zelf een woning vinden. Ze moeten zich zo snel mogelijk inschrijven bij de gemeente, hun inburgeringstraject starten, hun kinderen inschrijven op school, een bankrekening openen en zich een weg banen door de wirwar van publieke diensten. Plots moeten ze de taal leren, cursussen maatschappelijke oriëntatie volgen, een begeleidingstraject naar werk starten en, in Vlaanderen, deelnemen aan een participatieprogramma dat hun sociaal netwerk versterkt. Voor vluchtelingengezinnen zelf ligt de prioriteit doorgaans op het vinden van een woonst¹ en/of het opstarten van de procedure gezinshereniging.² Door de moeilijkheid om een geschikte en betaalbare woning te vinden, moeten vluchtelingengezinnen na hun erkenning vaak meerdere keren verhuizen, waardoor ze deze zaken opnieuw, en zo snel mogelijk, moeten afhandelen. Het contrast met de tergend trage periode waarin ze moesten wachten op een beslissing over hun asielaanvraag, kan nauwelijks groter zijn.

Opmerkelijk genoeg krijgen vluchtelingengezinnen – die we in dit boek opvatten als gezinnen waarin minstens één persoon het statuut van internationale bescherming werd toegekend, zij het als erkend vluchteling, zij het via subsidiaire bescherming – juist in deze periode van transitie de minste ondersteuning. Publieke diensten bieden weinig praktische begeleiding bij het zoeken naar een woonst of het opstarten van gezinshereniging. Ook voor andere levensdomeinen is er weinig tot geen integraal casemanagement.³ In plaats daarvan worden vluchtelingengezinnen de speelbal van verschillende beleidsniveaus en -sectoren, die elk hun eigen manier van werken hanteren én bij momenten tegengestelde doelstellingen nastreven. Terwijl sommige beleidsdomeinen proberen om de sociale participatie van nieuwkomers te verhogen (bv. gelijke kansen), lijken andere domeinen (bv. wonen) nieuwkomers zo lang mogelijk te weren uit de welvaartsstaat. Het federale regeerakkoord waarmee de arizonaregering begin 2025 van start ging, kondigde aan om daar nog veel verder in te gaan, vooral voor mensen met subsidiaire bescherming: zij zouden lange tijd worden uitgesloten van tal van sociale rechten.⁴

Daarbovenop ervaren vluchtelingengezinnen grote verschillen in de kwaliteit en expertise van publieke diensten; niet alleen tussen verschillende dienstverleners binnen eenzelfde gemeente, maar nog meer tussen gemeenten met een uiteenlopende invulling van hun lokaal sociaal beleid. De universele ondersteuning waar ze volgens

de regelgeving recht op hebben, is een doolhof waarin zelfs de meest bevoorrechte burgers van dit land alles uit de kast moeten halen om hun weg te vinden.

In dit boek nodigen we je uit om in de voetsporen van vluchtelingengezinnen te treden en binnen te gaan in het doolhof van het onthaal- en integratiebeleid in België. Over een periode van vier jaar luisterde een interdisciplinair consortium van onderzoekers samen in het REFUFAM-project naar de ervaringen van vluchtelingengezinnen en andere experts. We voerden interviews en focusgroepen met 98 leden van vluchtelingengezinnen en 99 maatschappelijk werkers, lokale beleidsmakers, vrijwilligers en andere professionals. Een van onze onderzoekers vergezelde daarnaast drie vluchtelingengezinnen als buddy tijdens een deel van hun traject. Ons doel was eenvoudig: beter begrijpen wat het betekent om als vluchtelingengezin je weg te vinden in het doolhof van wat beleidsmakers 'integratie' noemen.

In andere publicaties beschreven we in detail hoe een wirwar van tegensprekelijke beleidsbeslissingen dit doolhof heeft gecreëerd en waarom het 'integratiebeleid' zijn doel voorbijschiet. In tien *policy briefs* formuleerden we meer dan 100 aanbevelingen om het onthaal van vluchtelingengezinnen en andere nieuwkomers efficiënter en effectiever te organiseren.⁵ In dit boek staan de ervaringen van vluchtelingengezinnen zelf centraal. Wat betekent het om dit doolhof van Belgische regelgeving en dienstverlening binnen te stappen? In welke mate en hoe vinden gezinnen hun weg naar een woonst, onderwijs en werk? En hoe beïnvloedt dit hun gevoel van welbevinden en van thuishoren?

1.1 OVER DE WOORDEN DIE WE (NIET) GEBRUIKEN

In dit boek vertrekken we niet van het woord 'integratie' – afgezien van een occasionele verwijzing naar het werk van collega's die de term wel hanteren. Dat lijkt misschien vreemd, aangezien het in zowel publieke als academische debatten nog steeds een zeer gangbare term is. Er zitten echter gegronde redenen achter deze keuze, en om te begrijpen waar dit boek echt over gaat, is het de moeite om hier dieper op in te gaan.

In academische kringen wordt 'integratie' doorgaans gedefinieerd als een wederkerig proces, waarin zowel nieuwkomers als de ontvangende samenleving een proces van verandering ondergaan.⁶ In de praktijk richt empirisch onderzoek naar integratie zich echter meestal op de 'prestaties' en 'overtuigingen' van specifieke groepen nieuwkomers – met name die uit het Mondiale Zuiden – aan de hand van een reeks formele indicatoren: werkgelegenheidscijfers, taalvaardigheid,

slaagpercentages voor inburgeringstests, onderwijsprestaties en zogenaamde culturele normen en waarden (zoals opvattingen over de relatie tussen staat en religie, of over gendergelijkheid). Met andere woorden, zodra het woord 'integratie' actief wordt gebruikt, verandert de betekenis van een wederkerig naar een eenzijdig proces, en vernauwt de aandacht tot de handelingen en overtuigingen van slechts één groep mensen.

Dit is opmerkelijk, omdat 'integratie' aanvankelijk een progressief ideaal was, geïnspireerd door het Amerikaanse model van een natie gebouwd op immigratie en diversiteit – wat Adrian Favell omschrijft als de paradigmatische 'integratienatie'.⁷ In die context ontstond het begrip 'integratie' als tegenbeeld van een beleid dat sociale groepen van elkaar scheidde door middel van geracialiseerde 'segregatie'. 'Integratie' stond symbool voor een modern project dat diversiteit definitief zou omarmen.

De afgelopen 20 tot 30 jaar verschoof de betekenis van 'integratie' echter geleidelijk aan, tot het bijna uitsluitend nog als synoniem wordt gebruikt voor de eenzijdige *assimilatie* van een specifieke groep nieuwkomers. Dit weerspiegelt een algemene tendens in de West-Europese politiek, waarbij politici en opiniemakers steeds nadrukkelijker afscheid namen van andere samenlevingsmodellen zoals multiculturalisme, minderheidsrechten en republikanisme, en in plaats daarvan pleiten voor een neoliberale en neocommunitaristische wending.⁸ De verantwoordelijkheid om te 'integreren' wordt bijna volledig bij nieuwkomers zelf gelegd.⁹ Van hen wordt verwacht dat ze economisch zelfredzaam worden (dat wil zeggen: hun eigen inkomen genereren in plaats van sociale bijstand te ontvangen) en dat ze formeel bewijzen dat ze cultureel 'geassimileerd' zijn (door de normen, waarden en taal van de ontvangende samenleving te internaliseren).

In deze context doet het woord 'integratie' meerdere dingen. Ten eerste leidt het de aandacht af van de rol die het beleid en de ontvangende samenleving spelen.¹⁰ In veel (door de overheid besteld) onderzoek worden de prestaties van nieuwkomers op de arbeidsmarkt bijvoorbeeld vaak vergeleken met een zogenaamd homogene groep gevestigde burgers, terwijl de toegankelijkheid van de arbeidsmarkt voor nieuwkomers – door bijvoorbeeld formele taalvereisten en de erkenning van buitenlandse diploma's – buiten beeld blijft.

Ten tweede zorgt een framing in termen van 'integratie' ervoor dat er geen vragen worden gesteld over wie wel of niet moet integreren, en waarom. Zo wordt enerzijds verondersteld dat enkel bepaalde groepen nieuwkomers zich moeten 'integreren': dat zijn dan doorgaans niet-Europese migranten uit het Mondiale Zuiden, eerder dan, bijvoorbeeld, Amerikaanse burgers. Anderzijds stelt 'integratie' de ontvangende samenleving voor als een homogeen geheel waarin het gemiddelde

van de gevestigde bevolking (bv. in termen van tewerkstellingsgraad) en de dominante culturele opvattingen als een onbetwiste norm gelden. Dat staat in schril contrast met de realiteit van de superdiverse maatschappij die zich steeds meer doet gelden in stedelijke en suburbane contreien.¹¹

Ten derde wordt de oorzaak van een gebrekkige ‘integratie’ quasi steeds gelegd bij een vermeend gebrek aan economische zelfstandigheid, kennis en vaardigheden van nieuwkomers. Dit leidt de aandacht af van de structurele ongelijkheid en het systemisch racisme dat woekert in West-Europese landen. Het leidende beeld bij het woord ‘integratie’ is dan ook geen modern project waarin iedereen ondanks een diverse achtergrond in relatieve gelijkwaardigheid samenleeft. De samenleving die hierin wordt verbeeld, is er één waarin nieuwkomers verschijnen als een probleem dat moet worden opgelost. En als de loutere aanwezigheid van nieuwkomers die ‘anders’ zijn het probleem is, dan zullen ook hun grootste inspanningen tevergeefs zijn. Dan is het niet meer dan logisch dat de afgelopen jaren steeds meer kinderen en kleinkinderen van migranten zich luidop hebben afgevraagd: ‘Wanneer zullen wij eindelijk als “voldoende geïntegreerd” worden beschouwd?’

De kritiek op het concept ‘integratie’ – en het beleidsgericht onderzoek dat daaraan vasthangt – klinkt de laatste jaren steeds luider, zowel in Vlaanderen als in het buitenland.¹² Daarom kozen we er in het REFUFAM-project voor om resoluut een ander pad te bewandelen. In plaats van de prestaties en overtuigingen van een specifieke groep nieuwkomers te monitoren en die te verklaren aan de hand van individuele kenmerken (zoals nationaliteit, klasse, gender of opleidingsniveau), onderzochten we de daadwerkelijke effecten van beleid op het leven van vluchtelingengezinnen. Vervolgens brachten we deze effecten in verband met de beleidskeuzes die op lokaal, regionaal en federaal niveau werden gemaakt.

Zo’n onderzoeksopzet vertalen naar heldere concepten is altijd een uitdaging. Elke woordkeuze brengt blinde vlekken en beperkingen met zich mee. Toch kunnen bepaalde begrippen ons leiden naar een andere invalshoek, een andere manier van kijken. In dit boek kozen we ervoor om te spreken over *inclusietrajecten* – al gebruiken we omwille van de vlotheid van de tekst soms ook ‘paden naar inclusie’ of ‘sociale inclusie’. Dit zijn de trajecten die vluchtelingengezinnen doorlopen om toegang te krijgen tot cruciale levensdomeinen, zoals degelijke huisvesting, duurzame tewerkstelling, onderwijs, welzijn en sociale relaties.

Het is een subtiele maar fundamentele verschuiving: in plaats van de prestaties of overtuigingen van vluchtelingengezinnen te monitoren, richten we ons op de obstakels die zij tegenkomen in hun zoektocht naar een woonst, werk, onderwijs en sociale verbinding. In tegenstelling tot hoe ‘integratie’ vaak wordt voorgesteld,

zijn deze trajecten allesbehalve rechtlijnig of voorspelbaar. De gezinnen die we spraken, beschreven de periode na hun erkenning vaak als een tijd vol omwegen, onderbrekingen of plotse doorbraken. Soms worden ze afgeremd, soms moeten ze op adem komen omdat alles juist te snel gaat.

Zoals eerder vermeld, situeren we deze inclusietrajecten binnen de bredere context van beleid en publieke dienstverlening. In het REFUFAM-project hebben we twee types van *policy gaps* in beleid en ondersteuning geïdentificeerd.¹³

Het eerste type policy gap ontstaat vanuit de gebrekkige afstemming tussen het formele integratiebeleid en de realiteit waarin vluchtelingengezinnen hun weg proberen te vinden naar werk, huisvesting, onderwijs en de bredere samenleving. Zo kan beleid bijvoorbeeld economische zelfredzaamheid van nieuwkomers als prioriteit stellen, maar duwt een combinatie van factoren hen vooral in precare tewerkstelling, bijvoorbeeld door een eenzijdige focus op snel eender welk werk vinden en strikte taalvereisten op de arbeidsmarkt.¹⁴ Deze beleidsmatige tekorten vormen de kern van de meeste van onze *policy briefs*.

In dit boek richten we ons vooral op een tweede type policy gap: het gebrek aan integrale, transversale begeleiding op cruciale momenten in de inclusietrajecten van vluchtelingengezinnen. Het is algemeen bekend dat een gebrek aan stabiele huisvesting het leren van een nieuwe taal, het vinden van werk, het psychosociaal welzijn en de schoolprestaties van kinderen ondermijnt. Toch bestaan er nauwelijks beleidsmaatregelen die zelfs maar tijdelijke huisvesting voor erkende vluchtelingengezinnen voorzien. Terwijl onze policy briefs inzoomen op hoe beleid deze kloof in ondersteuning creëert, focussen we in dit boek vooral op wat het gebrek aan transversale ondersteuning betekent voor vluchtelingengezinnen zelf en hoe het hun inclusietrajecten belemmert.

Tot slot koos REFUFAM er bewust voor om zijn onderzoek te concentreren op vluchtelingengezinnen als een specifieke groep nieuwkomers. Door ons te richten op *gezinnen* wilden we beter begrijpen met welke uitdagingen gezinnen met kinderen te maken krijgen, en hoe de obstakels in hun inclusietrajecten het welzijn van verschillende gezinsleden beïnvloeden. Deze gezinsgerichte benadering hielp ons ook om vluchtelingen en hun familieleden te situeren binnen een sociale rol die voor hen betekenisvol is. Dit staat in contrast met veel beleidsgericht academisch onderzoek, dat meestal de prestaties en overtuigingen van nieuwkomers meet en monitort op geaggregeerd groepsniveau: als leden van een bepaalde nationaliteit, etniciteit, klasse of gender, zonder dat deze categorieën noodzakelijkerwijs betekenisvol zijn voor nieuwkomers zelf.

Door te focussen op *vluchtelingen*, wilden we policy gaps blootleggen die wellicht ook relevant zijn voor een bredere groep van nieuwkomers – en andere mensen – maar die bij vluchtelingen en hun gezinsleden doorgaans scherper tot uiting komen. Vluchtelingengezinnen maken bijvoorbeeld een bijzonder moeilijke periode van transitie door, aangezien ze onder verschillende bestuursniveaus vallen: van de federale opvang tijdens hun asielaanvraag naar lokaal en regionaal welzijns- en integratiebeleid. Daarnaast lopen vluchtelingen doorgaans een hoog risico op psychosociale stress,¹⁵ die nog verergerd kan worden door beleid dat hen eerst ‘responsabiliseert’ en pas daarna toegang biedt tot basisvoorzieningen. Bovendien behoren vluchtelingen tot een publiekelijk gecontesteerde groep nieuwkomers, aangezien ze meestal uit het Mondiale Zuiden komen en er heel wat negatieve politieke framing over hen bestaat. Hierdoor zijn ze bijzonder kwetsbaar voor ervaringen van discriminatie op etnische en raciale gronden.

1.2 DE VERHALEN DIE WE (NIET) VERTELLEN

Uiteraard brengen al deze keuzes ook beperkingen met zich mee. Waarom hebben we er, gezien de kritiek op het concept ‘integratie’, niet voor gekozen om dit proces volledig buiten beschouwing te laten? Waarom hebben we ons niet gericht op hoe systemisch racisme zowel nieuwkomers als geracialiseerde minderheden treft, ook zij die al meerdere generaties in België wonen? Waarom onderzochten we niet de ervaringen van asielzoekers tijdens hun procedure, terwijl het ondertussen schijnbaar normaal is geworden dat beleidsmakers alleenstaande mannen op straat laten slapen? Of waarom hebben we ons niet geconcentreerd op de verhalen van mensen die zonder hun naaste familie verblijven in België, terwijl hun dierbaren vastzitten in conflictgebieden?

Dat zijn pertinente vragen. Het is duidelijk dat er nog zoveel verhalen zijn die gehoord moeten worden. In dit boek nodigen we je uit om te luisteren naar de ervaringen van vluchtelingengezinnen. In vijf hoofdstukken onderzoeken we hoe ze hun weg proberen te vinden in het labirint van de Belgische bureaucratie (hoofdstuk 2), de obstakels die ze tegenkomen bij het zoeken naar huisvesting (hoofdstuk 3), de ambivalente maar cruciale rol die taal speelt (hoofdstuk 4), en hoe al deze factoren hun psychosociaal welzijn beïnvloeden (hoofdstuk 5). Ten slotte bekijken we hoe deze policy gaps ertoe leiden dat vluchtelingengezinnen nog steeds in hoge mate zijn aangewezen op informele ondersteuning (hoofdstuk 6). We hopen dat deze verhalen alvast een beetje inzicht bieden in wat het betekent om je weg te zoeken in de Belgische samenleving. Enkel zo kunnen we op een andere manier beginnen te kijken naar het onthaal van vluchtelingengezinnen.

2

HET LABYRINT VAN DE BELGISCHE BUREAUCRATIE

Mieke Groeninck, Louise Carlier,
Pascal Debruyne, Dirk Geldof,
Giacomo Orsini, Robin Vandevoordt

Toen ik hier kwam, wist ik niets. Hoe kan ik een bus nemen? (...) Je kan een factuur niet betalen. (...) Jammer genoeg vonden wij niet genoeg hulp hier. Eigenlijk hebben we een community, (...) maar iedereen heeft een eigen weg. Iedereen is bezig met eigen werk, eigen leven. Maar natuurlijk wel een klein beetje hulp gekregen. (...) Met het OCMW, [we communiceerden] met Google Translate en telefoontolken. Dat was het. [Dat duurde] voor mij minimum zes maanden tot één jaar. (Turkse vader)

INLEIDING

Pas erkende vluchtelingengezinnen botsen op een gebrek aan praktische ondersteuning en begeleiding, juist in een periode waarin ze die het hardst nodig hebben.¹⁶ Terwijl de tijd tijdens de asielprocedure traag lijkt te verstrijken, voelen mensen zich na hun erkenning vaak overweldigd en onzeker over wat eerst en het meest dringend moet gebeuren. Huisvesting en taalbarrières spelen hierin een cruciale rol, zoals we in hoofdstukken 3 en 4 zullen toelichten.

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de ‘administratieve ballast’ die gepaard gaat met het zich een weg banen in het labrynt van burgerlijke zaken, ziekenfondsen, sociale zekerheid, bankzaken, onderwijs en nog zoveel andere verplichtingen.¹⁷ De term ‘administratieve ballast’ verwijst naar de psychologische en andere lasten “die burgers ervaren wanneer ze in contact komen met overheidsdiensten. Die ballast beïnvloedt of burgers deze diensten al dan niet kunnen bereiken en gebruiken”.¹⁸ De administratieve ballast is vooral zwaar in de transitieperiode, wanneer gezinnen zich administratief moeten herinbedden in een nieuwe lokale context en de belangrijkste zaken op korte termijn in orde moeten brengen. Maar ook daarna zindert het voort in de officiële brieven, de contracten, de afspraken aan loketten, de ltsme-verzoeken, enzovoort.

Hoewel wetenschappelijk onderzoek al geruime tijd duidt op het belang van integrale en toegankelijke ondersteuning – ook bij administratieve herinbedding – geven vluchtelingengezinnen aan dat ze hierin grotendeels zelf hun weg moeten vinden.¹⁹ Dit brengt het risico met zich mee dat ze verdwalen in het uiterst complexe en vaak onoverzichtelijke administratieve landschap waarin ze terechtkomen (2.1), of dat ze door de mazen van het nochtans strakke administratieve net glippen (2.2). Zowel sociale professionals als gezinnen benadrukken hoe in deze ingewikkelde omstandigheden de begeleiding bij administratieve herinbedding wordt bemoeilijkt door een structureel tekort aan tijd en andere middelen (2.3).

2.1 DE BOMEN DOOR HET BOS

“ [Nadat je het opvangcentrum verlaat] beginnen er andere dingen: administratie, heel veel administratie, je adreswijziging, je weet niet veel Nederlands. Naar het OCMW gaan bijvoorbeeld en naar andere organisaties. In het begin hielpen vrijwilligers van [organisatie] me, en dan [ben ik] naar OCMW gegaan om me aan te melden voor het leefloon en dan heb ik wel een maatschappelijk werker gekregen. Maar ik heb ook niet veel gehad aan hen, het was altijd doorverwijzing bij hen. “Hier is het adres en ga maar”, maar ja, ik weet dat allemaal niet – waar het stadhuis ligt, waar de inburgeringscursus is. Ze schrijven op de papieren van hier is het, ga maar. (...) Het contact was supermoeilijk, maar zij hebben heel veel andere mensen en ja, via telefoon zijn ze niet beschikbaar. Je moet een afspraak maken, de afspraak duurt maanden terwijl je nood hebt aan hulp. (...) In het begin voor mij, bijvoorbeeld een niet-belangrijke brief was ook belangrijk. Maar ja, ik kon de taal niet en dan stress je van over wat gaat dat. Je belt de sociaal werker en zij neemt niet op. (...) Ik gebruikte dan Google Translate maar er staat ook geen duidelijke info op de brief of dat dat dringend is of niet. En afspraak vragen duurt drie weken wachten voor één brief. (Afghaanse vader)

Deze Afghaanse vader beschrijft, nadat de cruciale hindernis van min of meer stabiele huisvesting is overwonnen, hoe hij een gebrek aan persoonlijke en integrale begeleiding ervaart bij zijn bureaucratische herinbedding, die versnipperd is over meerdere diensten en actoren.²⁰ Om vluchtelingen hierop voor te bereiden, vertelt een sociaal werker van een Lokaal Opvanginitiatief (LOI) zijn cliënten:

“ Ik zeg altijd aan de mensen die alleen gaan wonen: “Kijk, de begeleiding die ik nu doe, dat gaat opgesplitst worden. Gij gaat heel zelf zelf moeten doen, ge gaat een maatschappelijk werker van het OCMW hebben, ge gaat iemand van het Agentschap Integratie en Inburgering hebben, ge gaat iemand van de VDAB hebben en ge gaat [misschien zelfs] een netwerkcoach hebben.” (Sociaal werker LOI)

Voor gezinnen die nieuw zijn in dit bureaucratische landschap, is het lastig te achterhalen wie waarvoor verantwoordelijk is en welke vormen van ondersteuning ze wel of niet kunnen aanvragen of verwachten.²¹ Bovendien verschilt de organisatie van deze hulp vaak sterk van gemeente tot gemeente, wat de situatie nog complexer maakt.²² Dit maakt het voor gezinnen moeilijk om snel administratief ingebed te raken, hun rechten op te nemen of zich vlot door het bureaucratische systeem te bewegen. Dit blijkt ook uit de ervaring van een Iraaks gezin in Brussel:

“ Er was een probleem met de inschrijving van de kinderen in het gemeentehuis. In (...) het opvangcentrum hebben de kinderen die [ID]-kaart niet gekregen

(...), alleen de ouders hebben een ID-kaart gekregen. En ze hebben gezegd dat de kinderen werden gezet gewoon op de verblijfsvergunning [van de ouders]. Toen ze naar hier verhuisd zijn en naar het gemeentehuis gingen om hun adres te bevestigen, vertelden ze hun daar: "Uw kinderen zijn niet ingeschreven, ik zie hier geen kinderen bij jullie." Dus het was een probleem. (...) De [voormalige] voogd [van zijn zoon] heeft een afspraak gemaakt bij Caritas, op deze manier werd hij dan geholpen. (...) En toen is hij terug naar het gemeentehuis gegaan. Zij hebben gezegd: het is in orde. [Maar] toen ze checkte in de computer zagen ze dat er nog geen link stond tussen de ouders en de kinderen. (...) Dus het probleem was eigenlijk dat ze [dienst bestuurszaken] niet communiceren met de ouders. Ze zeggen niet wat het probleem is en wat ze moeten doen. Dus het gemeentehuis mailt en communiceert gewoon met het opvangcentrum. Maar de ouders weten van niks. (Vertaler voor een Irakese familie)

In dit geval ging de informatie verloren tussen verschillende publieke instanties en tussen de dienst burgerzaken en de familie. Een deel van het probleem ligt echter ook in het correct kunnen inschatten van de situatie. Vaak in combinatie met taalbarrières, maakt dit duidelijk dat een vraaggestuurde aanpak, waarbij vluchtelingen zelf de juiste vragen aan de juiste diensten moeten stellen, onvoldoende kan zijn. Zoals een brugfiguur uit het lager onderwijs aangeeft: als er geen vragen worden gesteld, blijft de ondersteuning uit.

“ Er zijn heel veel diensten die werken rond vraag. Als een dienst geen vraag krijgt van de cliënt, dan gaat die ook niet terugkoppelen. Wat onder andere een groot verschil is met mijn positie: ik ga altijd terugkoppelen. (...) Als ik naar een gezin ga, dan vraag ik: "Hoe was het vorige week, je bent daar onlangs geweest, wat was het gevolg daarvan?" (...) Ouders die ik niet zie of waarvan ik weet dat de situatie niet oké is (...), daar neem ik automatisch contact mee op om te vragen: "Zeg, ik kom eens een keer horen hoe dat het met jou zit, of dat alles goed gaat en of dat ik niks kan betekenen?" (Brugfiguur lagere school)

Vaak weten vluchtelingengezinnen niet precies wat ze zoeken of nodig hebben in een specifieke situatie, laat staan waar ze recht op hebben. Zonder automatische rechtentoekenning beïnvloedt de complexiteit van het bureaucratische labrynt de toegankelijkheid van allerhande publieke diensten.²⁴ Zoals deze Palestijnse moeder uitlegt:

“ Ik had niemand in het begin om me bij te staan [bij administratie]. Soms een maatschappelijk werker, maar die hielpen niet altijd. Soms vroeg ik iets en begrepen ze de bedoeling van mijn vraag niet. Of antwoordden ze iets anders. Want bijvoorbeeld, voor mijn kinderen, hun schooltoelage, dat wist ik niet. Ik wist niet dat wij daar recht op hadden. Pas na twee jaar heb ik dat toevallig gehoord van een andere vrouw uit Palestina. Toen ik dat gehoord had, vroeg ik me af waarom wij dat niet wisten, en of we daar recht op hadden of niet. Ik ben naar de maatschap-

pelijk werker geweest, en normaal gebeurt dat automatisch. Maar er was een fout in het dossier, daarom bleef dat hangen. Het was direct opgelost. Maar als we dat niet vragen, als we dat niet weten... Bedenk je dat er ook andere mensen zijn die dat niet weten... (Palestijnse moeder)

Uit onze gesprekken met gezinsleden bleek dat er inderdaad nog veel andere mensen zijn die niet weten op welke fundamentele ondersteuning ze recht hebben, zelfs in het geval van basisbehoeften zoals voedselhulp:

“ Mijn broer vertelde me dat ik naar het OCMW kon om dat aan te vragen (...). Ik zei aan mijn sociaal assistent: “Is het waar dat er voedselhulp is?” Ze zei: “Ah ja, wil je dat?” Ja, natuurlijk! (Workshop met nieuwkomers)

Waar algemene ondersteuning waarop mensen recht hebben niet altijd gecommuniceerd of begrepen wordt, geldt dat nog meer voor specifieke vormen van bijkomende hulp:

“ Vorig jaar vroeg de medische specialist van onze dochter: “Hebben jullie extra kinderbijslag gekregen voor haar?” en hij heeft gezegd: “Jullie hebben recht op extra financiële ondersteuning.” (...) Hij helpt ons, anders krijgen wij de informatie nooit (lacht). De specialist heeft dat zelf gedaan. Hij stuurde (...) een brief naar Brussel. Hij heeft al de informatie gevonden en hij stuurde ook een brief naar de huisarts om dit in te vullen. (...) We wachten op het resultaat, nu al bijna één jaar. Eergisteren kregen [we de bevestiging]: ze heeft extra geld gekregen. (...) Deze informatie [hebben we] enkel van de specialist gekregen. (Palestijnse moeder)

Aangezien de administratieve herinbedding van vluchtelingengezinnen veelal gepaard gaat met complexe problematieken²⁵ die verschillende dienstverleners en beleidsdomeinen aangaan, is het voor zowel gezinnen als hun ondersteuners vaak moeilijk om door de bomen het bos te zien. Ondanks de toename van inter-organisationale netwerken, zoals bijvoorbeeld de lokale netwerken²⁶ in het kader van activering, blijft het voor alle actoren op praktijkniveau en hun cliënten vaak nog een uitdaging om te achterhalen hoe het probleem in elkaar zit, en bij welke dienst vluchtelingengezinnen terecht kunnen voor welke vorm van ondersteuning. Bovendien vereist werken met deze mensen een basiskennis over vreemdelingen- en internationaal privaatrecht, alsook specifieke vaardigheden om deze informatie helder over te brengen en taalbarrières te overbruggen.²⁷ Een gebrek aan deze basiskennis kan een grote impact hebben op de administratieve herinbedding van vluchtelingengezinnen, zoals een medewerker van een niet-gouvernementele organisatie uitlegt:

De wetgeving verandert heel snel en de mensen moeten snel schakelen, maar er worden daar [aan de loketten van lokale besturen] wel echt heel veel fouten gemaakt. En dat heeft vaak grote gevolgen voor mensen. Bijvoorbeeld, bij nationaliteitsaanvragen, dan ontbreken er nog documenten, die dan uiteindelijk niet nodig zijn, maar intussen moeten ze wachten, maar ze kunnen dan hun verblijf in België verliezen. Doordat er daar fouten zijn gemaakt... Dat bezorgt mensen gewoon enorm veel stress. (...) Er is ook geen neutrale juridische dienst. (...) Het OCMW zou dat eigenlijk moeten doen, maar ja. Het Agentschap [van Integratie en Inburgering] heeft ook juridische dienstverlening afgebouwd en dat is eigenlijk meer voor professionals dan voor inburgeraars. (Medewerker ngo)

Dit zijn slechts enkele van de vele voorbeelden van hoe het ontbreken van specifieke kennis – of ondersteuning daarin – ervoor zorgt dat vluchtelingengezinnen hun rechten niet kunnen uitoefenen. Dit leidt tot wat onderzoekers beschrijven als een ‘non-take-up’ van hun rechten, waarbij personen niet (volledig) gebruikmaken van de tegemoetkomingen en diensten waar ze recht op hebben.²⁸ In plaats van non-take-up te wijten aan individuele verantwoordelijkheid, bevestigt ons onderzoek hoe belangrijk het is om de drempels voor specifieke groepen te identificeren.²⁹ We stellen vast dat de structurele problematiek van verkokering en bureaucratische complexiteit, alsook overbelast en onderbemand sociaal werk met onvoldoende middelen, beïnvloed door politieke gevoeligheden, het noodzakelijke casemanagement in de weg staat. Nochtans is dit essentieel opdat vluchtelingengezinnen hun weg kunnen vinden door de administratieve ballast.

2.2 TIJD EN RUIMTE VOOR ONDERSTEUNING

Wat ik ervaar, is dat al die sociale diensten, dat die onderbemand zijn en vooral administratief bezig zijn en nog heel weinig bezig zijn met hulpverlening. “Het leefloon is in orde gebracht en we hebben u ingeschakeld in een arbeidstraject”, en dan houdt het wel een beetje op, heb ik de indruk. En ik denk dat dat ook heel dikwijls tot frustraties van die maatschappelijk assistenten leidt, dat is toch wat ze mij vertellen, van: “Er is gewoon geen ruimte meer om mensen goed te begeleiden.” En eigenlijk hebben nieuwkomers dat wel heel hard nodig. (Vrijwilliger van vrijwilligersorganisatie)

Tijd is een zeldzaam goed geworden voor sociaal werkers, die inmiddels tot de knelpuntberoepen behoren.³⁰ Door de overbelastende werkomstandigheden, de complexe administratieve workload, de hoge dossierlast, en wat soms gevoeld wordt als politieke druk in gemeentelijke instellingen zoals het OCMW, is

het personeelsverloop groot. Ervaren medewerkers lopen dan weer een verhoogd risico op burn-out.³¹ In deze omstandigheden kunnen sociaal werkers onvoldoende tijd, middelen en ruimte voor een brede, holistische ondersteuning voorzien:

” Mensen denken vaak: “Ah, dit is wat ik kan [vragen aan de sociaal assistent]”, maar dat is gewoon omdat ze het niet kennen en dat vind ik dan wel de taak [van sociale dienstverleners] om even af te checken, van zijn ze ingeschreven, heb je huursubsidie aangevraagd, heb je recht op een installatiepremie, zo al die dingen. De [rechten]verkenning is echt heel belangrijk om zeker met nieuwkomers te doen. (...) Ik denk dat daar vaak een taalbarrière is en er wordt dan vaak een tolk aangevraagd en de mogelijke afspraak is dan na vier weken en dan zijt ge eigenlijk al een maand kwijt. Plus, een tolk aanvragen is niet zo evident en politiek ook allemaal wel gevoelig. (...) Eigenlijk moet je binnen het OCMW zeker Nederlands praten met je cliënten en daar wordt wel op toegekeken. (...) [Terwijl] waar ik werk, hebben wij minder politieke [druk]. (...) Plus, (...) de [sociaal] assistenten die hier werken, die hebben echt enorm veel administratie, waardoor het begeleiden heel vaak verloren gaat. (...) En die hebben daar allemaal wel echt verdriet over, ze vinden dat zelf wel jammer. En ik geloof ook om met nieuwkomers te werken, dat dat in uw vingers moet zitten, want dat is vaak wel een heel andere manier van werken, heel traag dingen uitleggen, met Google Translate, (...) dat kost allemaal wel veel meer tijd. En ge moet tijd willen en kunnen maken, ge moet daar toestemming voor hebben van hoger af en ik denk dat dat soms ontbreekt of zo. (Brugfiguur lager onderwijs)

In deze omstandigheden vergt het vaak doorzettingsvermogen, verzet en creativiteit van zowel vluchtelingengezinnen als van sociale professionals, om zich een weg door het bureaucratisch labrynt te banen en om de nodige ondersteuning en dienstverlening op maat te bricoleren.³² Dit illustreert ook het volgende fragment:

” Tijdens [open contactmomenten] mag eigenlijk iedereen komen met alle vragen. Dat gaat van kinderopvang aanvragen tot papieren van de RVA invullen, tot “ik wil een huis kopen, maar weet niet goed hoe het werkt”... Dus eigenlijk: een breed onthaal. Ik zoek dan uit van kan ik het zelf of niet, of moet ik partners gaan zoeken en dan ga ik op zoek naar een partner die daar meer expertise in heeft. (...) Maar dat is eigenlijk niet altijd de bedoeling geweest. De bedoeling van [onze organisatie] is armoede tegen te gaan, dus ook dat mensen zich kunnen inschrijven in een sociaal verhuurkantoor en er ook voor zorgen dat mensen in orde zijn met de RVA en met de mutualiteit en zo, dus dat is heel fijn dat ik daar ook de ruimte voor kan nemen. (...) Ik heb heel veel geluk dat ik eerst op een sociale dienst heb gewerkt, dat ik heel veel kennis heb van sociaal recht en zo. Ik denk dat dat vaak de kracht is en zeker bij nieuwkomers om samen dingen uit te zoeken en te zeggen, want het is voor mij ook totaal niet vanzelfsprekend, dus laten we dan samen even kijken hoe we dingen doen. (...) Maar ik denk als iemand dat hier zou weten, dan zou ik sowieso problemen krijgen. Mijn baas staat daar helemaal open voor,

maar als dat op politiek vlak zou bovenkomen, ja, dan zou daar wel commentaar op komen. [Omdat] ik denk dat ze hier heel bang zijn om een aanzuigeffect te creëren, maar ik geloof (...) dat als mensen hier nieuw aankomen en ge kent hier niks, niks van taal, dat ge dan iemand nodig hebt die er bij u staat. Ik geloof niet dat ge op een andere manier dat kunt doen of op een andere manier kunt werken rond inclusie. Als ge zegt: "Trek uw plan en hier is uw kaartje, ge kunt naar die dokter gaan", voelen mensen zich absoluut niet thuis. Als mensen zich thuis voelen, worden ze zelf brugfiguren voor mensen uit hun gemeenschap. Dat merk ik ook dat cliënten die eerst bij mij kwamen, zelf intussen mensen meepakken en die mensen hun traject mee beginnen ondersteunen. Zo moet het zijn. Veel meer dan trek uw plan en dan zeggen "jullie willen niet integreren", dan zeg ik van "maar hebben de mensen de kans gekregen om te integreren?" Maar ik denk dat dat ook heel hard afhankelijk is van welke politieke partij er aan de macht is en hoe die kijken naar nieuwkomers. (Medewerker sociale organisatie)

Het overwinnen van de vele obstakels waarmee vluchtelingengezinnen worden geconfronteerd, vereist dat sociaal werkers over voldoende tijd, middelen, ervaring en empathisch aanvoelen beschikken om passende ondersteuning te bieden.³³ Dit is niet alleen noodzakelijk om een toegankelijke dienstverlening te garanderen, maar ook om werkelijk te begrijpen wat er op het spel staat.

In deze uitdagende omstandigheden verschuift administratieve ondersteuning van formeel sociaal werk soms naar digitale platforms. Tools zoals WhatsApp bieden aanzienlijke voordelen op het vlak van bereikbaarheid en toegankelijkheid. Ze maken het mogelijk om foto's te delen, tekstberichten eenvoudig te vertalen, of spraakberichten uit te wisselen, waardoor dagelijkse administratieve vragen sneller kunnen worden beantwoord, zonder dat er steeds individuele afspraken nodig zijn.

“Soms, na drie of vier maanden krijgen we eens een afspraak met onze sociaal assistent. En dan als er ook iets is, dan bellen wij elkaar. Wij hebben contact via WhatsApp. (...) Als er iets is, dan is het gemakkelijk. Gewoon een berichtje sturen. (Afghaanse voormalige niet-begeleide minderjarige vluchteling)

Het gebruik van WhatsApp kan fysieke afspraken echter niet volledig vervangen, vooral niet wanneer er sprake is van taalbarrières of complexe procedures en concepten die uitgevoerd of uitgelegd moeten worden. Dit illustreren ook de volgende getuigenissen.

“We hadden wekelijks zo'n dag waar we langs mochten komen en alles mochten vragen en alles bespreken. En als we vragen hadden, sturen we een mail of een WhatsAppbericht. (Afghaanse dochter)

“ Ik ben heel blij met mijn maatschappelijk assistente bij het OCMW. Ze is altijd bereikbaar via de mobiele telefoon. (...) Ik stuur foto's van brieven en zij stuurt een voice-notitie naar mij over wat ik moet doen of zoiets. En als ze vindt dat het nodig is om af te spreken, plant ze meteen een afspraak in. Maar ik kan er niet op elk moment direct naartoe gaan en vragen of ik met haar kan praten.

Interviewer: Zou je dat toch liever willen?

Ja, maar dat is oké. Want ik vraag het haar via WhatsApp (...) en als er veel zaken bij elkaar komen en we het niet telefonisch kunnen oplossen, ontmoet ik haar.
(Palestijnse moeder)

Hoewel sommige sociaal werkers tevreden zijn met deze optie, vinden anderen het moeilijk om nog een extra digitaal kanaal te beheren in een al overbelaste werkomgeving. Bovendien heeft lang niet elke vluchtelingenfamilie toegang tot dergelijke digitale hulplijnen met een sociaal werker. In dat geval wordt snelle en hands-on ondersteuning vaak geboden door sociale werkers die dit op eigen houtje doen, boven op hun normale takenpakket, of door andere dienstverleners met een minder afgebakende of administratieve functie. Beide situaties komen naar voren in het verhaal van een niet-begeleide minderjarige, die getuigt over de steun die ze bleef ontvangen van haar voormalige voogd, zelfs nadat haar ouders waren aangekomen, en van haar assistent van begeleid wonen, ook nadat ze naar een andere plek was verhuisd.

“ Die zelfstandig assistent van begeleid wonen heeft dat studio-appartement voor mij gevonden toen ik 17 was. (...) [Voordien] heb ik veel geleerd in het asielcentrum. Maar ik... ook veel leren buiten het centrum. Want in het centrum betaal ik geen huur, geen water, elektriciteit, niets... Maar buiten het centrum moet je alles zelf betalen. Zelf afspraak maken voor de dokter... Want in het centrum zeg je “ik heb dat nodig” en zij gaan jou begeleiden, jou assisteren. Buiten niet. Ik had geluk om haar te vinden. Ik heb vorige week afgesproken, zij is echt een lieve mevrouw. Zij helpt me tot nu toe. (...) Ik kan ook wel altijd bij [voormalige voogd] hulp gaan vragen. Zij is niet meer mijn voogd. Ze is gewoon een vriend van mij nu. (...) Er is altijd het OCMW wel. Maar zij doen gewoon papieren regelen, maar niets meer. De rest doe ik zelf. Als ik het niet weet, moet ik dat aan [voormalige woonassistent of voogd] vragen. Kijk, ik heb die [moeilijke brieven], wat moet ik daarmee doen? [Ik kan foto's sturen] vragen. Eventjes: “Kijk, ik heb... Kan je me helpen?” (Voormalige niet-begeleide minderjarige vluchteling)

In andere gevallen springen vrijwilligers of het netwerk van de families zelf bij om snelle en gerichte ondersteuning te bieden, zodat gezinnen zich een weg kunnen banen door de administratieve ballast.

” Nu kan ik Nederlands begrijpen, maar twee jaar geleden nog niet. Als ik brieven kreeg, ging ik naar [vrijwilliger X]. Zij helpt iedereen altijd met brieven. [Als mensen komen met]: “Wij kunnen dit niet begrijpen” of “Wij moeten dit betalen maar hoe kunnen we dit doen, zo en zo”. [Vrijwilliger X] is altijd vriendelijk en helpt ons. Ze is sneller dan OCMW. OCMW, als je een afspraak wilt, moet je minimum één week wachten. Gewoon om afspraak te maken. Het antwoord is altijd een beetje traag. (...) Vele documenten en vele vragen, maar traag. (Palestijnse moeder)

Zoals we ook aangeven in hoofdstuk 6, vullen deze informele vormen van begeleiding de structurele hiaten in ondersteuning en begeleiding op. Dit aanbod bestaat echter niet overal, en als het bestaat vindt niet iedereen er de weg naartoe. Het is dan ook geen verrassing dat heel wat families tijdens een transitieperiode na hun erkenning door de mazen van het sociale net glippen.

2.3 DOOR DE MAZEN VAN HET NET

” Toen wij hier al twee maanden waren [als gezin in een huurappartement tijdens de asielprocedure] begon mijn dochter naar school te gaan. Maar [haar inschrijven] was heel moeilijk (...). Ik heb op Google geschreven ‘school’ en wat heb ik gevonden, daar wandelde ik naartoe met mijn dochter aan mijn hand. (...) Ik ben gewandeld naar zeven of acht scholen. (...) Maar alle scholen hebben mij gezegd dat ze geen plaats hadden. (...) Toen ben ik gegaan naar het CLB en een vrouw heeft alle scholen gezocht op het internet en ze heeft een school gevonden waar er plaats is. (...) Dus ik ging daar en ik probeerde Engels te spreken. (...) Ze zeiden: “Je hebt een afspraak nodig”, maar dat wist ik niet. (...) Ik heb dan gebeld. Dus ja, te voet heb ik een school gevonden. (Turkse moeder)

Wanneer een vluchtelingengezin om welke reden dan ook niet kan terugvallen op een sociaal assistent of op hun persoonlijke netwerk tijdens deze transitieperiode, wordt het voor hen moeilijk om te achterhalen waar ze terecht kunnen voor dringende zaken, zoals het inschrijven van hun kinderen op school of het vinden van een woning. Zoals uit het openingscitaat blijkt, is er weinig actieve toeleiding: de hiaten tussen de verschillende dienstverleners worden zichtbaar door de afstand die de moeder moet overbruggen tussen meerdere scholen. Praktische ondersteuning vindt slechts uitzonderlijk plaats, vaak bij toeval, binnen discretionaire ruimtes, via vrijwilligers, langer gevestigde immigranten of de persoonlijke netwerken van professionals met wie mensen om andere redenen in contact komen.

“ Er zijn ook mensen die geen recht hebben op OCMW bijvoorbeeld, maar wel veel ondersteuning nodig hebben. Als ze dan naar Ligo gaan, kunnen ze wel vragen stellen en die leerkracht kan hen naar ons doorverwijzen. (...) Dan vraagt die leerkracht aan mij: “Kunnen jullie deze mevrouw misschien ook helpen [ondanks dat jullie normaal enkel OCMW-cliënten hebben]?” En ik zeg: ja, geen probleem. (...) Het is niet zo intensief begeleiden, maar je kan de mensen toch helpen. (Palestijnse toeleider in diversiteit)

Aan het woord is een professionele toeleider in diversiteit, werkzaam in een sub-urbane gemeente en daar verantwoordelijk voor het onthaal en de toeleiding van sociaal kwetsbare cliënten van het OCMW. De aanwezigheid van zulke steunfiguren hangt echter af van de plekken waar families terechtkomen. Bovendien verandert hun woonplaats vaak door de moeizame zoektocht naar een gepaste woning. Dit zien we ook in het verhaal van een vluchtelingengezin dat sinds hun aankomst in België maar liefst acht keer moest verhuizen.

“ Het gezin bestaat uit een vader en moeder met beperkte kennis van het Nederlands, een tienerzoon die vlot Nederlands spreekt, en een kind met een ernstige fysieke en mentale beperking, dat af en toe naar een dagopvang kan. Beide ouders zoeken actief naar werk, maar behalve enkele korte contracten vooralsnog zonder duurzaam succes.

In gemeente X kregen ze begeleiding van een sociaal assistent van het OCMW, ondanks dat ze geen leefloon ontvingen en enkel een inkomen hadden via de mutualiteit. Omdat ze echter geen stabiele huisvesting konden vinden in gemeente X, waren ze genoodzaakt te verhuizen naar gemeente Y, aan de andere kant van het land. Daar vonden ze via familie een woning die eigenlijk ongeschikt was, maar wel meer stabiliteit bood.

De familie kreeg geen professionele ondersteuning bij het vinden van een nieuwe school voor de tienerzoon. Ondanks herhaalde hulpvragen bood het OCMW en de oude school in gemeente X geen begeleiding. Daardoor moesten de zoon en zijn moeder te voet verschillende scholen in gemeente Y bezoeken. Uiteindelijk kregen ze enige ondersteuning van het CLB in de nieuwe gemeente en vonden ze een school, al lag deze op anderhalf uur reizen met de bus.

Ook bij het zoeken naar een nieuwe dagopvang voor het kind met een beperking ontbrak elke vorm van begeleiding. De familie moest dit volledig zelf regelen, ondanks hun beperkte taalkennis. Een Belgische vrijwilliger uit hun netwerk sprong bij, maar deed dit vanop 40 kilometer afstand, aangezien er verder geen enkele contactpersoon rond het gezin aanwezig was.

Ook bij de overdracht van hun ziekteverzekering kreeg de familie geen formele ondersteuning. Ze moesten zelf een afspraak maken bij de mutualiteit in gemeente

Y om de dossieroverdracht en dus de continuïteit van de uitbetalingen te regelen. De vrijwilliger maakte de afspraak en vergezelde de moeder, maar moeilijk toegankelijk taalgebruik – zoals specifieke afkortingen – maakte het zowel voor de vrijwilliger als voor de moeder lastig om alles te begrijpen.

Ondanks dat de moeder bij het OCMW van gemeente Y om ondersteuning vroeg bij haar administratieve herinbedding en om een school te vinden die dichterbij lag voor haar zoon, kreeg ze te horen van een OCMW-medewerker dat ze dat zelf moest doen.

Vijf maanden na de verhuis nam de school van de zoon contact op met de vrijwilliger, die zich nog steeds aan de andere kant van België bevond. De school meldde dat hij vaak afwezig was. Door het totale gebrek aan lokale ondersteuning startte de school drie maanden later een traject van 'één gezin, één plan' op. Tegen die tijd was het februari en was er onnodig veel tijd en moeite verloren gegaan. (Professionele toeleider in diversiteit)

Omdat er bij een verhuis geen warme overdracht van dossiers plaatsvindt, ontstaat er een discontinuïteit in de ondersteuning. Hierdoor gaan tijd en moeite verloren bij elke nieuwe administratieve herinbedding in een andere gemeente.³⁴ Daarnaast heeft het telkens opnieuw moeten opbouwen van een persoonlijk lokaal netwerk, dat gepaard gaat met regelmatige afwijzingen, een impact op het vertrouwen en het gevoel van eigenwaarde (zie ook hoofdstuk 5).

2.4 **BESLUIT: ADMINISTRATIEVE COMPLEXITEIT REMT INCLUSIETRAJECTEN AF**

Na hun erkenning begint voor vluchtelingen een complex traject door een labyrint van diensten en procedures. In veel situaties vormen informele netwerken de enige manier om toegang te krijgen tot intensieve, directe, praktische en dagelijkse hulp bij administratieve herinbedding (zie hoofdstuk 6). In deze fase worden vluchtelingengezinnen geconfronteerd met twee soorten policy gaps (zie hoofdstuk 1): een versnipperd beleid en een gebrek aan transversale, integrale ondersteuning.³⁵ Publieke dienstverleners krijgen op hun beurt te maken met een tekort aan tijd en middelen om de nodige gespecialiseerde kennis op te bouwen en om ruimte te kunnen maken om vluchtelingengezinnen en andere nieuwkomers wegwijs te maken. In dit hoofdstuk hebben we getoond hoe dit de administratieve herinbedding van veel vluchtelingengezinnen vertraagt, wat de opname van rechten belemmert en resulteert in een nodeloos verlies van tijd en energie.

3

GEEN TOEKOMST ZONDER WOONST

Louise Carlier, Mieke Groeninck,
Dirk Geldof, Pascal Debruyne,
Luce Beeckmans

Interviewer: Wat is voor jou het belangrijkste om hier in België een nieuw leven te kunnen opbouwen?

Het belangrijkste? Een goeie job hebben en een huis hebben. Een echt huis, dat ik weet dat ik daar kan blijven en niet dat contract gedaan is en ik weg moet gaan. Vast een huis, echt een huis en een vaste job. (Voormalige niet-begeleide minderjarige vluchteling uit Afghanistan)

INLEIDING

Wanneer vluchtelingen internationale bescherming krijgen, is hun eerste en belangrijkste bekommernis het vinden van huisvesting. Ze hebben niet alleen een dak boven het hoofd nodig als ze de asielopvang moeten verlaten. Ze hebben ook nood aan een officieel adres om zich in te schrijven bij de gemeente en het OCMW, om een bankrekening te openen, om zich aan te melden voor opleidingen of om ingeschreven te geraken voor het inburgeringsprogramma. Met andere woorden, zolang dit ankerpunt ontbreekt, blijft men hangen in een preciaire overgangsfase. Dit heeft ook invloed op andere levensdomeinen, zoals het leren van een nieuwe taal, het zoeken naar werk, en het mentaal welzijn, wat we verder bespreken in de volgende hoofdstukken. Toch neemt niemand de structurele politieke verantwoordelijkheid om vluchtelingengezinnen te begeleiden bij het vinden van degelijke en stabiele huisvesting. De opvangstructuren kunnen deze begeleiding na erkenning te weinig opnemen, en het regionale woon- en welzijnsbeleid geeft vaak niet thuis. Vluchtelingengezinnen staan grotendeels alleen in hun zoektocht naar een veilige en geschikte woning en dit op een reeds gesatureerde woningmarkt. Dit vormt de grootste en belangrijkste policy gap in de inclusietrajecten van vluchtelingengezinnen na hun erkenning. In de woorden van een van de maatschappelijk werkers met wie we spraken: “Als huisvesting mis loopt, loopt alles mis.”

3.1 OP ZICHZELF AANGEWEZEN

In België hebben vluchtelingen verschillende opties wanneer ze het opvangcentrum moeten verlaten nadat hun internationale bescherming werd toegekend. Ze kunnen een aanvraag indienen voor toegang tot een Lokaal Opvanginitiatief (LOI): deze worden meestal gebruikt als opvang voor asielzoekers in een kwetsbare positie tijdens hun asielprocedure, maar vluchtelingengezinnen kunnen ook een aanvraag indienen voor een plaats nadat ze internationale bescherming hebben gekregen. In deze LOI's kunnen zij vervolgens tijdelijk verblijven, terwijl een maatschappelijk werker van het OCMW hen ondersteunt bij het vinden van een permanente woning. Een andere mogelijkheid is om gedurende een overgangsperiode nog in het opvangcentrum te blijven (wat kan voor twee maanden, in de regel verlengbaar met slechts één maand, tenzij in uitzonderlijke gevallen) terwijl ze zelf op zoek gaan naar een woning op de private huurmarkt.³⁶

Er zijn echter niet genoeg plaatsen in LOI's, en volgens het federale regeerakkoord dat in januari 2025 werd goedgekeurd, wil de regering hun aantal op termijn

zelfs nog verder verminderen. De OCMW-diensten zijn vaak overbelast en hebben onvoldoende middelen om gezinnen praktisch en intensief te begeleiden bij hun zoektocht naar huisvesting. Hoewel het opvangsysteem in deze periode van transitie de opdracht heeft om asielzoekers te ondersteunen bij hun woontransitie, is de werkdruk van het personeel te hoog om vluchtelingen intensief te begeleiden. Hun rol blijft vaak beperkt tot het doorverwijzen naar andere organisaties (zoals vrijwilligersorganisaties) die proberen te helpen bij de zoektocht naar geschikte huisvesting. In een institutionele context waarin niemand de verantwoordelijkheid neemt voor deze vorm van woonbegeleiding, zijn dergelijke organisaties vaak overbevraagd. Zulke (vrijwilligers)organisaties zijn ook niet overal actief. Hoewel de regionale overheden op papier verantwoordelijk zijn voor het algemene woonbeleid, garanderen zij geen toegang tot huisvesting voor mensen met internationale bescherming (of, ruimer gezien, voor nieuwkomers).³⁷

Bovendien kunnen vluchtelingengezinnen in Vlaanderen vandaag zelden gebruikmaken van sociale huisvesting. Er zijn lange wachtlijsten en de recent ingevoerde vereiste van langdurige lokale binding in een gemeente weegt steeds zwaarder door bij de toewijzing.³⁸ Hierdoor zijn gezinnen in veel gevallen aangewezen op de private (huur)markt, en komen ze daarbinnen vooral terecht in woningen van lagere kwaliteit en verhoudingsgewijs hoge prijzen.³⁹

Alle gezinnen die we spraken, kregen na het verlaten van het asielcentrum te maken met de feitelijke ontoegankelijkheid van de private huurmarkt. Naast een toenemende wooncrisis waren gebrek aan inkomen, de afwezigheid van een arbeidscontract, raciale discriminatie⁴⁰ of discriminatie van mensen die sociale bijstand ontvangen, en de weigering om te verhuren aan grote gezinnen de meest voorkomende barrières. Vaak stapelen deze drempels zich op, zoals blijkt uit de ervaring van de oudste broer van een Afghaans gezin:

“ Ik zou eender welk appartement willen. Want ik ben al drie maanden aan het zoeken! Maar het is ofwel het OCMW, ofwel vluchteling, ofwel te veel kinderen. En geen arbeidscontract. (Oudste broer van een Afghaans gezin)

Deze moeilijkheden spelen het sterkst in grote aankomststeden zoals Brussel, Antwerpen en Gent, waar de woningcrisis het schrijnendst is. Het zijn net de superdiverse steden die vaak de voorkeur genieten van nieuwkomers als woonplaats, vanwege de aanwezigheid van publieke diensten, gezondheidszorg, onderwijs, etnische winkels en middenstand, en de kansen op de arbeidsmarkt. Bovendien wonen er vaak al gevestigde migranten, kennissen of land- of taalgenoten (zie hoofdstuk 6). Zoals een Burundese vader het verwoordt:

In Brussel gebeurt alles! De administratie wordt daar geregeld, of het nu bij het CGVS is, bij de advocaat of iets anders... Ceremonies worden in Brussel voorbereid, en uiteindelijk komt alles daar samen. (Burundese vader)

De wooncrisis treft niet alleen vluchtelingen of nieuwkomers en is evenmin beperkt tot stedelijke regio's. Ook in kleinere steden en gemeenten wordt een betaalbare woning vinden een steeds grotere uitdaging.⁴¹ Hoe proberen vluchtelingengezinnen in deze omstandigheden een degelijke woning te vinden?

3.2 HET MOEIZAME PAD NAAR EEN WOONST: VERSCHILLENDE STRATEGIEËN

Hoewel alle vluchtelingengezinnen na hun asielpcedure op zoek moeten naar een degelijke en stabiele woning, verschilt de manier waarop ze hun eerste onderkomen vinden van gezin tot gezin. Sommige gezinnen die we spraken, kregen na het verkrijgen van internationale bescherming toegang tot een LOI. Hoewel ze hier begeleiding kregen van een maatschappelijk werker, kwamen velen terecht op eerder afgelegen locaties.⁴² Gezinsleden beschreven hoe ze terechtkwamen in een afgelegen landelijke of suburbane omgeving waar ze niemand kenden, zich nauwelijks konden verplaatsen door een beperkt aanbod van publiek transport, en waar ze ver verwijderd waren van opleidingscentra of van de plaatsen waar inburgeringscursussen werden aangeboden. Sommigen benadrukten het sociale isolement en de vervreemding die ze in zulke situaties ervoeren. Zo vertelt een vluchteling uit Ivoorkust, die op 18-jarige leeftijd alleen in België aankwam, hoe eenzaam hij zich voelde toen hij na zijn verblijf in het opvangcentrum terechtkwam in een Lokaal Opvanginitiatief in de Ardennen:

Daar ook, voor iemand die alleen is, is het niet gemakkelijk. Iedereen zit thuis, er is niet veel... Het is niet zoals in Brussel. Hier ben ik ook alleen, maar ik kan tenminste ergens naartoe gaan en ergens zitten. Maar daar, als je alleen bent en geen familie hebt... Het is best ingewikkeld. Iedereen zit thuis, iedereen is bij zijn familie. Dat maakt het moeilijk... (Jonge vluchteling uit Ivoorkust)

De meeste mensen die we spraken, vonden hun eerste woning via via dankzij kennissen, toevallige ontmoetingen of vrijwilligers. Vrijwilligers spelen hierbij vaak een cruciale, bemiddelende rol. Ze gebruiken hun netwerk van verhuurders die bereid zijn om ook aan vluchtelingen en hun gezinnen te verhuren, of ze proberen verhuurders te overtuigen om hun woning aan deze gezinnen te verhuren. Dit

wordt treffend geïllustreerd door het volgende verhaal van een voormalig niet-begeleide minderjarige:

Toen mijn familie toekwam, sliepen we met iedereen in mijn kleine studio. Dat was echt zot. Zo een kleine plek voor zo veel mensen. (...) Maar toen vond ik een huis in [gemeente X]. Ik heb huurwaarborg betaald van 1500 euro, en later zijn we erachter gekomen dat het huis niet mocht verhuurd worden volgens de gemeente. En de huisbaas heeft nooit terug mijn huurwaarborg in orde gebracht. Hij heeft mijn geld afgepakt. En dan in oktober moest ik uit mijn studio. Ik en mijn familie waren dakloos gedurende drie maanden, van oktober tot januari. (...) Ik kwam hier bij mijn vriendin. (...) Ik heb onze gemeenschap om hulp gevraagd. Maar iedereen woont ook in zo'n kleine plek. Zij kunnen niemand erbij nemen. Maar de connecties gaan verder en verder en (...) uiteindelijk heb ik twee verschillende families gevonden die zeiden: "Kijk, wij hebben één slaapkamer, maar ja, wij kunnen niet van adressen doen, maar jullie kunnen hier komen slapen." Maar niet allemaal, maar zoveel mensen mochten daar gaan. (...) Een deel van het gezin ging die kant op. Dat was in [gemeente Y]. [De rest verbleef bij] een jongen met wie ik vroeger in het centrum heb gezeten. Die zei: "Ja, ik werk en ik woon in een studio" maar zij mochten in de living komen. Ik zei echt goed. Ik ga jouw eten betalen. Want ik kreeg leefloon van OCMW toen. Ik kan wel het leven betalen. Maar dat was geen huis. Ik werd echt zot om een huis te vinden.

Interviewer: Heb je dat helemaal zelf moeten zoeken?

Ja. (...) Van OCMW kan daar niet mee helpen. Het OCMW zegt dat ze geen woning hebben. Er was geen sociale woning voor ons. Ja, ik heb mijn best gedaan. (...) En, er was een meneer. Een organisatie in [gemeente Z], denk ik. Ik weet het niet meer. Ik heb een connectie met die meneer gekregen. Ik heb hem een sms gestuurd: "Meneer, kijk, mijn familie en ik zitten buiten en het is echt moeilijk om een huis te vinden en ik hoorde van zo veel mensen dat jij hen hebt geholpen om een woning te vinden. Kan jij mij alsjeblieft helpen?" Hij zei: "Ja, ik ga kijken, maar ik kan je niets beloven." Ik zeg: "Nee, niet erg, maar als je iets vindt, laat het mij weten." En een dag heb ik gewoon besloten. "Kijk meneer, ik heb het nummer van een meneer. Hij verhuurt zijn huis. Het is echt vijf slaapkamers. Maar hij wilt niet dat er zo veel mensen zijn. Kan je met hem spreken?" Hij zegt: "Stuur zijn gsm-nummer, ik ga hem bellen." Hij heeft gebeld, gebabbeld. En hij zei oké, laat ze komen kijken. Dat was 1 januari of zo. Ik kom kijken. Het boeit me niet. Er moet niets perfect zijn, maar gewoon... een huis. Want ze [haar ouders] stopten met school. Ze konden niet meer naar school gaan. Het leven was niets dan. Ja. Ik moest naar school gaan, ik moest achter mijn diploma, ik kan niets zelf doen. En, OCMW van waar ik woonde gaat stoppen met leefloon. Want als je geen adres hebt, kunnen zij niet [verder doen]... (Voormalige niet-begeleide minderjarige vluchteling)

Zoals in dit fragment naar voren komt, blijkt het eerste onderkomen, in dit geval een studio, vaak ongeschikt op langere termijn, bijvoorbeeld in het geval van gezinshereniging.⁴³ In dat geval is er in de meeste gevallen een totaal gebrek aan ondersteuning bij transitie naar een meer aangepaste woning in de aanloop

naar of bij aankomst van extra gezinsleden.⁴⁴ Zo ontmoetten we een Burundese vader die een jaar lang in een gedeelde kamer woonde en daar zijn gezin moest opvangen na hun gezinshereniging. We spraken ook een vader uit de Centraal-Afrikaanse Republiek die ons vertelde over de studio waarin hij zijn gezin moest onderbrengen bij aankomst:

“ We sliepen daar... het was niet gemakkelijk, het was gewoon een studio, en we waren met vijf! Met vijf woonden we daar! Ik had een... laten we zeggen een slaapbank, en de twee oudste kinderen sliepen daarop. Voor de jongste vonden we een eenpersoonsmatras. Overdag moesten we alles weer opruimen. (Vader uit de Centraal-Afrikaanse Republiek)

Ali, een Syrische tiener, en zijn gezin brachten hun eerste maanden in België door in een vervallen tweekamerappartement, met slechts een paar matrassen als meubels:

“ We waren met zeven in het appartement, acht maanden lang, zonder geld, niets, niemand die ons hielp. (Syrische vluchteling)

Ook Aïssa, een Congolese moeder, woonde in onhygiënische omstandigheden:

“ Mijn kinderen begonnen te gillen, ze sliepen 's nachts niet door de muizen en ratten daar! (...) Elke avond, voordat we gingen slapen, moesten we vallen zetten voor de muizen en ratten... Ik zette bekertjes neer... want men zegt dat muizen niet kunnen boeren. En kakkerlakken hebben geen maag, ze boeren ook niet. Als je cola met bicarbonaat mengt, stikken ze. Dus dat deed ik. (Congolese moeder)

Sommige mensen die we spraken slaagden er niet in om een woning te vinden. Désiré, een Burundese vader die bij aankomst een operatie aan zijn been had ondergaan en daardoor minder mobiel was, zocht tevergeefs naar een geschikte gelijkvloerse woning in Brussel, waar hij regelmatig medische afspraken had. Ondanks zijn actieve zoektocht vond hij niets, en dus verbleef hij een jaar lang samen met zijn gezin – dat via gezinshereniging was aangekomen – in een noodopvangcentrum:

“ Het was echt ingewikkeld, want het voelde alsof mijn gezin opnieuw door de hele procedure in het centrum moest gaan, terwijl ze bij aankomst dachten dat alles in orde was. (...) Het was een rampzalige situatie voor mijn gezin. We hebben een heel jaar in deze omstandigheden geleefd. (Burundese vader)

Zelfs wanneer gezinnen erin slagen om ergens onderdak te vinden, is hun eerste woning zelden duurzaam en geschikt. De meeste gezinnen die we spraken, moesten meerdere keren verhuizen voordat ze uiteindelijk een stabiele, geschikte en betaalbare woning vonden. Vluchtelingengezinnen belanden dan ook vaak in slechte woonomstandigheden, wat een grote impact heeft op, bijvoorbeeld, hun inclusietrajecten in andere levensdomeinen, zoals onderwijs voor minderjarige gezinsleden en werk voor volwassen gezinsleden.

3.3 GEEN INCLUSIE ZONDER WOONST

Als huisvesting misloopt, loopt alles mis. (Maatschappelijk werker)

Toegang tot degelijke huisvesting is dus cruciaal voor de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen. Zonder een officieel onderkomen kunnen ze een hele reeks administratieve procedures en verplichtingen niet doorlopen, noch gebruikmaken van sociale rechten die inschrijving bij de gemeente en het OCMW vereisen. Zonder een adres kunnen ze geen identiteitskaart aanvragen, geen bankrekening openen en zich niet inschrijven voor opleidingen of het inburgeringsprogramma. Tegelijkertijd willen verhuurders vaak geen woning verhuren aan mensen zonder, bijvoorbeeld, een identiteitskaart. Désiré legt uit hoe dit een vicieuze cirkel creëert, waarin administratieve herinbedding en huisvesting op een kafkaïaanse manier met elkaar verweven zijn:

Maar het echte probleem was dat het voor ons heel moeilijk was om een woning te vinden zonder identiteitskaart. (...) Ten eerste had ik geen adres, en ten tweede: als je geen adres hebt, heb je geen identiteitskaart. (Burundese vader)

Daarnaast vereist het zoeken naar een woning toegang tot het internet en voldoende belkrediet, wat niet evident is zonder een stabiel inkomen of leefloon. Beide zijn moeilijk te krijgen zonder een officieel adres. Ten slotte veronderstelt het ondertekenen van een huurcontract ook voldoende financiële middelen voor de huurwaarborg en de eerste maand huur. Om deze kosten te dekken, kunnen vluchtelingen een beroep doen op een leefloon, dat echter pas kan worden aangevraagd als men een officieel domicilieadres heeft. Zoals Adam, een Nigeriaanse vader, het verwoordt:

Het was moeilijk. Ik had al geen inkomen, dus het was lastig om een woning te vinden. Want ze vragen je loonfiches, welk inkomen je hebt... Maar als je zoekt

en je hebt niet eens een inkomen, wat ga je dan zeggen? Op dat moment had ik zelfs nog geen steun van het OCMW! (Nigeriaanse vader)

Het ontbreken van stabiele en adequate huisvesting heeft ook een grote impact op de mogelijkheden van vluchtelingengezinnen om toegang te krijgen tot en volwaardig deel te nemen aan verschillende domeinen van het sociale leven. Een vaak genoemd probleem is hoe onstabiele of inadequate huisvesting een negatieve invloed uitoefent op hun kansen op werk. In veel gevallen zorgt de voortdurende zoektocht naar een woning ervoor dat mensen volledig in beslag worden genomen door dit proces, waardoor ze geen tijd hebben om taallessen te volgen of de arbeidsmarkt te betreden. Zelfs vluchtelingen die al taalcursussen hebben gevolgd of werk hadden tijdens hun asielprocedure, ondervinden dat de intensieve zoektocht naar huisvesting zoveel tijd en energie vraagt dat het al de rest 'on hold' zet:

“ Een van de redenen waarom ik tot nu toe geen werk heb gevonden, is dat ik vijf maanden lang een woning heb gezocht. Ik heb meer dan 400 huizen opgezocht, fysiek meer dan 80 bezocht en contact gehad met meer dan 250 woningen via telefoon of e-mail. Uiteindelijk kreeg ik slechts afspraken voor 50 woningen, maar bijna 99% daarvan weigerde ons, omdat ik geen [arbeids]contract had. (...) De voornaamste reden waarom ik geen huis vond, is dat als je geen contract hebt, als je geen stabiel inkomen hebt, mensen het risico niet willen nemen om je een huis te verhuren. Eerst voelde ik me beschaamd, maar later begreep ik de realiteit: een Belg zou ook geen huis verhuren aan een andere Belg zonder contract of stabiel inkomen, dus dat is hun recht. (Afghaanse vader)

Ook wanneer hun woning ongeschikt blijkt te zijn – of onbewoonbaar wordt verklaard – heeft dat soms rechtstreekse gevolgen voor arbeidsmarktaandeelname. Yaser, een Iraakse vader, werd uit zijn huis gezet vanwege de onbewoonbare staat ervan. Hierdoor kon hij, ondanks een concreet aanbod, zijn arbeidscontract niet ondertekenen, want: “Als je geen huis hebt, heb je geen adres, en zonder adres heb je geen contract.”

Het verhaal van Aïssa laat ook zien hoe haar moeilijke woonomstandigheden een directe impact hadden op haar opleiding:

“ Ik was begonnen met de opleiding, ik had de eerste module afgerond, de tweede module, en we stonden op het punt om de derde te starten. Maar de problemen met huisvesting waren thuis zo erg, dat ik alles moest stopzetten. (...) En de begeleider zei tegen me: “Ik zie dat het te zwaar voor je is, je gaat het niet redden... Het is beter dat je eerst een woning vindt. Als je een woning hebt, kun je ontspannen. Nu zie ik dat je niet goed kunt werken.” (Congolese moeder)

Verlengde en onderbroken woontrajecten hebben ook een negatieve impact op de schoolloopbaan van de kinderen. Daarnaast kunnen slechte leefomstandigheden het moeilijker maken om te studeren. Ali, een middelbare scholier, vertelt:

“ We slapen allemaal op de grond, we hebben niet genoeg matrassen. Eigenlijk slapen we met vier personen op twee eenpersoonsmatrassen. (...) Ik studeer op de grond, ik heb geen bed, ik slaap ook op de grond. (Syrische tiener)

Elke adreswijziging brengt een nieuwe administratieve herinbedding met zich mee (zie hoofdstuk 2). Dit betekent een overstap naar een ander OCMW, naar een nieuwe gemeente, naar een ander kantoor van de mutualiteit, enzovoort. Omdat er geen afdoende systeem bestaat om individuele of gezinsdossiers over te dragen tussen lokale administraties, betekent elke verhuis een nieuwe start, waarbij gezinnen opnieuw een reeks administratieve procedures moeten doorlopen in een context van taalbarrières en vaak zonder enige begeleiding.⁴⁵

Het is dan ook geen verrassing dat huisvesting een grote invloed heeft op het gezinsfunctioneren en het psychosociaal welzijn van gezinsleden. Woonproblemen zijn een bron van stress en onzekerheid en belemmeren de mogelijkheid om te timmeren aan een andere toekomst. Een gebrek aan stabiele en geschikte huisvesting verlengt het gevoel van liminaliteit,⁴⁶ van vastzitten tussen aankomen en heropbouwen.⁴⁷ Zoals Désiré uitlegt:

“ Wanneer je verantwoordelijk bent voor een gezin, maar zelf geen stabiliteit hebt, kun je niet vooruitkijken in het leven. Je denkt steeds: over een paar maanden moet ik weer verhuizen. Je kunt niet eens je huis inrichten, want je vraagt je af: als ik spullen koop en dan moet ik weer verhuizen en het past niet in de nieuwe woning... Er zijn zoveel dingen die je instabiel houden. (Burundese vader)

De (on)toegankelijkheid van degelijke huisvesting heeft dus verstrekkende gevolgen voor de sociale inclusie van gezinnen over zowat alle levensdomeinen heen. Geconfronteerd met deze uitdagingen proberen enkele ngo's en vrijwilligers georganiseerde ondersteuning te bieden en initiatieven te ontwikkelen om vluchtelingengezinnen te helpen bij het vinden van – op z'n minst tijdelijke – adequate huisvesting.⁴⁸ Transitwoningen zijn daar een voorbeeld van.

3.4 TRANSITWONINGEN

Sommige gezinnen die we spraken, kregen toegang tot transitwoningen via ngo's, die zo probeerden de grote noodzaak aan huisvesting op te vangen. Dit gold bijvoorbeeld voor Désiré en zijn gezin, die door een ngo tijdelijk, beter onderdak aangeboden kregen:

Toen we hier aankwamen, was het alsof we nog nooit een huis hadden gehad! Nooit een woonkamer! Want elke keer verbleven we alleen in slaapkamers, maar er was geen woonkamer! En hier, dit voelde als luxe! Het was alsof we ons leven helemaal opnieuw begonnen. Echt een nieuw begin. (Burundese vader)

Voor de gezinnen die we spraken, bood toegang tot een transitwoning een broodnodig rustpunt om op adem te komen, de overlevingsmodus achter zich te laten en vooruit te plannen. Dit werd vergemakkelijkt door de betrokken ngo's, die niet alleen directe ondersteuning boden, maar ook toegang verschaften tot een breder netwerk van organisaties.⁴⁹

Een Nigeriaanse vader kon zo'n transitwoning betrekken met de hulp van een ngo. Vervolgens stonden zij hem bij om zijn diploma te laten erkennen, de gezinsherenigingsprocedure te vervolledigen, en hem in te schrijven voor het inburgeringsprogramma. Ten slotte brachten ze hem ook in contact met een vrijwilligersinitiatief dat hem aan een baan hielp. Op dit moment begeleiden ze ook zijn recent in België aangekomen echtgenote in haar eigen inclusietraject.

Ook de jonge vluchteling uit Ivoorkust die we eerder introduceerden, nam contact op met deze ngo om toegang te krijgen tot een transitwoning. Hierdoor kon hij zich inschrijven bij het OCMW, bij de gemeente en de mutualiteit, en kon hij vervolgens starten met het inburgeringsprogramma. Ten slotte stonden ze hem bij om een beroepsopleiding te vinden en stabiele tewerkstelling.

Deze verhalen laten zien hoe transitwoningen, en de begeleiding die ermee gepaard gaat, cruciaal waren voor deze gezinnen in de eerste periode na hun erkenning. Zo'n tijdelijke woonoplossing biedt niet alleen veilig onderdak, maar ook de nodige ondersteuning en richting. De ngo's die transitwoningen aanbieden, net als vrijwilligersorganisaties en andere sleutelfiguren die gezinnen helpen bij het vinden van een stabiele woning, dichten de kloof die ontstaat door de versnippering van federale en regionale beleidsverantwoordelijkheden en het niet thuisgeven van het regionale woonbeleid. Maar gezien de gigantische noodzaak is het

niet verwonderlijk dat deze initiatieven overspoeld worden voor dienstverlening die niet eens hun verantwoordelijkheid zou moeten zijn.

Zo ben ik ondertussen twee jaar geleden gestopt met tellen hoeveel woonsten we al gevonden hebben, toen zat ik al aan 75, maar er zijn er ondertussen nog veel bijgekomen. Maar wat we nu vaststellen is, de nood is ondertussen zo hoog. De wooncrisis is zo erg, mensen komen van overal. En ja, ik ben nog altijd de enige die het woon-zoeken voor mij neemt, helaas. Want ik zou heel graag veel andere dingen doen. Kinderen helpen, taal helpen en zo verder. Maar we blijven vaststeken in al de woonproblemen. (...) Niemand helpt hen met zoeken, OCMW's weten dat een familie eraan komt bijvoorbeeld, voogden weten dat de familie komt maar niemand heeft middelen om woningen te zoeken. (...) Ik ben de enige [in gemeente X]. Pas op, er zijn veel vrijwilligers geweest, er zijn veel organisaties geweest. Maar iedereen haakt af. (...) Het is gewoon te zwaar, het is een fulltime job om voor één iemand te proberen een woning te zoeken. (Vrijwilliger, verbonden aan een organisatie die vluchtelingen ondersteunt)

3.5 **BESLUIT: WONEN, EEN CRUCIALE POLICY GAP**

Huisvesting vormt de hoeksteen van de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen en heeft een impact op nagenoeg alle levensdomeinen.⁵⁰ Toch krijgt formele ondersteuning bij het vinden van geschikte en stabiele huisvesting nauwelijks politieke aandacht of structurele middelen. Integendeel: in het recentste regeerakkoord (2025-2029) kondigde de federale regering aan om op termijn de LOI's verder af te bouwen, hoewel die net een cruciale rol kunnen spelen in het woontraject van vluchtelingengezinnen. Dit gebrek aan ondersteuning bemoeilijkt en vertraagt de inclusie van vluchtelingen.

Het woontraject van vrijwel alle vluchtelingengezinnen waarmee wij spraken werd gekenmerkt door onzekerheid en instabiliteit. Professionals in de sector signaleren dat een groeiend aantal mensen met internationale bescherming vast blijft zitten in asielcentra of in noodopvangcentra, en het risico loopt dakloos te worden. Dit was bijvoorbeeld het geval voor Désiré en zijn gezin. Ngo's die vluchtelingengezinnen ondersteunen bij het vinden van huisvesting of tijdelijke transitwoningen aanbieden, zijn schaars. De initiatieven die wel bestaan, worden overweldigd door de grote vraag.

Huisvesting is veel meer dan een officieel adres om de administratieve herinbedding te starten (zie hoofdstuk 2). Een min of meer stabiele en geschikte woonplek is de eerste voorwaarde voor mensen om tot rust te komen, ervaringen te verwerken en een toekomst op te bouwen. Verschillende onderzoekers hebben

erop gewezen dat een eigen plek een fundamentele basis vormt voor een gevoel van veiligheid, vooral in een sociale omgeving die vaak als onzeker en weinig gastvrij wordt ervaren.⁵¹

Doordat vluchtelingengezinnen nauwelijks formele ondersteuning krijgen in hun zoektocht naar een woning, wordt de verantwoordelijkheid hiervoor doorgeschoven naar ngo's en vrijwilligersorganisaties. Dit legt een grote druk op deze initiatieven en vertraagt het inclusietraject van vluchtelingen. Zeker in tijden van een steeds groter wordende woningcrisis in (sub)stedelijke gebieden, vormt het gebrek aan formele ondersteuning een onverantwoord hiaat in het beleid, met directe gevolgen voor het dagelijks leven van de meeste vluchtelingengezinnen.

4 TAAL ALS SLEUTEL TOT WERK, ONDERWIJS EN WELZIJN

Mieke Groeninck, Louise Carlier,
Dirk Geldof, Pascal Debruyne,
Giacomo Orsini, Robin Vandevoordt

Wat het moeilijk maakt soms, is de manier waarop mensen naar jou kijken. Je bent van het buitenland, maar ik heb wel ook een leven. Dat was een mooi leven. Ik heb heel veel in mijn leven gedaan. Ik ben iemand die echt competenties heeft, maar hier kan je de kans niet krijgen. Door de taal. Want bijvoorbeeld, voor mijn zussen die naar Nieuw-Zeeland gingen, dat was gewoon gemakkelijker te starten, want zij spreken Engels. Gewoon, verdergaan. Maar voor mij was het nog twee jaar wachten om een stap in mijn leven te kunnen zetten. Het is niet gemakkelijk. En ik weet dat heel veel mensen die stap niet kunnen zetten. (Palestijnse moeder)

INLEIDING

Het is niet verrassend dat taal een essentiële rol speelt voor nieuwkomers bij het heropbouwen van hun sociaal, economisch en cultureel kapitaal na migratie. Dit geldt des te meer in een taalkundig verdeeld land als België, waar taal en taalbeleid een bepalende rol hebben gespeeld in de vorming van de natiestaat. Gezien de specifieke communautaire geschiedenis van Vlaanderen vormt het verplichte gebruik van het Nederlands in de publieke dienstverlening een politiek gevoelige drempel.⁵²

Bij het ontstaan van het Vlaamse integratiebeleid op het einde van de jaren 80 werd Nederlandse taalvaardigheid vooral geëist van Turkse en Marokkaanse arbeidsmigranten. Dit was nodig om hun zogenaamde “sociale achterstand” aan te pakken, die werd toegeschreven aan hun “zwakke sociaaleconomische positie en etnische afkomst”.⁵³ Ondertussen groeide dit beleid uit tot het huidige inburgeringsprogramma van de Agentschappen Integratie en Inburgering dat vier pijlers omvat: (1) een cursus maatschappelijke oriëntatie, (2) een vormingspakket Nederlands als tweede taal, (3) een begeleidingstraject naar werk en (4) een participatie- en netwerktraject.⁵⁴ Deze inburgering is verplicht voor erkende vluchtelingen, personen met subsidiaire bescherming en familieleden van inwoners met legaal verblijf afkomstig uit ‘derde landen’, landen van buiten de EU. Daarmee behoudt het dus grotendeels zijn focus op mensen afkomstig uit het Mondiale Zuiden⁵⁵ (zie ook hoofdstuk 1).

Het minimaal vereiste niveau van Nederlands om het inburgeringsprogramma succesvol af te ronden is de afgelopen regeerperiodes steevast verhoogd. Momenteel moeten verplichte deelnemers binnen maximaal twee jaar na het behalen van hun inburgeringsattest mondeling niveau B1 bereiken, tenzij ze kunnen aantonen dat ze intussen werken of studeren.⁵⁶ Deze strengere taalvereisten worden bovendien steeds vaker gekoppeld aan de toegang tot sociale rechten en zelfs de nationaliteitsverwerving.⁵⁷

In de Franstalige gemeenschap moeten deelnemers aan het inburgeringsprogramma taallessen volgen als ze bij inschrijving geen niveau A2 hebben. Er is echter geen verplichting om een specifiek niveau van Frans te behalen, behalve bij een aanvraag voor de Belgische nationaliteit, waarvoor niveau A2 vereist is.

Omdat steeds hogere taalvereisten vooral in het Vlaamse integratiebeleid centraal staan, richt dit hoofdstuk zich voornamelijk op Vlaanderen. Zoals het openingscitaat al aangeeft, heeft het behalen van deze taaleisen een directe impact op zowel de duur van, als op de mentale druk tijdens inclusietrajecten. In dit

hoofdstuk tonen we eerst welke barrières vluchtelingengezinnen ervaren om een nieuwe taal te leren. Daarna beschrijven we hoe het taalbeleid de drempels tot werk en onderwijs verhoogt.

4.1 VOORWAARDEN OM EEN NIEUWE TAAL TE LEREN

“ In die studio, daar regende het binnen. Mijn kinderen werden er ziek van. Elke maand moest ik naar het ziekenhuis met het kindje. Elke maand. En naar de les. Bijvoorbeeld: ik leerde drie jaar, maar ik kon niet elke dag goed leren, want ik had te veel problemen met mijn huis. En daardoor kon ik dan weer niet slapen. Dus ik ging naar school, maar ik was uitgeput. (Eritrese moeder)

Voor veel volwassenen is het leren van een nieuwe taal een uitdaging, maar het is extra moeilijk in een context van rouw, verlies en onzekerheid, waarin veel vluchtelingengezinnen zich bevinden. Uit wetenschappelijk onderzoek weten we dat stress een negatieve invloed heeft op het leervermogen.⁵⁸ Onze eigen bevindingen bevestigen dat stress en uitputting sterk aanwezig zijn bij vluchtelingengezinnen, wat hun vermogen om een nieuwe taal te leren negatief beïnvloedt.⁵⁹ Zoals besproken in hoofdstuk 3, zorgt het ontbreken van stabiele en geschikte huisvesting ervoor dat gezinsleden moeite hebben om zich te concentreren tijdens taallessen en om nadien te studeren.

Taalverwerving raakt ook vaak onderbroken doordat gezinsleden zorgtaken moeten opnemen. We kwamen in ons onderzoek regelmatig vaders of (voormalige) niet-begeleide minderjarige vluchtelingen tegen die hun taallessen tijdelijk of definitief moesten stopzetten om te werken en hun familieleden (in het buitenland) financieel te ondersteunen. Zodra ze een minimumniveau Nederlands of Frans beheersen, nemen ze laaggeschoold en vaak tijdelijk werk aan, dat niet strookt met hun eerdere werkervaring, hun opleidingsniveau of persoonlijke ambities.⁶⁰ Dit komt duidelijk naar voren in de getuigenissen van een Eritrese vader en een Turkse moeder:

“ Ik volgde een paar maanden Nederlandse les. Maar toen ben ik gestopt. Als je zonder werk zit, is het moeilijk. Zonder werk heb je weinig betaald. Dus sowieso, je moet werken. (Eritrese vader)

“ Mijn man heeft ook [Nederlandse lessen] gevolgd maar hij moest werken dus hij heeft avondles gevolgd. Maar hij was moe tijdens de les, dus het wordt ook

voor hem moeilijk. Dus die drie jaar was echt pijnlijk voor ons. (...) Nu volgt hij een IT-opleiding en hij is nu een job aan het zoeken.

Interviewer: Wie zijn Nederlands is het beste?

Dat is een goede vraag, normaal is mijn Nederlands beter want ik kreeg onlangs een C1-diploma en hij kreeg B1-diploma, [want] ik kon langer naar de Nederlandse les gaan. (...) Voor mij [is dat] geen enkel probleem, maar dat kan wel moeilijk zijn voor mijn man. Hij deed echt altijd zijn best, maar hij had geen kans; hij moest werken en hij was moe. (Turkse moeder)

Terwijl we meerdere vaders tegenkwamen van wie de taalverwerving werd onderbroken omdat ze moesten werken, moesten moeders hun taallessen vaak uitstellen om voor jonge kinderen te zorgen, vaak vanwege een regionaal tekort aan kinderopvang. Zoals een toeleider in diversiteit in de Brusselse regio aangeeft:

“ De crèches in onze regio zitten allemaal vol; soms is er een wachttijd tot twee jaar. Dat is een probleem, want de [nieuwkomende] mama's willen Nederlandse les volgen, maar die kunnen niet, want er zijn geen crèches. (Toeleider in diversiteit)

Een van de cliënten van deze toeleider was een jonge Syrische moeder die geen kinderopvang vond die voor haar gemakkelijk bereikbaar was met het openbaar vervoer of te voet. Hierdoor moest ze haar intensieve taallessen uitstellen totdat haar dochter naar school ging:

“ Het is ook moeilijk met de kinderen. (...) Toen ik zwanger werd, vond ik geen crèche voor mijn dochter, dus [kon ik geen lessen volgen]. Maar nu is ze ingeschreven voor school. (Syrische moeder)

In de vorige legislatuur werden de onkosten geschrapt bij Inburgering, zoals kosten voor kinderopvang en vervoer naar de inburgeringscursus.⁶¹ Dit verhoogt de drempels voor verplichte inburgeraars. De vraag is wat de impact van het huidige Vlaamse regeerakkoord zal zijn, wetende dat voorrang verleend wordt aan mensen die werken en/of een werkgerelateerde opleiding volgen. Ook uit een recent OESO-rapport (2023) blijkt dat België slecht scoort op de tewerkstelling van vrouwen met een migratieachtergrond. Volgens het rapport komt dit onder meer door het ontbreken van randvoorwaarden voor taalverwerving, zoals voldoende kinderopvang, maar ook door discriminatie. Deze structurele obstakels leiden tot een genderkloof op de arbeidsmarkt, waarbij vrouwen met een migratieachtergrond “meer tijd nodig hebben om te integreren in de Vlaamse arbeidsmarkt dan mannen, en hun tewerkstellingsgraad zelfs tien jaar na vestiging aanzienlijk lager blijft dan die van mannen”.⁶²

Het gebrek aan geschikte huisvesting, met de daaraan gekoppelde stress, alsook de zorg voor anderen – door financiële beperkingen of een tekort aan kinderopvang – ondermijnen de basisvoorwaarden om een nieuwe taal te kunnen leren. In de volgende paragraaf tonen we aan dat de mogelijkheid om adequaat en stabiel werk te vinden, steeds meer afhankelijk wordt van het behalen van een steeds hoger taalniveau. Zo wordt taalverwerving in de praktijk vaak een sleutel die deuren sluit in plaats van opent.

4.2 TAALVERWERVING ALS SLOT OP DE DEUR

“ [We zitten nu bij] het OCMW. (...) Dus we hebben 1600 euro van het OCMW van mij en mijn vrouw en voor de rest gebruiken we kinderbijslag. (...) Want minstens 300 euro per maand is voor elektriciteit en gas en het water is ook een groot probleem, net als internet en alles; het is bijna 1900 euro. (...) Als we babyschoentjes nodig hebben, moeten het tweedehands zijn. (...) We krijgen [dit geld], we waarderen het enorm, maar tegelijkertijd moet ik ervoor zorgen dat ik een baan zoek, dat ik een baan vind, zodat ik meer kan verdienen; zodat ik ook de weg kan vrijmaken voor andere mensen om te werken. [Maar ik vraag me af] Waarom zit ik zo vast? Want als... Overal waar ik ga, is het de taalkwestie. (...) [Als ze me vragen:] “Heb je een rijbewijs?” Nee, dus met de bus naar het werk gaan, is voor veel mensen niet acceptabel omdat er vertraging kan zijn of misschien niet op tijd komt. (...) Daarom moet ik zo snel mogelijk iets vinden om via werk te kunnen voorzien, maar de taal is de grootste beperking. (Afghaanse vader, vertaald uit het Engels)

Deze getuigenis van een Afghaanse vader, die bij aankomst in België vloeiend Engels sprak, illustreert hoe hij zich desondanks ‘vast’ voelde zitten, omdat elke deur die hij wilde openen – zoals het opnieuw behalen van zijn rijbewijs of gepast werk vinden – gesloten bleef door strikte Nederlandse taalvereisten. Parallel aan de verhoogde minimumvereiste van Nederlandse taalkennis in het inburgeringsprogramma, stellen steeds meer vacatures hoge Nederlandse taaleisen, zonder daarbij proportionele taalondersteuning op de werkvloer aan te bieden.⁶³ In Brussel moeten kandidaten voor beroepsopleidingen een minimumniveau Frans beheersen, terwijl vacatures vaak ook kennis van het Nederlands en/of het Engels vereisen. Dit alles wijst op een tendens waarbij de arbeidsmarkt het politiek strengere taalbeleid weerspiegelt, los van de vraag of zulke hoge taalvereisten daadwerkelijk als instapvoorwaarde nodig zijn voor de beroepen in kwestie.

Bovendien wordt het beheersen van een contacttaal zoals het Engels, of kennis van andere talen, te weinig in overweging genomen of naar waarde geschat. De Iraakse moeder in het onderstaande interviewfragment legt uit wat dit betekent

voor haar man, die momenteel als arts werkt in een buitenlands ziekenhuis, en met wie de gezinsherenigingsprocedure nog loopt:

“Mijn man [met wie ze in een gezinsherenigingsprocedure zit] werkt momenteel als arts in een ziekenhuis in het Midden-Oosten. (...) Hij maakt zich zorgen over wat hij hier gaat doen en of hij hier wel kan werken, het is moeilijk. Als je de taal niet spreekt en geen woord Nederlands spreekt, ja, dan is het moeilijk. Misschien gaat hij een opleiding geneeskunde volgen, als dat voor hem beschikbaar is. (...) Het is moeilijk om je hele leven te veranderen en je komt op een plek en je weet niet wat je moet doen en wat je toekomst hier zal zijn, dat is moeilijk. (...) Hij is heel goed in Engels, maar het Engels dat we leerden was toen we klein waren. Maar (...) de geest is niet zoals vroeger, het was beter dan dit. (Iraakse moeder, vertaald uit het Engels)

De onderliggende vrees van beiden is dat er door de strikte taalvereisten een mismatch zal ontstaan tussen de beroepen waarnaar sociale diensten hen doorverwijzen, en hun eigen ambities. Bovendien wordt in een (ook etnisch) gestratificeerde arbeidsmarkt⁶⁴ taalvaardigheid vaak beoordeeld in combinatie met andere kenmerken, zoals huidskleur of het dragen van een hoofddoek, waardoor inclusie in bepaalde – vaak hoger gekwalificeerde – sectoren bemoeilijkt wordt. Dit illustreert ook de getuigenis van een Syrische moeder die vier jaar geleden haar land ontvluchtte nadat een bomexplosie haar kind verwondde:

“Ik heb een bachelor in communicatiewetenschappen. Dit was [gedeeltelijk] erkend in Brussel. (...) En ik heb Nederlands geleerd, maar door corona was het online (lacht). Online is niet goed. Dat is niet als school. (...) En dan ging ik naar VDAB om te vragen of er een opleiding was. En ik volg nu opleiding van hogeschool. (...) Ik ben geslaagd en ik heb bericht om stage te doen. (...) Ik wil daarna werken (lacht). (...) Maar bij mijn laatste sollicitatiegesprek (...) het is echt moeilijk. Het is niet gemakkelijk om goed werk te vinden hier voor vluchtelingen. Dat is niet gemakkelijk voor vrouw. Specifiek voor vrouwen met hoofddoek. Maar dit is voor mannen gemakkelijker dan vrouwen. (...) Maar ik heb geen kans hier in [gemeente X]. Want het is een beetje moeilijk met mijn hoofddoek. (...) Mijn mama heeft een master in pedagogische wetenschappen ook. (...) Zij wil OCMW vragen voor werk. Zij... ze hebben haar... ik wil niet zeggen, dat is slecht werk, neen... halal werk is goed werk. Maar poetsvrouw. (...) Alleen één kans. Jij kan poetsen in rusthuis... Ik zeg dan tegen mama: “Neen, je kan nog niet Nederlands spreken, oké. Maar daarna kunnen wij anders voor jou iets zoeken. (...) Ze wil nog graag werken. Ze is 61 jaar. (...) Ze wil iets te doen hebben. Misschien hier in toekomst kan zij in de winkel... dat is heel... zij kan met haar hoofddoek. (...) Ik heb gezegd tegen mama: “Je moet een beetje wachten. Stap per stap. (...) Je moet niet luisteren naar het OCMW: ‘poetsvrouw poetsvrouw’. Nee, mama, je hebt een bachelor en dan heb je een master gedaan.” Ze heeft grote ervaring in Syrië, al 25 jaar om te werken met mensen met handicap. (...) Maar altijd hier: “Neen, mag niet hoofddoek”, en dat

is een beetje moeilijk voor mij en voor mama... (...) Maar ik weet niet, welke kans moet mama krijgen in toekomst? (Syrische moeder)

Zoals deze krachtige getuigenis aangeeft, heeft taal – in combinatie met gender en discriminatie op basis van de hoofddoek – een grote impact op het vermogen van deze familieleden om hun sociaal kapitaal opnieuw op te bouwen en hun menselijk kapitaal erkend te zien. Dit geldt zowel voor degenen die eerder hoger onderwijs hebben genoten als voor zij die minder scholing kenden. Een voorbeeld hiervan is het verhaal van een Syrische vader die tot zijn veertiende naar school ging, maar meer dan twintig jaar ervaring heeft als buschauffeur.⁶⁵ Om dit beroep ook hier te kunnen uitoefenen, moet hij in Vlaanderen zijn rijexamen opnieuw afleggen, waarvoor specifieke Nederlandse taalvaardigheden vereist zijn (m.n. niveau 1.2 of A2).⁶⁶ Voor niet-schoolse leerders op latere leeftijd vormt deze drempel echter een grote uitdaging:

“ Hij zou graag als chauffeur willen werken, maar de testen en zo zijn wel heel moeilijk, (...), door de taal is het gewoon moeilijk. (...) Zijn vader is overleden op zijn veertiende en hij moest toen meteen werken om de familie te onderhouden. (...) De papa wacht tot hij 1.2 [niveau Nederlands] behaalt en dan kan hij zijn rijbewijs ook behalen. (...) Hij is goed bezig, doet zijn best. Hij was vroeger buschauffeur en zou dat graag opnieuw willen doen. (Toeleider in diversiteit vertaalt voor Syrische vader)

Het huidige systeem waarbij men voor iedereen een lineaire evolutie vooropstelt van schoolse taalverwerving naar werk of een verdere opleiding, is onaangepast aan zij die geen schoolse leerders zijn.⁶⁷ Voor hen is het huidige taalonderwijs, dat vooralsnog grotendeels volgens een schools systeem in klaslokalen georganiseerd wordt, niet aangepast aan hun noden en mogelijkheden.

Daarnaast krijgen vluchtelingen niet alleen te maken met taaldrempels, maar ook met andere obstakels die een arbeidsmarktdeelname bemoeilijken. Een voorbeeld hiervan is de capaciteit om zichzelf op adequate wijze voor te stellen aan mogelijke werknemers via een cv of motivatiebrief.

Als deel van dit onderzoek trad Mieke Groeninck ook op als buddy van een Afghaans gezin. De vader is analfabeet en kreeg in zijn thuisland nooit de kans om naar school te gaan. Hij heeft vooralsnog weinig kennis van het Nederlands, omdat hij het grootste deel van de tijd voor de kinderen zorgt: hij kan enkel Ligo-cursussen volgen wanneer de kinderen opvang hebben. De moeder volgt lessen aan het CVO en had op het moment van de kennismaking een beginnersniveau Nederlands behaald. Hieronder een vignet van een van de bezoeken van de buddy, waarin ze over werk spreken:

De ouders hadden onlangs een afspraak bij de VDAB, waar een bemiddelaar een online profiel voor hen aanmaakte. Binnen enkele weken moeten ze teruggaan om aan te tonen dat ze de nodige inspanningen hebben geleverd om werk te zoeken. Zowel de moeder als de vader willen graag aan de slag, maar het lijkt alsof ze niet goed weten waar te beginnen.

De moeder toont me een WhatsAppbericht van haar zus, die al langer in België woont. Het bericht bevat een lijst met uitzendkantoren in de stad, die ze via Google Maps wil opzoeken en ernaartoe gaan met het openbaar vervoer. Ik toon haar de VDAB-website en leg uit hoe ze op vacatures kan solliciteren. Pas nu besef ik hoe overweldigend en gecompliceerd de website eigenlijk is, met talloze filters die moeilijk te vertalen zijn, waardoor men riskeert te verdwalen tussen de duizenden vacatures.

Bovendien heeft geen van beiden op dit moment een eigen cv of motivatiebrief. We maken samen een cv op mijn smartphone met een app die ik snel online heb gevonden. Het is lastig om te bepalen wat we erin zetten, omdat ze nog geen werkervaring in België heeft. In haar thuisland werkte ze in een bakkerij en heeft ze veel ervaring met de zorg voor familieleden met een beperking. Haar droom is om busbegeleidster te worden voor kinderen met een beperking, maar dat lijkt op dit moment nog ver weg.

Ik stuur de voltooide cv en een voorbeeld van een motivatiebrief naar hun e-mailadres. Daarna zoeken we samen op de VDAB-website naar geschikte vacatures en vinden we een job in de schoonmaak, vroeg in de ochtend of laat in de avond. Dat zou haar de mogelijkheid geven om overdag voor de kinderen te zorgen, zodat haar man Nederlands kan leren of zelf werk kan zoeken.

Ik stel een korte e-mail op, voeg haar nieuwe cv en motivatiebrief toe en stuur dat naar hun e-mailadres. Ik leg haar uit hoe ze de mail kan doorsturen naar de werkgever, nadat ze mijn persoonlijke gegevens heeft verwijderd. Daarnaast deel ik links naar bronnen voor het vinden van vacatures en beloof ik mee uit te kijken naar kansen. Want hoe gemotiveerd ze ook zijn om werk te vinden, de drempel om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt lijkt op dit moment enorm hoog. (Buddy van een Afghaans gezin)

De taalbarrières in dit vignet beperken de toegang voor de ouders tot de arbeidsmarkt op meerdere manieren. Dit heeft bovendien gevolgen voor de administratieve herinbedding van het gezin en de opeenvolgende verlengingen van hun verblijfsvergunning. Hun dochter benadrukt dit:

Mijn mama heeft nog steeds stress, want die ID-kaart wordt maar verlengd voor zes maanden. En ze zeggen dat mijn mama moet werken, en ze wil graag werken (...). Dus het gemeentehuis zegt van als we die kaart nog steeds willen, dan moeten we gaan werken. (Afghaanse dochter)

De taalbarrières hebben ook andere gevolgen. Als buddy kreeg ik de indruk dat de moeder van dit gezin begreep wat men haar uitlegde of wat men van hen

verwachtte. Maar naarmate het gesprek vorderde, bleek dat deze indruk niet altijd klopte. Toch heeft dit als resultaat dat mensen en diensten minder vervolgvragen stellen en minder extra uitleg geven, omdat men dat – onterecht – als overbodig beschouwt. Zo raken we beiden ‘lost in translation’, zonder het te weten van elkaar.

4.3 ‘LOST IN TRANSLATION’

“ [Toen ik net in België aankwam via gezinshereniging], was er niemand in [gemeente X] om te helpen. (...) Maar nu zijn er een paar mensen rond mij die hulp vragen. Ik ben nog nieuw, maar omdat ik de taal een beetje sneller heb kunnen leren, kan ik hen wel helpen. Dus toen mijn schoonmoeder naar hier gekomen is, na een jaar was ik nog maar een beetje Nederlands aan het praten, maar ik kan wel lezen. Wat ik niet begrijp, kan ik vertalen, dus ik kan de informatie en zo wel goed opzoeken. En dan ben ik met haar naar OCMW voor een huurcontract gegaan. Al haar administratieve papieren, alles tot nu toe, haar facturen en zo. En vanaf dat punt zeg ik ja, [ik zal je helpen], maar toen [ik hier net was] had ik niemand om mij te helpen. En ik zie dat er heel veel mensen zijn die hulp nodig hebben en ik zei: “Oké, ik ga dat wel doen [een toeleider in diversiteit worden]. Om hun eerste stap in België een beetje gemakkelijker te maken”. Vanuit jouw persoonlijke ervaring, dat je niemand rondom jou hebt. (Toeleider in diversiteit)

Ervaringsdeskundigen beschikken over de kennis om andere nieuwkomers te ondersteunen op een manier waarop zij zelf graag geholpen zouden zijn. Soms doen ze dit in een professionele rol, zoals deze toeleider in diversiteit, maar meestal doen ze dit op vrijwillige basis. Gevestigde migranten bieden dagelijkse ondersteuning aan nieuwkomers, wat cruciaal blijkt om op een toegankelijke wijze kennis te vergaren over hoe te functioneren in een nieuwe, complexe en taalkundig veeleisende omgeving. Wat zij bieden is meer dan enkel vertalen; ze begeleiden vluchtelingengezinnen tijdens hun administratieve herinbedding, op basis van hun eigen vergaarde kennis over de sociale rechten en verwachtingen in Vlaanderen.⁶⁸

Sommige lokale besturen hebben een eigen taalbeleid ingevoerd om de toegankelijkheid van hun dienstverlening te vergroten en de administratieve ballast te verlichten. Zij moedigen bijvoorbeeld ambtenaren aan om duidelijker taalgebruik te hanteren, of om vertaalprogramma's of pictogrammen te gebruiken, een contacttafel in te zetten of ondersteuning te vragen van brugfiguren zoals toeleiders in diversiteit.⁶⁹ Maar een dergelijk taalbeleid blijft vooralsnog grotendeels afhankelijk van de goodwill van lokale besturen en beleidsmakers. Anderen hanteren

een strikte interpretatie van de taalwetgeving voor openbare besturen, en voelen zich gesteund door het opnieuw uitdrukkelijk onderschrijven hiervan in het Vlaamse regeerakkoord.⁷⁰ Dat stelt immers dat “iedere persoon die gebruikmaakt van Vlaamse dienstverlening en onvoldoende Nederlands kent om zich verstaanbaar te maken (zoals inburgeraars, maar ook anderstalige Belgen), informeren we over en verwijzen we door naar het bestaande NT2-aanbod.”⁷¹ Ondanks dat men vervolgens wilt inzetten op een “voldoende flexibel aanbod” van NT2, wordt de verantwoordelijkheid om taalbarrières te overwinnen toch grotendeels bij de individuele nieuwkomers gelegd, zonder veel aandacht voor de noodzakelijke randvoorwaarden om een taal te kunnen leren. Zo vertraagt men de facto de ‘zelfredzaamheid’ van mensen.⁷²

Dit geldt des te meer voor mensen bij wie Nederlands leren moeizamer verloopt, om verscheidene redenen, zoals ook blijkt uit de volgende passage:

“ Ik werk nu twee jaar, en er zijn wel families die nog steeds begeleid moeten worden. Ja, bijvoorbeeld een mama die een beetje ouder is, en ze is alleenstaande met vier kinderen. Ze gaat wel naar school. Maar de taal leren, tot nu, is moeilijk. Dus ze heeft wel altijd ondersteuning nodig. Maar ze kan zich wel zelfstandiger, bijvoorbeeld, verplaatsen. Ze weet wel, als ik dat ga moeten vragen, oké, ik ga die papieren daar brengen. (...) Als je al een beetje ouder bent, de taal gaat niet zo gemakkelijk lukken. (Palestijnse toeleider in diversiteit)

Het is helemaal niet vanzelfsprekend dat iemand door simpelweg Nederlandse of Franse lessen te volgen snel voldoende taalvaardigheid verwerft. Door dit als uitgangspunt te nemen, gaat het beleid voorbij aan de noden van tragere of niet-schoolse leerders, waardoor ze vaak letterlijk en figuurlijk ‘lost in translation’ raken. (Schoolse) taalverwerving kan een enorme drempel vormen, die andere deuren gesloten houdt. Een Syrische interculturele bemiddelaar legt uit hoe hij zijn cliënten aanspoort om “deze grote berg te beklimmen”:

“ In de praktijk is het niet altijd gemakkelijk [om Nederlands te leren]. (...) Bij sommigen is het perfect gelukt om dat aan te leren, maar bij anderen blijft het gewoon moeilijk. Ik probeer altijd, want ook met mijn collega’s [sociaal werkers van het OCMW], we weten dat het heel moeilijk is door de taal, maar [we zeggen aan onze cliënten]: “Het gaat niet zo blijven, het gaat met de tijd verbeteren. Dus jullie doen jullie best om de taal te leren en omdat alles rond de taal draait, gaan we samen, stapje per stapje, deze grote berg beklimmen. En om daaraan te kunnen werken, moeten we helemaal van de basis beginnen en nadien gaan jullie een heel groot verschil zien als het verbeterd is, dus dat is eigenlijk enkel maar het begin. Dus jullie gaan wel een verschil zien.” (Syrische intercultureel bemiddelaar)

Gezien het feit dat in Vlaanderen en voor specifieke groepen van migranten “alles rond de taal draait”, is het geen verrassing dat deze ‘grote berg’ behoorlijk wat druk kan uitoefenen op vluchtelingengezinnen.

4.4 GEDESTABILISEERDE GEZINSDYNAMIEKEN

“Mijn grootste probleem is dat ik geen baan heb. Ik denk dag en nacht na over wat ik moet doen. Als je naar mijn foto's van vorig jaar kijkt, kun je je voorstellen dat ik misschien wel tien jaar ben veranderd. Allemaal door de zorgen, spanningen en stress. (...) Ik had niet verwacht dat het zo moeilijk zou zijn. (...) Als je een baan hebt, zijn 80% van je problemen opgelost. Als je geen baan hebt, zelfs thuis bij je vrouw, bij je man, bij je kinderen, heb je niet veel aanzien. Dat is wat ik ervan vind. Maar als je een baan hebt, ben je onafhankelijk, dus heb je meer aanzien. (Afghaanse vader, vertaald uit het Engels)

Dit fragment komt van de eerder genoemde Afghaanse vader, die bij aankomst in België goed Engels sprak. Hoewel dit zijn administratieve herinbedding vergemakkelijkte, getuigt hij elders in het interview dat de zoektocht naar huisvesting, wat een voltijdse bezigheid is, zijn Nederlandse taalverwerving vertraagt. Dit stelt ook zijn kansen om passend werk te vinden verder uit, omdat de meeste jobs die toegankelijk zijn voor Engelssprekenden vaak ook kennis van het Nederlands of Frans vereisen. In deze vicieuze cirkel geeft hij aan hoe het verlies van verschillende vormen van kapitaal zijn positie als vader ondermijnt – of althans, zo ervaart hij het zelf.

Zijn kinderen daarentegen worden sinds hun aankomst in België, meer bepaald in Vlaanderen, volledig ondergedompeld in het Nederlands via het onderwijs. Dit leidt tot situaties waarin kinderen hun ouders op taalkundig vlak soms ondersteunen, waarin hulpverleners vaak een risico zien op ‘parentificatie’. Dit begrip verwijst naar “een proces waarin kinderen de logistieke of emotionele behoeften van het gezin op zich nemen, waardoor hun eigen noden mogelijk worden verwaarloosd”.⁷³ Zoals Van Acker et al. aantonen, draagt de structurele context echter bij aan een verhoogd risico op “geïstitutionaliseerde vormen van parentificatie”.⁷⁴ Want hoewel ouders vaak uiterst voorzichtig zijn om hun kinderen niet bloot te stellen aan inhoud die ze ongeschikt achten – tenzij er echt geen andere optie is – is dat helaas vaak het geval. De getuigenis van een Afghaans gezin illustreert deze moeilijke afweging. Moeder en dochter werden samen geïnterviewd. Zittend in hun woonkamer vertaalde de dochter, die vloeiend Nederlands spreekt, af en toe voor haar moeder. Hoewel de moeder goed Nederlands spreekt en alles

begrijpt, vindt ze het soms moeilijk om nuances of diepgang uit te drukken, vooral tijdens dit emotioneel beladen gesprek.

De dochter vertelt: Ik was 10 jaar en ik moest zelf naar Brussel gaan om zo een interview te geven [als onderdeel van de asielpprocedure]. Dus ik heb alles uitgelegd waarom we niet terug konden (...) Ik heb alles uitgelegd, die mevrouw heeft alles getypt en zij zat naast mij. Maar ik kreeg elke keer zo een hele rare stress, mijn mentaliteit was niet meer oké, want mijn ouders zelf konden geen Nederlands praten. Dus ik was zogezegd de grootste van de familie en ik was nog maar 10 jaar, en ik moest alles vertalen. Ik moest elk papier begrijpen. Ik was gewoon tolk...

Mijn [oudere] broer kon niet goed Nederlands, dus van mijn 8 jaar begon ik met Nederlands te leren. Ik ben niet naar Okan gegaan; ik ben direct zo in die school gegaan en van alle mensen heb ik zo opgepikt, alle woorden heb ik zo opgepikt en zo gemaakt in mijn eigen hoofd en zo heb ik alle Nederlandse zinnen en zo van mezelf geleerd, van de mensen die gewoon aan het praten waren. Ik kon het gewoon plots en daardoor heb ik zo mijn familie naar voren gebracht om te vertalen en de problemen op te lossen. We zijn stukje per stukje naar voor gegaan, tot we nu hier zijn. (...) Maar eigenlijk, het was allemaal [stresserend]. De procedure het meeste want we hebben veel moeite gedaan om naar België te komen en België wou ons niet accepteren. Dat was echt het moeilijkste. We konden ook niet teruggaan naar Afghanistan of zo want daar was oorlog (...).

Interviewer vraagt aan de moeder: Hoe was dat voor jou om haar zo te zien, en dat zij dat allemaal moest doen, want ja, zij sprak de taal en zij probeerde jullie te helpen?

Dochter vertaalt voor de moeder: Mijn mama zegt dat ze nooit tegen mij heeft gezegd, maar ze probeerde mij te helpen. Maar ze was echt heel erg verdrietig en ze vond het niet leuk dat ik alles moest doen op die leeftijd. (...)

Dochter vult aan: Maar nu trek ik me dat niet meer aan. Ik heb te veel stress gehad en ik kan dat niet meer aan. Ik denk dat het gaat lukken, ik denk positief en ik doe moeite. Mijn mama kan ook Nederlands nu, dus zij kan dat ook naar voor trekken nu. (...) Soms krijgen we wel stress van we moeten nu weggaan en zo, maar ik denk altijd positief. Het is al zeven jaar dat ik stress heb, dus het heeft geen nut meer.

Interviewer vraagt aan de dochter: Heb je daarvoor ooit met iemand, met een psycholoog of zo gesproken?

Dochter antwoordt: Ik heb met een psycholoog gepraat en zo, maar dat hielp echt niet. (...) Ik wou alleen zijn, even denken. Ik was nooit zo echt blij, op school en zo was ik ook niet blij, de kinderen op school waren blij of ze zagen er blij uit. Ikzelf, ik was altijd blij van buiten, ik ging naar de familie en naar vrienden, dan was ik blij. Maar 's nachts onder de deken weende ik wel heel hard en het was heel hard. Ik heb een boek en daar staat alles in...

Interviewer vraagt aan de moeder: Wist jij dat ze zich zoveel zorgen maakte?

Moeder antwoordt (en huilt): Ja, maar zij zitten bij mij altijd blij en zeggen: “Mama, niet stressen”, maar in de kamer veel wenen, veel stress ja, en verhalen schrijven in de boek, elke dag.

Dochter vult aan: Ik schreef niet altijd in een boek, soms op kleine papiertjes maar ik heb die nog allemaal. Ik had zo een bureau en daar waren zo blaadjes en ik schreef elke nacht heel veel. En dan had ik een boek gekregen op mijn verjaardag van een vriendin. (...) Ik heb dat laatste tijd, toen ik minder stress had, heb ik dat aan mijn moeder verteld. [Voordien] niet, ze wist niks, ik schreef heel veel maar ze wist dat niet. Nu heb ik dat zo gezegd: van ik schreef heel veel over vroeger en zo.

Interviewer vraagt aan de dochter: En waarom heb je dat nooit verteld?

Dochter antwoordt: Ze hadden al stress, ik wou niet dat ze nog meer stress hadden.

Interviewer reageert: Zij zorgt goed voor jou, en jij zorgt goed voor haar.

Moeder en dochter lachen en zeggen: Ja...
(Afghaanse moeder en dochter)

Tijdens het interview werd duidelijk hoe moeilijk het was voor de moeder – en de vader, die zich later bij het gesprek voegde – om afhankelijk te zijn van hun jongste dochter vanwege de taalbarrière en het gebrek aan beschikbare tolken. Die tolken hadden hen kunnen helpen om hun ‘beschermend schild’ als ouders intact te houden.⁷⁵ Ondanks hun inspanningen om haar last te verlichten, blijven structurele drempels op het vlak van taaltoegankelijkheid dat bemoeilijken. Zo vraagt de moeder aan ambtenaren en sociale professionals met wie ze in contact komt, om zaken via WhatsApp met haar te regelen, zodat ze vertaalapps kan gebruiken en de communicatie zelf kan beheren. Maar omdat officiële procedures vaak een e-mailadres vereisen, en zij er zelf nog geen heeft, moet ze telkens opnieuw terugvallen op het e-mailadres van haar dochter. Daarnaast vroegen de ouders om administratieve ondersteuning van het OCMW om hen te helpen door de complexe papierwinkel en de administratieve ballast, maar hun verzoek werd afgewezen.

Door haar Nederlandse taalkennis draagt de dochter een emotionele last, aangezien ze verschillende taken op zich neemt voor de rest van het gezin. Toch voelt deze zorg voor haar familie als iets natuurlijks voor haar, net zoals haar terughoudendheid om haar ouders nog ongeruster te maken. Deze gelaagde gezinsdynamieken compliceren eenduidige noties van ‘parentificatie’. Dit verhaal toont daarentegen vooral hoe de opgeworpen taalbarrières, net als alles wat hierdoor in het gedrang komt, het hele gezin raken, vooral in intense situaties van verlies en onzekerheid.

Alles draait [om] hoe ze naar mij kijken (...) Ik ben hun vader, ik begrijp het, ze kijken naar mij en mijn situatie. (...) Cultureel gezien zijn we mensen die, als we iemand gelukkig thuis hebben, iedereen gelukkig is. Maar als iemand ziet dat er een probleem is, dat iemand niet gelukkig is, dan is iedereen ongelukkig. (...) Ik doe mijn best om ze niet te laten zien dat ik in de problemen zit en toch moedig ik ze altijd aan: "We hebben een perfect leven, we zijn goed nu, we zijn nu veilig, we zijn niet in gevaar". Gewoon om ze aan te moedigen, zal ik mijn best doen om dit te doen. (...) Maar (...) ze begrijpen [de ernst van de situatie en hoe het ons als ouders beïnvloedt]. (...) Zelfs als ze mij niet begrijpen, begrijpen ze hoe het voor mij moet zijn; dus begrijpen ze dat hun moeder niet de weerstand heeft die ik heb, bijvoorbeeld. (...) Het gaat wel een beetje goed met haar, maar ze heeft veel last van alles wat we verloren hebben en om die reden vragen de kinderen ons niet veel, materieel of financieel bijvoorbeeld. (Afghaanse vader, vertaald uit het Engels)

4.5 **BESLUIT: TAAL ALS EEN SLEUTEL DIE DE DEUR SLUIT**

Het leren van Nederlands of Frans wordt vaak gepresenteerd als dé sleutel waarmee niet-Europese nieuwkomers toegang krijgen tot de Belgische samenleving. In dit hoofdstuk hebben we echter de vele obstakels onderzocht die vluchtelingengezinnen ervan weerhouden deze sleutel te bemachtigen. We hebben ook belicht hoe het ontbreken van deze sleutel voor velen juist deuren gesloten houdt.

De verkeerde aanname dat het volgen van schoolse taallessen automatisch voldoende taalvaardigheid oplevert om 'zelfredzaam' te worden, leidt ertoe dat degenen die niet (snel genoeg) aan de taalverwachtingen kunnen voldoen, 'lost in translation' raken. Het – vooral in Vlaanderen – steeds strengere taalbeleid, met een eenzijdige focus op Nederlands – zonder erkenning van de waarde van meerstaligheid of de gedeelde verantwoordelijkheid om taalbarrières te verminderen en zodoende toegankelijkheid te vergroten – werkt beperkend. Het belemmert en vertraagt immers de inclusietrajecten van vluchtelingengezinnen, zowel op de arbeidsmarkt als in de bredere samenleving.

Een te eenzijdige en veeleisende nadruk op taalverwerving als voorwaarde dreigt zo een sleutel te worden die de deur naar verdere sociale inclusie gesloten houdt eerder dan ze te openen. Zelfs voor degenen die erin slagen deze sleutel te bemachtigen, blijven sommige deuren al of niet tijdelijk gesloten door andere structurele drempels. Dit alles heeft een negatieve impact op hun toegang tot werk, onderwijs en, zoals we zullen zien in het volgende hoofdstuk, hun algemeen welzijn.

5

‘MIGRATIEPIJN’, NABUURSHIP EN WELZIJN

Mieke Groeninck, Louise Carlier,
Dirk Geldof, Pascal Debruyne,
Robin Vandevoordt, Ilse Derluyn

Ik hou van Turkije. Ik hou van Istanbul. Ik ben triest [omdat we er weg moesten]. Maar ik zei [aan mijn gezin]: wij waren dood in Turkije, en dan waren wij opnieuw geboren hier. (...) Maar jammer genoeg zonder papa, zonder mama. Als je een mama of een papa hebt, ze kunnen [je] hun talen leren, ze kunnen [je] alles leren. Hoe kan je wandelen? (...) [Maar] toen ik hier kwam, wist ik niets. (...) De eerste zes maanden, dat was heel belangrijk voor alles. [Maar] Zoals ik zei, je bent als een baby. Je hebt een papa nodig. Je hebt een mama nodig. (Turkse vader)

INLEIDING

Uit de vorige hoofdstukken bleek dat het beleid tal van barrières opwerpt voor de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen, die zich vervolgens een weg moeten banen door de wirwar van verwachtingen en regels. Maar welke impact hebben deze bochtige, onvoorspelbare inclusietrajecten op het algemeen welzijn van vluchtelingengezinnen?

In de interviews beschreven vluchtelingengezinnen welzijn vaak in termen van 'gelukkig zijn', 'je op je gemak voelen' of 'je thuis voelen'. Het was het omgekeerde van wat een van onze gesprekspartners als 'migratiepijn' benoemde. In plaats van welzijn te interpreteren als de toestand van het individu, vrij van trauma of andere pathologieën, kiezen we hier voor een bredere, ecologische benadering van welzijn.⁷⁶ In deze visie is psychosociaal welzijn onlosmakelijk verbonden met de materiële en structurele context waarin mensen terechtkomen.⁷⁷ In de vorige hoofdstukken brachten we de bredere policy gaps in kaart, als een eerste stap voor zo'n 'systemisch perspectief'.⁷⁸ Nu analyseren we hoe deze structurele barrières het psychosociaal welzijn van vluchtelingengezinnen beïnvloeden.

In tegenstelling tot 'etische' [-*etic*] interpretaties, waarbij men ervaringen analyseert vanuit het perspectief van een externe waarnemer, focussen we hier op een 'emische' [-*emic*] benadering. Dit betekent dat we vertrekken vanuit de betekenissen en interpretaties die vluchtelingengezinnen zelf aan hun ervaringen toekennen. In dit hoofdstuk ontrafelen we samen met hen wat precies bijdraagt aan hun welzijn na aankomst, en welke factoren hierop inwerken.⁷⁹

Hoewel we het in dit boek vaak hebben over de uitdagingen, beleidsmatig gefabriceerde obstakels en structurele kwetsbaarheden waarmee vluchtelingengezinnen te maken hebben, is het minstens zo belangrijk om te erkennen hoe hun verhalen tegelijk barsten van de 'veerkrachtige acties' [*resilient moves*]. In eerder onderzoek definieerden onder andere Mieke Groeninck en collega's⁸⁰ dit als het geheel van inspanningen die vluchtelingengezinnen ondernemen, veelal samen met uiteenlopende actoren, zoals medewerkers van overheidsinstanties, vrijwilligers en burens – al dan niet zelf met een migratieachtergrond. Deze inspanningen bestaan enerzijds uit het omgaan met structurele omstandigheden (zoals het gebrek aan betaalbare huurwoningen en/of ervaringen met discriminatie) en anderzijds uit strategieën om de beperkingen die deze omstandigheden opleggen, te weerstaan of om te buigen. Kortom, we kijken naar wat vluchtelingengezinnen doen, binnen de kaders van, maar vaak ook ondanks het gevoerde beleid.

Tijdens onze gesprekken met gezinsleden kwamen niet alleen ervaringen van pijn en verlies naar voren, maar ook hoe vluchtelingengezinnen hiermee omgaan en weerstand bieden. Daarnaast stootten we op situaties waarin vluchtelingengezinnen Belgen inspireren en, vanuit hun eigen drang naar een sociale verbondenheid, soms actief bijdragen aan een breder gevoel van nabuurschap.

5.1 VAN DESORIËNTATIE NAAR ANDEREN WEGWIJS MAKEN

“ In april, toen ik mijn [identiteits]kaart gekregen heb, was er geen [taal]les, het was al gestart. Ik moest wachten. In de zomer geen les. Dus ik moest wachten tot september. Zes maanden gewoon thuis blijven en dat was moeilijk. De moeilijkste periode was eigenlijk in het begin, want ik ken niemand. Het is ook een klein dorp, waar ik me nog niet zelfstandig kon verplaatsen. Ik ken het systeem, de cultuur niet, niks. (...) Ik had geen rijbewijs toen. Ik moest mij met het openbaar vervoer verplaatsen als ik wil, maar ik ken de taal niet. Hoe ga ik [ergens heen]? Waar ergens moet ik gaan? Dus dat moet altijd met mijn man. Voor mij was dat ook moeilijk, omdat ik iemand ben die altijd alles zelfstandig doet. (Palestijnse moeder)

Zoals uit dit en het openingscitaat van dit hoofdstuk blijkt, kan het terechtkomen in een nieuwe, complexe en vaak weinig gastvrije omgeving, waarin men ‘het systeem’ of ‘de cultuur’ nog niet kent, tot gevoelens van ontworteling en stuurloosheid leiden.⁸¹ Mensen verwoorden dit als een gebrek aan kennis over waar ze naartoe moeten gaan of hoe ze, in de Belgische context, iets op ‘de juiste’ manier moeten aanpakken. Ze duiden dit met andere woorden aan als een gebrek aan middelen om zich te oriënteren in de dagelijkse complexiteit.

“ *Interviewer:* Wat mis je vooral van Turkije?

Familie en activiteiten met familie, iets doen met familie dus. Ik wist alles in Turkije, dus dat was gemakkelijk om daar te wonen voor mij, maar hier is alles anders. (...) Tijdens mijn zwangerschapsverlof wist ik niet wat ik moest doen, daarom kreeg ik mijn loon [van mutualiteit] twee maanden te laat. (...) Dus nog steeds is alles heel moeilijk. Een huis kopen ook, ik ben zoals een baby, dus ik vraag alle details. (Turkse moeder)

Net zoals we in hoofdstuk 4 al toonden, speelt de taalbarrière hier een cruciale rol in:

“ Als jij hier bent voor de eerste keer, het is moeilijk [voor] jullie [om] te begrijpen, maar je bent zoals een baby. (...) Jij wil naar Brussel gaan, maar je kent niet. (...) Wij probeerden en wij hebben geleerd. Stap voor stap. (...) Met gps. Maar het was niet gemakkelijk. (...) Werk vinden is een andere uitdaging. Het was niet gemakkelijk. (...) We zijn zelf een cv maken en dan een Nederlandse en Franse [versie] maken. Maar met ons Nederlands en Frans kunnen we geen 100% juiste cv of een sollicitatiebrief maken. Dus altijd moet je iemand vinden om mee te helpen. Ja, en soms heb ik mijn motivatiebrief naar de leerkracht van mijn kinderen gestuurd: “Kan jij dit controleren en de fouten corrigeren?” Soms heb ik naar mijn Nederlandse leerkracht gestuurd: “Kan jij mijn motivatiebrief bekijken?” (...) Zo, je moet elke stap zoals een kind, iemand vragen om hulp. (...) [Dat is] echt lastig. (Turkse moeder)

Een dergelijke ervaring van nog niet sociaal en persoonlijk geconnecteerd te zijn in en met een nieuwe sociale omgeving waarin men terechtkomt, duidt de Franse socioloog Pierre Bourdieu aan met de term ‘hysteresis’.⁸² In *The Promise of Happiness* beschrijft de feministische auteur en onderzoeker Sara Ahmed hoe een geëmigreerd gezin zich op moeizame wijze tracht te verhouden tot ‘het nationale spel’, waarbij ze voetbal als voorbeeld gebruikt. We kunnen haar voorbeeld als metafoor uitbreiden om aan te tonen hoe ‘hysteresis’ – vluchtelingengezinnen die zich in een nieuw sociaal veld begeven met voor hen nieuwe sociale regels en manieren van doen – impliceert dat zij aanvankelijk deze spelregels nog niet beheersen, wat hen in een moeilijker startpositie brengt om dit spel naar behoren te kunnen spelen.⁸³ Zo vertelde een Palestijnse moeder:

“ Ik kende niemand, er was geen familie. Ik wist niet wat de regels waren op straat en in de winkel. Alles was moeilijk in de eerste zes maanden. (Palestijnse moeder)

Volgens sociale wetenschappers die bouwen op het werk van Bourdieu, is zo’n situatie van ‘hysteresis’ het gevolg van hoe het sociale veld is georganiseerd: bepaalde vaardigheden, kennis en verwezenlijkingen worden gewaardeerd, terwijl andere dan weer als irrelevant worden beschouwd – denk aan de sociale vaardigheden om een echte verbinding te maken met andere mensen en aan het vermogen om de lokale taal te spreken.⁸⁴

Veel vluchtelingengezinnen ervaren deze herwaardering – of eerder het devalueren van hun vaardigheden – als een vorm van desoriëntatie. Hoewel de inburgeringscursussen doorgaans een stuk houvast boden in deze periode van ‘hysteresis’, was dat zelden voldoende. Ofwel kwamen de cursussen te vroeg of te laat in hun inclusietraject, ofwel sloot de inhoud te weinig aan bij de alledaagse vragen die mensen zich stelden. Bovendien verschilden de cursussen ook afhankelijk van de gemeente waar men terechtkwam.

” Ik respecteer volledig de samenlevingen, de gemeenschappen en de culturele kwesties, omdat ik dit al wist voordat ik naar Brussel verhuisde [vanwege eerdere bezoeken]. (...) Dus dit is voor mij geen probleem: hoe mensen leven, hoe mensen werken; daar heb ik geen moeite mee. Mijn probleem is (...) ik weet niet wat ik moet doen, hoe ik het moet doen. (...) Ik zeg deze dingen, en min of meer is het gerelateerd aan de integratiecursussen en activiteiten van de overheid. (...) Als die goed en passend waren geweest, dan zouden mensen niet zoveel moeilijkheden en problemen ondervinden. (...) Ik kreeg het pas na veertien maanden in Brussel, in België. In de tussentijd heb ik veel moeilijkheden ervaren. (...) Het zou nuttiger zijn om het meteen bij aankomst te hebben. Maar zelfs als je nadenkt over de inhoud, is het gewoon tijdverspilling. (...) In de integratiecursussen gaat het alleen over geschiedenis, een snelle moderne geschiedenis van België, die net zo goed als leesmateriaal aan de studenten of nieuwkomers gegeven kan worden, in plaats van twee uur in de klas te verspillen om het te lezen. In plaats daarvan moeten ze zeer praktische dingen leren: hoe ze werken, hoe ze werk vinden, hoe het systeem werkt, hoe ze zich moeten registreren, hoe ze een huis kunnen vinden, waar, hoe ze naar het OCMW moeten gaan bijvoorbeeld, hoe ze naar de VDAB kunnen gaan... Als je met deze mensen een probleem hebt, hoe los je het op? De praktische dingen. Hoe beheer je je afval? Dat was het enige onderdeel dat ik nuttig vond aan de oriëntatiecursussen! (Afghaanse vader)

Nadat ze zich deze ‘spelregels’ hadden eigen gemaakt, voelden veel gezinsleden zich geroepen om andere nieuwkomers hierin te ondersteunen, om zo dit traject voor hen te vergemakkelijken en te versnellen, net omdat ze zelf ervaren hadden hoe het voelde om:

” (...) niemand te hebben toen ik net aankwam. Dat was een van de redenen waarom ik besloot om als toeleider in diversiteit te werken. Want ikzelf had niemand die me kon helpen. (Palestijnse toeleider in diversiteit)

Deze toeleiders bieden zowel praktische als sociaal-emotionele ondersteuning. Ze gaan letterlijk en figuurlijk samen op weg, zoals deze intercultureel bemiddelaar uitlegt:

” Ik heb dat een paar keer gezien met de gezinnen, hoe ze worden ontlast van die problemen [door ons werk als intercultureel bemiddelaar]. Ze komen met stress. Bijvoorbeeld: een vrouw heeft een afspraak in het ziekenhuis op die dag, maar ze kent de weg niet. Dus wij printen de weg af via Google Maps en de eerste keer ga ik mee en toon ik dat in de praktijk. We komen naar hier en zeggen van “je neemt deze bus hier naar [hospitaal X]”, dat is de eerste keer. Dus stap voor stap. De tweede keer printen we die weg van Google Maps op papier en gaat ze dat zelf als oefening doen. Dus stap voor stap, is het minder stressvol voor haar om naar een afspraak te gaan, omdat ze nu heel gemakkelijk of minder moeilijk haar weg kan vinden. Of bellen bijvoorbeeld, er was zo eens iemand en die moest telkens bellen om voedsel te bestellen voor een gehandicapt kindje, dat enkel via een

sonde eten krijgt. En het is niet de bedoeling dat er elke keer gebeld wordt naar de leverancier om te bestellen, want na onze begeleiding moet hij dat zelf doen. Dus één keer heb ik zelf gebeld, tweede keer ook, maar derde keer heb ik geschreven wat hij moest zeggen en vertaald naar het Arabisch. Hij spreekt wel Nederlands, maar niet vlot. Dus hij kon bellen, maar ik zat naast hem, dus bij stress of een probleem, kon ik helpen. We probeerden dat en de eerste keer was dat gelukt en hij was heel blij. De tweede keer kon hij gewoon zelf eten bestellen via de telefoon, terwijl dat eerst een probleem was voor hem. En zo is de stress eigenlijk beetje per beetje afgenomen. (Syrische intercultureel bemiddelaar)

Zoals eerder aangegeven, maken intercultureel bemiddelaars, toeleiders in diversiteit of andere brugfiguren niet in elke gemeente deel uit van het lokale integratie- of welzijnsbeleid.⁸⁵ Maar zelfs bij afwezigheid van dergelijke sociale professionals nemen reeds gevestigde migranten vaak vrijwillig die rol op om de situatie van 'hysteresis' en het gevoel van sociaal onworteld te zijn, sneller te overkomen:

Voormalige NBMV: [Toen mijn mama en zus net toekwamen], dat was gewoon een andere planeet voor hen. Ze konden niet naar buiten, want ze wisten de weg niet. Dat is gewoon, alle straten zijn hetzelfde. Als jij een straat verlaat, als je naar een andere straat [gaat], dan kan je die vorige straat niet terugvinden. In Afghanistan hebben we zo een grote huizen en ja, alles is hier anders.

Interviewer: En hoe is dat nu veranderd? Hoe hebben ze dat geleerd? Heb jij hen daarbij geholpen? Of hoe hebben ze dat gedaan?

Voormalige NBMV: Hier is een groot park. En dat is heel dicht bij ons. Er komen in de zomer elke namiddag heel veel Afghaanse vrouwen naar daar. Dan hebben ze picknick. En dan gaan ze ook naar elkaars huizen bezoeken. (...) Dan hebben die vrouwen geholpen met alles.

Interviewer: En de bus en de tram, nemen ze die ook?

Voormalige NBMV: Ja, alleen naar school wel. Want ze kennen die weg, dus ze gaan elke dag dezelfde weg.

Interviewer: En wie heeft hen die geleerd, die weg naar school?

Voormalige NBMV: Ik. (...) Ik moest de eerste keer meegaan.

(Voormalige niet-begeleide minderjarige vluchteling (NMBV) uit Afghanistan)

Zoals dit fragment toont, is hysteresis een tijdelijke conditie.⁸⁶ De hysteresis neemt af door wat onderzoekers Karel Arnaut, Luce Beeckmans en Bruno Meeus 'kleine integraties' [*minor integrations*] noemen⁸⁷: het geleidelijk verwerven van specifieke vaardigheden en kennis over waar en hoe bepaalde taken 'op de juiste manier' uit te voeren, dat wil zeggen, volgens de regels van het spel. 'Kleine integraties' vinden plaats wanneer eenieder een onbekende sociale context betreedt, waar andere normen, regels of verwachtingen gelden. Tegelijk kan hierdoor een

wisselwerking ontstaan waardoor sociale contexten eigenlijk in voortdurende verandering zijn.⁸⁸

Voor vluchtelingengezinnen zijn er echter bijkomende obstakels, zoals strenge taalvereisten, een beperkte toegang tot huisvesting en allerlei vormen van discriminatie⁸⁹ (zie hoofdstukken 3 en 4). Dit is het gevolg van allerlei policy gaps: een gebrek aan formele ondersteuning en een versnipperd beleid dat de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen bemoeilijkt. In plaats daarvan vallen vluchtelingengezinnen vooral terug op de informele ondersteuning die mensen in hun omgeving bieden. Dat getuigt ook deze Palestijnse moeder wanneer we haar vragen wat ‘integratie’ voor haar betekent:

“ Integratie is, na één jaar, ik voel... ik ken alles. (...) Je kan alleen naar Brussel gaan, je kan alleen ticket boeken, jij kan naar school zelf gaan om in te schrijven, naar markt... Naar vele plaatsen, naar de gemeente. Als je kan naar gemeente gaan om iets te doen... Dus alles komt na één jaar. Voor mij, ik kan zelf dingen doen na één jaar, dus dan goede integratie (lacht).

Interviewer: En heb je dat allemaal geleerd van iemand?

Ja. Van mijn man, van andere vriendinnen, van school... ja. (...) Enkel de dingen [die vallen] onder integratie in België. Hoe kan je zelf gebruikmaken van ziekenhuis. (...) De eerste keer kan iemand jou helpen. Twee keer, drie keer... dan na één jaar jij kan zelf te doen. (Palestijnse moeder)

Toch is deze informele ondersteuning niet altijd voldoende. En zelfs wanneer vluchtelingengezinnen aan alle verwachtingen omtrent hun ‘integratie’ voldoen, leidt dat niet noodzakelijk tot een algemeen gevoel van welzijn. Integendeel, soms gaat sociale inclusie gepaard met wat een van onze gesprekspartners beschreef als ‘migratiepijn’.

5.2 DE VOEDINGSBODEM VAN ‘MIGRATIEPIJN’

“ Migratiepijn blijft heel lang [duren]. [Met migratiepijn] bedoel ik alles wat je in je migratieproces pijn heeft gedaan: onderweg, je familie verlaten, je netwerk, je vrienden verlaten en onderweg de moeilijkheden die je hebt gezien en dat je in het gastland de moeilijkheden die je hebt ervaren in het opvangcentra. En ook de mooie dingen natuurlijk, het netwerk dat je hebt gemaakt, dat blijft ook bij jou. Mensen die bij jou staan, dat vergeet je nooit, bijvoorbeeld in het opvangcentrum hebben wij wel kennism gemaakt met mensen en we zijn nog altijd vrienden. Dat is ook de migratiepijn die je deelt en ook je integratieproces hier. (...) Je hoort bijvoorbeeld dingen van vluchtelingen en dat brengt je dan terug naar jouw ver-

haal. Die pijn is iets dat blijft heel lang, ik ken mensen die al 30 jaar hier zijn en zij voelen nog altijd die pijn. (...) Voor mij was dat een gedwongen vertrek en ik moest gedwongen mijn emotionele bagage achterlaten, mijn familie en vrienden achterlaten, mijn huis en dan hier van nul terug beginnen. (...) Als een kind, ja, en een kind zonder naam, zonder ouders, zonder land, zonder identiteit, niks. Dat is supermoeilijk. Als je een kind met ouders [bent] en een identiteit met naam [hebt], is gemakkelijker om te kunnen leven... Maar als een kind zonder niks is heel moeilijk. Daar is – denk ik – het grootste deel van de migratiepijn dat bij iedereen blijft. Vooral bij alleenstaande mensen die zonder familie of vrienden naar hier komen... (Afghaanse vader)

In dit indringende relaas over *migratiepijn* komt veel samen. Deze Afghaanse vluchteling was student aan de universiteit van Kabul, maar moest van de ene op de andere dag vertrekken na indirecte doodsb bedreigingen vanwege zijn invloedrijke vader. Wat hij treffend ‘migratiepijn’ noemt, omvat allereerst wat we als de ‘migratiewonde’ kunnen aanduiden. Deze term verwijst enerzijds naar de pijn van gedwongen vertrek en ontworteling, of naar de ontberingen en extreme geweld-ervaringen tijdens de vlucht⁹⁰ – die vaak veroorzaakt worden door repressief migratie- en grensbeleid.⁹¹ Anderzijds verwijst het naar de structurele problemen waarop men botst na aankomst, waardoor men het gevoel kan krijgen dat men een offer moet brengen. Mensen die migreren verliezen vaak allerlei soorten sociaal en cultureel kapitaal – of, preciezer, het sociale en culturele kapitaal waarover zij beschikken is niet bruikbaar in het nieuwe veld waarin zij zich bevinden.⁹² Een Afghaanse moeder vat enkele van deze verliezen samen:

Interviewer: Wat was het moeilijkste voor je mama om mee om te gaan?

Zoon vertaalt voor moeder: Ze zegt... een soort van vaderland [dat je moet missen]. Dat is sowieso heel belangrijk. Maar hier was de taal heel moeilijk, en vooral alles is heel anders dan wat wij hebben in Afghanistan. Was hier alles moeilijk in het begin. (...) Ze had nooit gedacht nog te vertrekken op 55 jaar. (...) Alles gebeurde zo plotseling. (Afghaanse familie)

Veel vluchtelingengezinnen hebben initieel het gevoel dat ze de lokale kennis en vaardigheden missen om zich opnieuw te kunnen wortelen in een andere maatschappij. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij in deze periode met angstgevoelens kampen. Het complexe beleid en de bijhorende policy gaps leggen een enorme mentale druk op vluchtelingengezinnen om zich zo snel mogelijk de regels eigen te maken, zonder dat het beleid hiervoor voldoende middelen aanreikt. Daarnaast wordt deze angst gevoed door de soms eerder gesloten, soms zelfs als ongastvrij aanvoelde houding van gevestigde Belgen.⁹³ We hoorden getuigenissen over de schrik om fouten te maken in administratieve procedures, de angst om opnieuw te moeten verhuizen, om papieren te verliezen of niet te krijgen, en de onzekerheid bij het communiceren in een nieuwe taal.

” In het begin durven mensen niet in contact te zijn. Want bijvoorbeeld op begin was dat voor mij van ik moet wel het juiste woord vinden om te durven spreken met iemand die Belg is, want misschien zeg ik iets dat bij hun cultuur niet oké is. Dus (...) ik moet voor dat ik iets zeg nadenken, processen in mijn hoofd... Dat zorgt voor veel angst en spanningen, maar hoe meer dat je in contact blijft, hoe gemakkelijker die drempels worden en dan ga je niet veel denken en dan beseft je dat je foute dingen mag zeggen. Mensen observeren jou niet of interpreteren jou niet, want ze weten dat het nieuw is voor jou. Daar zitten ook heel veel misverstanden. Bijvoorbeeld, als iemand naar mij kijkt, misschien ik ben vluchteling daarom kijk hij naar mij, omdat ik in België ben, omdat er geen dagelijks contact is met die persoon. (Afghaanse vader)

” Het is gewoon... die stap om te durven praten in het Nederlands met mensen, maar soms twijfelen van: “Ja, gaat die persoon vriendelijk zijn?” (...) Maar bij sommigen, het gevoel van: “Ja, zij willen ons ook niet.” En dat komt... je voelt dat. Ik had dat gevoel in het begin toen ik in [gemeente X] gewoond heb, in het begin. Ja, hoe de mensen naar jou kijken, de manier en zo. Ja, ze willen ook geen contact. Dus ik ga dat niet doen. Maar nadien, ik heb de stap zelf... ‘hallo’ zeggen. (Palestijnse moeder)

Dergelijke getuigenissen tonen hoe het gevoel van ‘anders’ en onwelkom te zijn vaak het gevolg is van ervaringen met racisme en discriminatie op basis van fysieke en religieuze kenmerken, zoals bij deze Somalische dochter:

” Ik voel me soort van thuis hier. Maar niet helemaal. (...) Want op goede dagen, oké, ik heb goeie momenten. Maar soms als ik het moeilijk heb met mensen, dat ik voel dat ze mij afwijzen, of, *you know*, dat ze mij als minder behandelen dan hoe ze blanke mensen behandelen, en gewoon omdat ik zwart ben, omdat ik moslim ben, dat ik hoofddoek draag. Dan voel ik: “*Oh my god*, waarom ben ik eigenlijk hier?” Dan sommige sollicitaties, daar ga je naartoe en ze gaan heel wat andere mensen nemen en jou niet, en ze hebben geen goeie reden waarom. (...) En je gaat echt denken: “Ah oké, het is gewoon mijn hijab, is het probleem”. Ja. En sommige gaan in je gezicht zeggen: “Oh, daar kan je niet werken met jouw hijab.” (Voormalige niet-begeleide minderjarige vluchteling uit Somalië)

Behalve met racisme en discriminatie krijgen leden van vluchtelingengezinnen ook te kampen met culturele vooroordelen en stereotypen. Het continu ontkrachten van en reageren op deze vooroordelen is uitputtend, zoals dit citaat van een Palestijnse moeder toont.

” Ik voelde me niet thuis in [gemeente X], omdat mensen meteen Frans tegen me begonnen te spreken wanneer ze naar me toe kwamen. Maar ik zei dan: “Ik spreek geen Frans, sorry.” “Hoezo? Je bent toch Marokkaans?” “Nee, ik ben niet Marokkaans.” “Wat?” “Ik kom uit Palestina.” “Wat is Palestina? Waar ligt Palestina? Pakistan, is het Pakistan?” “Nee, het is een ander land.” Dat is moeilijk. Wat

lastig is, is dat je jezelf altijd moet uitleggen, je verhaal steeds opnieuw moet vertellen. Soms is het echt zwaar om al die details te delen, om je hele traject uit te leggen. "Hoelang ben je al in België?" Ja. "Je spreekt heel goed Nederlands." "Dank je." Maar dat was niet gemakkelijk. (...) Als ik zelf niet had besloten die stap te zetten... Want ik zie zoveel mensen om me heen die het gewoon niet lukt. (...) Mentaal, emotioneel, of ze hebben gewoon niet de kracht om door te gaan. Soms voel je je geblokkeerd door alles wat je ziet. En dan, hoe stap je uit die cirkel en ga je verder? (...) Ik dacht gewoon bij mezelf: "Ik kan zo niet verder." Die eerste zes maanden waren echt... (...) Ik dacht eraan om terug te gaan naar Palestina. Ik kon niet meer, het was te zwaar. Maar als ik terugging, zou ik geen werk hebben. En mijn kinderen wilden tegen die tijd ook niet meer terug. (Palestijnse moeder) [Het interview vond plaats vóór de oorlog]

Dit gevoel van 'anders' en uitgesloten te zijn, leidt soms tot een verlies van zelfvertrouwen, zoals bij deze Syrische vluchteling, die als tiener naar België vluchtte:

“ Je komt naar hier met het gevoel van ‘eindelijk ben ik er geraakt en nu ga ik mijn dromen waarmaken’. Je hebt veel vertrouwen in je droom en dan stoot je hier tegen de realiteit van: “Je bent niet welkom, maar je bent een last voor ons”. Al die dingen van racisme, discriminatie, geen warm onthaal, zorgen in het begin dat je moet vechten. Dat was in mijn geval. Ik vecht, ik vecht, ik vecht om een plaats te vinden, maar op een bepaald moment is jouw energie op en je begint te twifelen aan jezelf. Alles is hier mooi, gebouwen zijn mooi, mensen zijn mooi, iedereen draagt mooie kledij, mooie auto's, dus ik pas dan niet hier. Je begint jezelf dus in vraag te stellen. Doordat je jezelf in vraag begint te stellen als mens, begin je je zelfvertrouwen te verliezen. Iemand zonder zelfvertrouwen kan niets betekenen voor de samenleving. (Syrische vluchteling)

Bovenop de gevoelens van verlies en van 'anders' en niet echt welkom te zijn, wordt migratiepijn ook veroorzaakt door, onder meer, de moeilijke toegang tot een degelijke woning en tot duurzame tewerkstelling.⁹⁴

“ *Dochter:* [Toen we in de noodwoning woonden] we moesten elke week naar OCMW gaan om te zoeken naar huizen. We hadden wel die stress, want ik moest altijd bellen naar die huizen, want ik wil op deze dag een afspraak en ik moest altijd meegaan met mijn ouders naar die huizen, en ik kwam echt zo laat thuis. En dan moest ik studeren voor school, want ik had toetsen. We zijn elke keer naar die huizen gegaan en ik moest praten en uiteindelijk die huizen gingen toch niet, dus dan kregen we weer een andere klap. (...)

Moeder: Ja, wij bijna een jaar altijd zoeken, met de trein, met de bus en zo, veel problemen, veel stress. (...) Ik ga naar de huisbezoek daarna iemand anders zijn keuze, alles gedaan papieren en dan andere kiezen, veel stress ja. (...) Al 7 jaar gekomen in België, en nog altijd stress stress stress (...). Daarna als ik werken, daarna nationaliteit in België, dan is goed, dan beetje minder stress. (Afghaanse moeder en dochter)

Het volgende verhaal van een Turkse vader laat de specifieke uitdagingen zien van een periode van economische onzekerheid. Hij beschrijft hoe hij zich gewrongen voelde tussen de ongemakkelijke afhankelijkheid van het OCMW – wat ook een sociaal-economische achteruitgang betekende – en de noodzaak om volhardend te werken aan zijn Nederlands.⁹⁵

” Economisch was het moeilijk. (...) Hier heel veel mensen... Hoe zeg je... Heel veel *educated* mensen willen niet alle [taal]cursussen afronden, want het geld van OCMW is niet genoeg, dus zij moeten werken. Daarom, jij mag een dokter of iemand zijn, in plaats van taal te leren, hij moet een andere job, snel iets anders doen. (...) Maar wij hebben een keuze gemaakt met mijn vrouw. Oké, een beetje geduld hebben, ja, maar na deze talen te leren kunnen we betere job krijgen, ja. (...) Wij hebben deze manier gekozen dat ons helpt. En wij hebben een goeie job gevonden. (...) [Maar die eerste twee jaren] financieel was het moeilijk. Maar ook... sociaal... (Turkse vader)

Al deze onderdelen van migratiepijn zijn nauw met elkaar verweven. In de wetenschappelijke literatuur wordt dit fenomeen soms omschreven als ‘verlieskaravananen’ [*loss caravans*] – een opeenvolging van verliezen waarvan de ervaringen elkaar versterken.⁹⁶ Naast het mogelijke trauma van de gedwongen vlucht, de ontberingen tijdens de reis en de onzekerheid tijdens de asielprocedure, kunnen een precare leefsituatie en ervaringen van racisme en discriminatie na aankomst bijdragen aan een gevoel van ontworteling en angst. Deze bevindingen sluiten aan bij een Nederlandse studie uit 2017, waarin men vaststelde dat 42% van de Syrische vluchtelingen die in 2014 in Nederland aankwamen, regelmatig gevoelens van angst, neerslachtigheid en depressie doormaakten. Ter vergelijking: bij de Nederlandse bevolking lag dit percentage onder de 15%.⁹⁷ Een vervolgstudie uit 2019 toonde aan dat dit percentage bij Syrische vluchtelingen licht daalde van 42% naar 38%, maar nog steeds hoog bleef.⁹⁸ Dat zijn, zacht gezegd, zorgwekkende cijfers.

5.3 HET BELANG VAN FAMILIE

De nabijheid van familie is cruciaal voor het welzijn van vluchtelingen. Zonder familie is het risico op psychosociale kwetsbaarheid groter⁹⁹ terwijl hun aanwezigheid kracht en energie geeft. Ouders in het bijzonder hebben het gevoel dat ze hun verantwoordelijkheid moeten nemen jegens hun gezinsleden en een voorbeeld moeten stellen. Het welzijn van gezinsleden is een sterke motivator. Zoals een Turkse vader getuigt:

[Tijdens onze eerste periode in België], wij moesten een kracht krijgen, wij moesten werken, ja, wij moesten tussen elkaar... vooruithelpen, de hele familie. Als ik hier alleen ben, misschien kan ik niet werken, kan ik niet studeren met Nederlands, misschien kan ik dat niet. De familie is heel belangrijk [om te motiveren]. (...) Ja, [met] kinderen is het beter. (...) Je moet zo voelen, mijn kinderen moeten in een mooi leven groeien, dus ik moet extra (...) werken, extra je best doen. En een voorbeeld is zeer belangrijk, ik moet een voorbeeld zijn ook. (Turkse vader)

Hoewel de veiligheid en nabijheid van gezinsleden een cruciale rol spelen in het welzijn van vluchtelingen in België, werpt het Belgische migratiebeleid steeds meer barrières op voor gezinshereniging. Tot op heden (voorjaar 2025) zijn erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden het eerste jaar na de toekenning van internationale bescherming vrijgesteld van een aantal extra voorwaarden die andere derdelanders opgelegd krijgen om een procedure van gezinshereniging op te starten. Het gaat dan vooral om inkomensvoorwaarden (120% van het leefloon: vandaag 2.131,28 euro netto inkomen per maand), geschikte huisvesting en een ziekteverzekering.

Uit onderzoek van Pascal Debruyne¹⁰⁰ blijkt echter dat veel vluchtelingengezinnen lang uiteen zijn omdat enerzijds de aanvraag vanuit het buitenland bij een Belgische diplomatieke post moet gedaan worden en er anderzijds tal van attesten moeten worden 'gelegaliseerd'. Dat brengt enorme financiële kosten met zich mee.¹⁰¹ De arizonaregering wil die drempels nog verder verhogen, vooral voor mensen met subsidiaire bescherming. Zij zouden de facto tot twee jaar na erkenning moeten wachten om een procedure voor gezinshereniging te mogen opstarten, en de inkomensdrempels zouden omhoog gaan naar 110% van het maandelijks gemiddeld netto-inkomen, met 10% erbij voor elk kind ten laste. Erkende vluchtelingen zouden een kortere vrijstellingsperiode van slechts 6 maanden krijgen om op afstand de aanvraag te doen. Dit alles zal gezinsleden langer uit elkaar houden, met alle gevolgen van dien voor het welzijn en de sociale inclusie van alle betrokken gezinsleden.¹⁰²

Hoewel de aanwezigheid van kinderen motiverend kan werken, worstelen sommige ouders ook met het gevoel van ouderlijke opoffering. Ze schuiven hun eigen welzijn opzij voor de toekomst en het geluk van hun kinderen.¹⁰³ Dit blijkt bijvoorbeeld uit het volgende verhaal van een Palestijnse moeder die via gezinshereniging in België aankwam. Nadat ze lange tijd zelfstandig had geleefd in Gaza als alleenstaande werkende moeder van twee, moest ze zich aanpassen aan het opnieuw samenwonen met haar man. Door de regels voor gezinshereniging, moesten ze vijf jaar samenwonen na aankomst in België – zo niet dreigde zij haar verblijfsrecht te verliezen. Dit plaatste haar in een afhankelijke positie.¹⁰⁴

“ Een paar jaar geleden [had ik] het plan [om te scheiden]; maar voor het beste van mijn kinderen ga ik dat niet doen. Gewoon verder, het is deel van de drukte, dat je gewoon een gezin moet blijven. Ja, je bent alleen hier eigenlijk. Het gevoel van eenzaamheid is soms wel... [En toch], als de mensen van buiten kijken: “Ja, je hebt wel alles.” [waarmee ze bedoelen: een eigen woonst, een stabiele job, Nederlandse taalkennis]

Interviewer: Maar jij voelt het zo niet aan?

Nee. Als je hier de ruimte hebt om te werken, is het vaak niet jouw keuze. Je moet. Je hebt een huis gekocht, dat was moeilijk om dat in orde te brengen. Dat heeft heel veel energie van mij gekost. En nadien, in de renovatieperiode. Dat was echt heel... En dan oké, het is nu in orde, maar ondertussen, ik ben dood. Ik voel dat niet. Als ik thuis ben, oké het is wel mooi, we hebben alles gedaan, maar ik zou liever naar mijn klein appartement daar in Gaza gaan [dat intussen volledig vernield is door de oorlog]. Maar dat gevoel komt wel af en toe. Daarom blijf ik gewoon bezig, altijd. (Palestijnse moeder)

Hoewel deze moeder verschillende vereisten die het beleid onder ‘integratie’ plaatst, kan ‘afvinken’ – zoals Nederlandse taalkennis en tewerkstelling – vertaalt zich dat niet automatisch in een algemeen gevoel van welzijn. Enerzijds was er ook bij zichzelf de veronderstelling dat ze door ‘affectieve aanstekelijkheid’ [*affective contagion*]¹⁰⁵ – een concept van Sara Ahmed – gaandeweg blij zou worden van dezelfde dingen als de mensen uit de nieuwe nabije omgeving, om zo te behoren tot een gedeelde ‘affectieve gemeenschap’ [*affective community*]. Anderzijds worstelt ze met een complexere realiteit en een ervaring van ‘partieel welzijn’: een gelaagd en voortdurend veranderend gevoel van welbevinden, zonder dat dit het sluimerend gevoel van migratiepijn volledig tenietdoet. De gezinsdynamiek speelt daarin een cruciale rol – en die wordt onder druk gezet door de strakke regelgeving rond gezinshereniging.¹⁰⁶

5.4 VAN EENZIJDIGE ASSIMILATIE NAAR DE VEELHEID VAN WAT GELUKKIG MAAKT

Beleidsmakers en klassieke wetenschappelijke onderzoeken naar ‘integratie’,¹⁰⁷ ‘assimilatie’¹⁰⁸ en ‘acculturatie’¹⁰⁹ gaan er vaak van uit dat nieuwkomers zich geleidelijk aanpassen aan hun nieuwe omgeving, en dat het verschil tussen nieuwkomers en de gevestigde bevolking over de generaties heen zal uitdoven.¹¹⁰ De veronderstelling is dat nieuwkomers meer en meer elementen van ‘de’ lokale cultuur overnemen en die van hun thuisland achter zich laten.¹¹¹ Daaruit zou je kunnen afleiden dat dit ook voor hun welzijn geldt: dat de migratiepijn geleidelijk aan

wegebt naarmate men deel uitmaakt van de lokale samenleving.¹¹² De realiteit blijkt een stuk complexer. Een Afghaanse vader legt dit helder uit:

“Volgens mij is het gemakkelijkste proces om uw [eigen] cultuur erbij te halen, maar ook open zijn voor de andere cultuur om bij te leren. Want als je botst met andere cultuur, dan kan je wel terugkomen naar je eigen cultuur, want die cultuur ken je wel en van daar krijg je terug de kracht om door te gaan en je proces te doen. Maar als je jouw eigen cultuur achterlaat, dan ga je naar andere culturen en daar bots je heel veel... en dan heb je niks om naar terug te keren. (Afghaanse vader)

“Je eigen cultuur erbij halen, maar ook open zijn voor de andere cultuur” weer-spiegelt Sara Ahmeds reflecties over het deel uitmaken van verschillende affectieve gemeenschappen tegelijk.

“De ervaring van migratie expliciteert dat we [elk van ons] altijd deel uitmaken van meer dan één gemeenschap; als de mogelijkheid om te behoren tot meerdere gemeenschappen structureel is, dan wil dat zeggen dat zelfs één gemeenschap de ervaringen bevat van meerdere.”¹¹³

Op een gezonde manier deel uitmaken van meerdere ‘affectieve gemeenschappen’ blijkt ook cruciaal voor het welzijn van vluchtelingengezinnen. Volgens Ahmed hoeven we met zo’n open houding “niet allemaal onze hoop op geluk in dezelfde zaken [te] leggen”.¹¹⁴ Het is, met andere woorden, niet omdat je de regels van het lokale spel eigen maakt, dat je ook altijd gelukkig wordt (van dezelfde dingen). Anderzijds kan deze openheid er ook voor zorgen dat het spel van binnenuit wordt veranderd door de komst van andere spelers. In het volgende deel gaan we in op hoe ‘nabuurship’ hier een voorbeeld van kan zijn.

5.5 NABUURSHIP EN ‘AFFECTIEVE AANSTEKELIJKHEID’

“Interviewer: In het huis waar je nu woont, heb je het gevoel dat je je comfortabel en thuis voelt?

Palestijnse moeder: Ja, ik voel me heel goed. (...) Ik heb goeie burens. (...) Toen ik mijn kindje geboren, iedereen gekomen met bloemen en cadeautje naar mij. (...) Ja eerst [in gemeente X], ik wil met mensen praten. [Maar] niemand... En ik was een beetje bang om... met meneer onze buurman te praten. Want ik dacht: Ja, misschien wilt hij ons hier niet. Ik durfde niet met hem beetje praten. Ik wil niet over iets vragen. Maar dan ik zie eigenlijk heel goeie man. Hij helpt ons altijd. Hij speelt met de kinderen. (Palestijnse moeder)

Tijdens de gesprekken met vluchtelingengezinnen werd veel aandacht besteed aan migratiepijn die mede veroorzaakt werd door de structurele problemen die ook in de voorgaande hoofdstukken aan bod kwamen. Naarmate de interviews vorderden, spraken we ook over de momenten waarop ze een gevoel van geluk en welbevinden ervaren of ervaren hadden en waaraan dat lag. We spraken over het heden, over vroeger, over wat ze zich herinnerden, of wat ze hier (opnieuw) nastreefden.

Een terugkerende vraag was of men tevreden was over hoe en waar men woonde, en hoe dat dan bijdroeg aan het gevoel van *erbij te horen* of zich thuis voelen. Om dit concreet te maken, benadrukten verschillende familieleden het belang van een specifieke vorm van *nabuukschap*. Mensen haalden levendige herinneringen op aan hoe in hun thuisland het sociale weefsel tussen burens werd belichaamd door het evidente delen van eten,¹¹⁵ door onderlinge gastvrijheid of (materiële en andere) steun – allemaal “zonder een afspraak te hoeven maken”.¹¹⁶ Het sociale leven in België ervaren ze vaak als heel anders. Wanneer dit als een sociaal verlies wordt gezien, kan het een impact hebben op het welbevinden van mensen, en in het bijzonder op hun gevoel van zich thuis voelen.

“ Ik ken mijn burens hier niet bij naam, maar wel van gezicht. We groeten elkaar, maar er zijn hier culturele beperkingen, omdat het zelfs van land tot land anders is. (...) In mijn land komen mensen gewoon langs, kloppen op de deur, je doet open, en ze brengen eten mee. Bijvoorbeeld, als we iets speciaals hebben gekookt, geven we een deel ervan aan onze burens. Je klopt gewoon op de deur, zij doen open, en je geeft hen een bord met iets zoets. Ze nemen het met dankbaarheid aan en houden het bord (...) een tijdje bij zich. Wanneer het moment daar is en ze zelf iets speciaals maken, geven ze iets terug op hun beurt. Dat is hoe het werkt. Maar hier is dat niet zo. Hier moet je zelfs als een zoon zijn moeder wil bezoeken, eerst bellen, een afspraak maken, laten weten wanneer je beschikbaar bent en wanneer niet. (Afghaanse vader)

Ook wanneer het ging over gevoelens van niet-welkom of ‘anders’ zijn, kwam de rol van nabuukschap op:

“ In onze maatschappijen in het Oosten en Arabische [culturen], hebben we veel warme gevoelens naar anderen toe. Bijvoorbeeld, ik moet mijn burens kennen, ze opzoeken, hun eten brengen en op die manier kennen mensen elkaar. En ze doen veel activiteiten, zoals bijvoorbeeld ze zitten buiten op de stoep, op stoelen buiten en iedereen komt samen en ze lachen en praten, maar hier is dat niet (...) Vroeger zeker, maar nu niet. (...) Hier ken ik mijn burens niet. Misschien praten we een of twee keer in twee jaren, maar dat is het. (...) En ik denk dat sommigen [nieuwkomers] deze situatie niet kunnen accepteren. Ze begrijpen het anders, omdat ze niet in dezelfde weg zijn. Ze begrijpen het dus anders. (...) Persoonlijk vind ik het

spijtig om mijn buren niet te kennen. Eén keer bijvoorbeeld tijdens corona, we brachten koffie en wijn en we praatten. Toen ontmoetten we elkaar en gingen we praten, maar nu niet meer. (Palestijnse vluchteling)

Het gemis van de 'affectieve gemeenschap' waartoe men in het land van herkomst behoorde, versterkt het gevoel van 'hysteresis' (zie *supra*),¹¹⁷ van (nog) niet geworteld te zijn in een nieuwe omgeving met andere gewoonten.

“ Ik ken mijn buren maar een beetje, niet zo goed. Omdat ik werk, heb ik niet veel tijd. Ik kom pas rond zes of zeven uur thuis. In het weekend heb ik ook nog dingen te regelen. Maar dat komt wel. (...) Bijvoorbeeld, nu ben ik verhuisd naar [gemeente X]. (...) Maar ik ken mijn buren nog steeds niet echt, behalve een 'hallo', 'goedendag' en zo verder, maar niet echt. Behalve de buren naast ons een beetje, soms praten we, maar niet veel. (...) Maar op dit moment heb ik bijvoorbeeld wel contact met de ouders van de vriendjes van mijn kinderen. (...) Ik zie die ouders soms bij hen thuis, en zij komen ook bij ons. Dat is fijn... Ook mijn buurvrouw, zij is erg vriendelijk. We hebben elkaar al een paar keer bezocht en zo. Maar de cultuur is anders. In onze cultuur is het bijvoorbeeld normaal dat als je je buur ziet passeren, je meteen zegt: "Kom binnen, hier is wat koffie" en zo verder. Maar hier moet je eerst vragen: kan het wel? Als mijn dochter bij hen gaat spelen, of als dat meisje of iemand anders naar ons huis komt, moet het gepland en georganiseerd worden. Soms is dat moeilijk. Op een bepaald moment in je leven heb je je vrienden, en opnieuw beginnen... Het is oké, je leert veel mensen kennen, maar wie zal echt dicht bij je blijven? Dat is moeilijk. Ik denk ook dat dat de reden is waarom sommige mensen altijd anderen zoeken die dezelfde cultuur delen... (Palestijnse moeder)

We spraken ook enkele gezinnen die mensen met dezelfde etnisch-culturele, nationale of linguïstische achtergrond in hun nabije omgeving hadden, wat hen in staat stelde om (tenminste gedeeltelijk) oude gewoontes van nabuurschap te herstellen. Met behulp van de informele ondersteuning die deze sociale netwerken boden, konden ze hun weg vinden in de Belgische samenleving (zie hoofdstuk 6). Ondanks hun intenties ervaren verschillende vluchtelingengezinnen het als een grote uitdaging om contact te leggen met Belgische buren¹¹⁸:

“ Maar dat hangt ook af van de buren. Er zijn mensen die echt gewoon niet open, of niet klaar zijn om mensen te ontvangen. Ik weet, wij Arabieren zijn altijd sociaal. Maar, soms, ook door de taalbarrière... ze [nieuwkomers] durven ook niet om dat te doen. Maar bij de anderen... daarom proberen we nu een beetje de mensen naar vrijwilligerswerk te sturen. (Palestijnse toeleider in diversiteit)

“ Nu hebben we lieve buren. (...) Hier, die ook, hij is alleen, die oude man, is 80 jaar. Belgen, ja. (...) Maar als je vraagt heb je problemen, altijd naar meneer. Ik vond het wel moeilijk. Eén dag wou ik mijn zoon gaan halen. En ik was mijn sleutel

binnen vergeten. En dan was mijn man was ook... de tweede sleutel is met hem weg. En dan ik zat hier op de trap te wachten op hem met mijn zoon. En dan had de buur mij gezien. En ik was ook zwanger. En hij zei: "Waarom zit je hier?" Hij zei dat hij een beetje Arabisch praat. En ik zeg dat ik mijn sleutel vergeten ben. "Waarom dan, ik ben jouw buur, hé. Waarom klopt je niet bij mij, dan kan je binnen komen wachten." Ik zei ik weet het niet. In het Arabisch spreken, of Engels spreken... ik weet niet hoe we gesproken hebben, maar die zei: "Kom dan binnen". En dan zijn we binnengegaan. Drinken voor ons gemaakt en zo. En dan tot mijn man was gekomen. Daarna was ik heel blij dat ik iemand gezien had. Beetje praten. Arabisch en zo. (...) Het is echt moeilijk als iemand niet start [met de eerste stap] met jou. Met twee is het sterker. (Eritrese moeder)

Deze verhalen laten zien hoe verschillende actoren bijdragen aan het in stand houden en vernieuwen van het sociale weefsel van deze buurt.¹¹⁹ Maar de komst van *nieuwe spelers in het spel* kan het spel zelf ook vernieuwen en verrijken. Het nabuurschap dat zij voorstellen kan 'affectief aanstekelijk' worden.¹²⁰ Dit illustreert het volgende verhaal van een Turks gezin:

“ Wij wonen in [gemeente X], een beetje een chaotische plaats. Niet chaotisch, maar een groot appartement. Vijftig jaar [oud]. En meestal oude mensen wonen [hier]. Dus we zijn mooi omringd. Wij wilden een beetje... Wij dachten een beetje met onze mentaliteit: "Oké, we zullen vrienden vinden [worden] met onze burens. Dus in het begin... tijdens Kerstmis of andere feesten, mijn vrouw, zij is echt goed in de keuken, [heeft] speciale dingen gemaakt, en ik heb aan enkele mensen aangeboden, maar zij waren echt verbaasd. Zij vragen waarom. Maar het is een feest en wij willen het... (lacht)... En ik heb gevraagd aan mijn vrienden, waarom die mensen, zij [zijn verrast?]. Er was ook, een man en zijn vrouw... kan niet zien. Blind. Ik heb iets aan haar aangeboden. Maar zij begreep het niet. Waarom brengen wij iets in die tijd? Zij weet eigenlijk niet. Ik heb mijn vriend gevraagd waarom [is het hier] zo. Hij zei: "Hier is het een beetje anders. Misschien hebben ze gedacht dat jullie willen ook iets van hen." Ik weet het niet. Maar nu, we hebben een beetje begrepen. [Het heeft] een beetje tijd nodig. Maar [nu] met onze burens, wij hebben heel goeie contact. In dezelfde verdieping zijn we [met] vier [in nauw contact]. Ze zijn echt heel aardig, Bernard en zijn vrouw Marianne. Het gaat echt goed. (Turkse vader)

Tijdens gesprekken met vluchtelingengezinnen en (in)formele actoren rondom hen werd dit soort nabuurschap vaak als grotendeels afwezig beschouwd in de Belgische context.¹²¹ Het relaas van deze Turkse vader laat echter zien dat er soms slechts één enkele verbinding tussen twee burens nodig is; een kleine opening voor een vonkje dat van elders komt.

5.6 **BESLUIT: WERKT ‘WELZIJN EERST’ BETER?**

Dit boek laat zien hoe allerhande policy gaps barrières opwerpen in de inclusie-trajecten van vluchtelingengezinnen. In dit hoofdstuk toonden we de negatieve invloed die deze barrières uitoefenen op het welzijn van vluchtelingengezinnen, en hoe zij daar vervolgens mee omgaan. Als de overheid zich tot doel stelt om de ‘zelfredzaamheid’ en ‘sociale participatie’ van nieuwkomers te bevorderen,¹²² dan moeten we hun welzijn beschouwen als een cruciaal vertrekpunt, om minstens twee redenen: een menselijke reden, aangezien zelfredzaamheid en sociale participatie loze termen blijven als die niet tot een beter welzijn leiden. Daarnaast is er ook een meer pragmatische reden: zonder een basisgevoel van algemeen welzijn is de kans klein dat mensen over de volle mentale energie beschikken om een nieuwe taal te leren, een woonst te zoeken, voor hun familie te zorgen, en zich een weg te banen doorheen de Belgische bureaucratie. Als de overheid van nieuwkomers verwacht dat zij de lokale sociale en institutionele regels leren, is het ook evident dat zij zelf geen extra barrières oplegt.

Los van de policy gaps loopt ook het opbouwen van sociale relaties in België niet vanzelf. Voor mensen die meer hechte gemeenschappen achter zich hebben gelaten, kan het gemis daarvan hun migratiepijn vergroten of verlengen, zelfs wanneer zij aan alle formele vereisten van ‘integratie’ voldoen. Wat beleidsmatig onder ‘integratie’ verstaan wordt, is dus geen garantie voor een algemeen gevoel van welzijn. Omgekeerd zien we echter dat vluchtelingengezinnen – en andere nieuwkomers – kunnen bijdragen aan onverwachte vormen van ‘convivialiteit’.¹²³ In goed nabuurschap zit een gedeeld verlangen naar een zorgzame buurt waar beleidsmakers en andere spelers net naartoe willen werken.¹²⁴ In die zin kan de drang naar nabuurschap en sociale verbinding die zoveel vluchtelingengezinnen ervaren, ook voor gevestigde Belgen een hefboom zijn voor een warme samenleving.

6

VAN MENSEN EN PLAATSSEN

Louise Carlier, Mieke Groeninck,
Mathieu Berger, Dirk Geldof,
Pascal Debruyne, Giacomo Orsini,
Robin Vandevoordt

Badr kwam in 2016 vanuit Syrië naar België. Bij aankomst sliep hij twee nachten in het Maximiliaanpark, in de Brusselse Noordwijk, waar andere migranten zoals hij verbleven vanwege een tekort aan opvangplaatsen.¹²⁵ Een uitbater van een snackbar gaf hem iets te eten. Een sekswerker die hem op straat tegenkwam en zag dat hij het koud had, gaf hem een jas. In het park vertelden andere migranten hem waar hij naartoe moest voor de asielprocedure. Nadat zijn asielaanvraag was geregistreerd bij de Dienst Vreemdelingen-zaken, werd hij doorgestuurd naar het opvangcentrum in [kleine gemeente X]. Daar ontmoette hij vrijwilligers, onder wie een vrouw die met hem Frans oefende. Een jaar later kreeg hij internationale bescherming, maar zoals alle vluchtelingen kreeg hij slechts twee maanden de tijd om het centrum te verlaten en op eigen kracht huisvesting te vinden, zonder enige praktische ondersteuning. Geconfronteerd met talloze obstakels op de private huurmarkt slaagde hij er niet in een woning te vinden. De vrijwilligster die hij in het opvangcentrum had leren kennen, vond uiteindelijk via een kennis een appartement voor hem. Ze hielp Badr ook met de vele administratieve formaliteiten die bij het vestigen in België komen kijken, zoals inschrijving bij de gemeente en de mutualiteit, een bezoek aan het OCMW, en inschrijving bij het opleidingscentrum voor het verplichte inburgeringsprogramma. Ze vergezelde hem naar deze instanties om te helpen met vertaling en verdere opvolging. Zodra hem een vluchtelingenstatuut werd toegekend, startte Badr een procedure voor gezinshereniging. Enkele maanden later arriveerden zijn vrouw en drie kinderen. Het gezin bleef een aantal jaren in het appartement, ondanks dat het te klein en te duur was, omdat ze geen andere optie hadden. De vrijwilligster werd een goede vriendin van de familie. Elke week kwam ze langs om Frans te oefenen, te helpen met het huiswerk van de kinderen en ondersteuning te bieden bij de administratieve ballast (zie hoofdstuk 4). Badr was in Syrië ingenieur, en bracht in België meerdere jaren door met verschillende opleidingen in de hoop werk te vinden, maar zonder succes. Uiteindelijk nam hij informeel werk aan in een winkel, maar hij voelde zich uitgebuit en besloot te stoppen. Later vond hij via een sociaal programma twee jaar werk als tuinman, waarmee hij de nodige punten verdiende om toegang te krijgen tot sociale huisvesting. Onlangs verhuisde zijn gezin naar een sociale woning op het platteland. Momenteel is Badr opnieuw werkloos. Hij solliciteert op tal van vacatures zonder resultaat. Hij koestert nog steeds hoop om economisch onafhankelijk te worden.

Amina kwam vanuit Senegal naar Brussel nadat ze haar land was ontvlucht vanwege het verbod op abortus. In eerste instantie vond ze onderdak bij een landgenote, met wie ze in contact was gekomen via een andere Senegalees, die ze tijdens haar reis op een markt in Griekenland had ontmoet. Na haar asielaanvraag werd ze enkele maanden opgevangen in een asielcentrum in Brussel. Daar wezen maatschappelijk werkers haar op verschillende organisaties die haar konden helpen om zich te vestigen. Ze startte taallessen aan een opleidingscentrum, nam deel aan sociale activiteiten via een vereniging voor nieuwkomers, begon de erkenningsprocedure van haar diploma bij een gespecialiseerde organisatie en volgde het inburgeringsprogramma. In de weekenden verbleef ze bij een andere landgenote, die haar wegwijs maakte in de stad. Toen haar asielaanvraag werd afgewezen, moest ze het opvangcentrum verlaten. Vanaf dat moment werd ze ongedocumenteerd en leefde ze in Brusselse parken, noodopvangcentra en kraakpanden. Ze werkte informeel in Afro-kapsalons, waar ze voor slechts een paar euro per dag vlechten maakte. Na verloop van tijd raakte ze in een diepe depressie en sloot ze zich dagenlang op in haar kamer in het kraakpand. Een man die verantwoordelijk was voor de maaltijden in het pand gaf haar de contactgegevens van een centrum dat psychologische ondersteuning bood aan vluchtelingen. Daar begon ze met regelmatige sessies bij een psycholoog, die haar aanraadde om opnieuw asiel aan te vragen. Via een organisatie die juridische hulp verleende, kwam ze in contact met een advocaat. Samen met een feministische organisatie hielp hij haar om internationale bescherming te verkrijgen. Tijdens de procedure bood een vriend van de advocaat haar tijdelijk onderdak en ondersteuning. Terwijl ze wachtte op de goedkeuring van haar beschermingsstatus werd ze zwanger en trok ze in bij haar partner. Kort daarna liet hij haar echter in de steek, waardoor ze zonder huisvesting, inkomen of steun van familie achterbleef. Haar psycholoog verwees haar naar een moederhuis, waar ze tijdens haar zwangerschap kon verblijven en ondersteuning kreeg. Daarnaast bracht de psycholoog haar in contact met een organisatie die vluchtelingen helpt bij het vinden van huisvesting. Dankzij hen kreeg ze eerst een tijdelijke woning en later een permanente verblijfplaats. Voorheen werkte Amina als docent politieke wetenschappen, nu volgt ze een opleiding tot data-analist.

INLEIDING

De verhalen van Badr en Amina illustreren waar vluchtelingen na hun erkenning tegenaan lopen. Door het gebrek aan formele ondersteuning dreigen vluchtelingengezinnen vast te lopen of vertraging op te lopen bij hun inclusietrajecten, zowel bij hun administratieve herinbedding (hoofdstuk 2) als hun huisvesting (hoofdstuk 3). Dit heeft ook een duidelijke impact op hun welzijn (hoofdstuk 5).

Het versnipperde beleid en het gebrek aan ondersteuning maken dat vluchtelingengezinnen hun traject zelf moeten 'bricoleren'.¹²⁶ In sommige gevallen moeten ze zelf op zoek gaan naar steunfiguren in overheidsdiensten, bij ngo's en vrijwilligersorganisaties, of binnen hun eigen netwerk, voor informatie en praktische hulp. Op die periode van transitie maakt het een groot verschil waar ze terecht kunnen wanneer ze de asielopvang verlaten.

In dit onderzoek bestudeerden we zowel de inclusietrajecten van vluchtelingengezinnen in een grootstad als Brussel als in enkele kleinere suburbane gemeenten in Vlaanderen en Wallonië. Omdat de aanwezigheid van formele diensten, organisaties en vrijwilligersinitiatieven zo sterk verschilt tussen steden en gemeenten, vertrekken we in dit hoofdstuk van deze sociaal-ruimtelijke context, om te kijken hoe ondersteuning op iedere plaats belangrijk is, maar op andere manieren speelt om de gaten in het beleid op te vangen.

6.1 VERSCHILLENDE MILIEUS, VERSCHILLENDE VORMEN VAN ONDERSTEUNING

Waar kunnen mensen terecht wanneer ze ondersteuning nodig hebben? In dit hoofdstuk richten we ons op de mensen en plekken die een rol spelen in de ondersteuning van vluchtelingengezinnen. We brengen in beeld hoe gezinnen toegang krijgen tot deze hulp en tonen hoe informele en formele vormen van ondersteuning met elkaar verbonden zijn binnen de verschillende omgevingen waarin nieuwkomers een plek moeten vinden.

Wetenschappers hebben allerlei concepten gebruikt om te tonen hoe belangrijk plaatsen zijn voor de sociale inclusie van immigranten.¹²⁷ Hoewel ruimte een even belangrijke rol speelt in kleinere steden en gemeenten,¹²⁸ hebben de meeste wetenschappers zich gericht op de rol die bepaalde wijken in grootsteden spelen in de aankomst van nieuwkomers.¹²⁹ Of wetenschappers het nu hebben over

‘zones in transitie’,¹³⁰ ‘immigrantenenclaves’,¹³¹ ‘aankomstwijken’¹³² of ‘aankomst-infrastructuur’ [*arrival infrastructures*],¹³³ het punt is grotendeels hetzelfde: waar nieuwkomers aankomen, is van cruciaal belang voor hun sociale inclusie.

In dit hoofdstuk gebruiken we het concept van ‘ontvangstmilieus’,¹³⁴ waarmee we verwijzen naar het geheel van sociale, economische, culturele, institutionele en infrastructurele faciliteiten en voorzieningen die nieuwkomers tegenkomen bij aankomst in een nieuwe omgeving. Ook de al langer aanwezige bewoners maken deel uit van het ontvangstmilieu. Al deze faciliteiten en voorzieningen spelen een bepalende rol in hun inclusietrajecten. Het begrip wordt niet enkel gebruikt bij migratie, maar strekt zich uit tot vele andere contexten waarin men de (on)gast-vrijheid van een plek bekijkt.

Nieuwkomers maken waar mogelijk zowel gebruik van formele als van informele ondersteuning. De aanwezigheid van beide kan sterk verschillen van gemeente tot gemeente of van stad tot stad.

Met *formele ondersteuning* bedoelen we de professionele diensten met een aanbod voor vluchtelingen, aangeboden door overheidsinstellingen, welzijnsorganisaties, of gesubsidieerde ngo’s. Dit gaat onder meer om OCMW’s, inburgeringsprogramma’s, taallessen of OKAN-klassen. Het omvat eveneens non-profitorganisaties die specifieke diensten aanbieden, zoals woonbegeleiding, erkenning van diploma’s, begeleiding bij gezinshereniging, juridisch advies of psychologische ondersteuning. Formele ondersteuning heeft meestal kenmerken van een ‘dienstverleningsrelatie’: gelijke behandeling voor iedereen, een eerder onpersoonlijke interactie, en een ondersteuningstraject gedurende een afgebakende periode, gericht op het oplossen van een vooraf gedefinieerd probleem.

Informele ondersteuning daarentegen, verwijst naar de hulp die kennissen, familie en vrienden, reeds gesettlede migranten, vrijwilligers, of zelfs toevallige en vluchtige ontmoetingen bieden. Deze vorm van ondersteuning kan plaatsvinden in heel uiteenlopende settings, van plekken waar ook formele hulp wordt geboden, tot openbare ruimtes, tijdens gemeenschapsevenementen, in winkels, gebedsplaatsen of op markten. Informele ondersteuning kent vaak andere dynamieken dan formele hulp. Zo kunnen relaties met vrijwilligers persoonlijk worden. Ze kunnen verder gaan dan het oplossen van één specifiek probleem, en ze kunnen veel langer aanhouden. Maar informele hulp kan ook sporadisch voortkomen uit toevallige ontmoetingen en een kortstondig karakter hebben. In Vlaanderen spreken Schrooten, Thys en Debruyne van ‘sociaal schaduwwerk’.¹³⁵

Zoals de verhalen van Badr en Amina laten zien, zijn de vormen van ondersteuning sterk afhankelijk van waar vluchtelingengezinnen terechtkomen. Amina’s

traject wordt gekenmerkt door ondersteuning van zowel formele als informele actoren, terwijl Badr vooral afhankelijk is van informele netwerken. Hun ervaringen worden gevormd door twee verschillende 'ontvangstmilieus': één in de context van een grote stad en één in en rond een kleinere gemeente. Deze twee ontvangstmilieus verschillen sterk wat betreft de aanwezigheid, de soort en de toegankelijkheid van hulpbronnen en ondersteunende actoren.

In Brussel als superdiverse grootstad vinden we een ruim en veelzijdig aanbod, zowel op het vlak van formele als informele hulpverlening. We vinden er zowel de belangrijkste instellingen voor asielprocedures en inburgering als een divers en complex netwerk van non-profitorganisaties die vaak publieke financiering krijgen en specifiek gericht zijn op het ondersteunen van nieuwkomers. Door de historische migratiestromen en het superdiverse karakter van de stad hebben nieuwkomers, ongeacht hun herkomst, een grotere kans om andere, reeds gesetelde migranten tegen te komen die hun taal spreken, die vergelijkbare uitdagingen hebben doorgemaakt en die daardoor al beter de weg kennen.

Dit verschilt met kleinere steden en gemeenten, waar vluchtelingen en asielzoekers slechts recent arriveerden, na de opening van een asielcentrum of door de opkomende suburbanisering van superdiversiteit.¹³⁶ Op het moment dat een asielcentrum werd opgericht in een van de kleinere steden uit ons onderzoek, bijvoorbeeld, waren er amper organisaties of noodzakelijke infrastructuren voor nieuwkomers. Als reactie op dit institutionele vacuüm ontstond een vrijwilligersorganisatie die de ondersteuning van vluchtelingen op zich nam.

Wanneer we deze verschillende ontvangstmilieus met elkaar vergelijken, willen we niet simpelweg de onthaalcapaciteit van een grootstad afzetten tegen de beperkte middelen van kleinere steden of minder verstedelijkte gebieden waar vluchtelingengezinnen ook terecht komen. In ons onderzoek ontmoetten we gezinnen die in meer afgelegen en landelijke opvangcentra veel steun kregen van maatschappelijk werkers, die hen actief in contact brachten met andere organisaties. Tegelijkertijd zagen we in Brussel mensen die moeilijk toegang vonden tot het complexe netwerk van zowel formele als informele ondersteuning.

Toch helpt het verschil tussen ontvangstmilieus om verschillende vormen van ondersteuning in kaart te brengen en inzicht te krijgen in het brede spectrum aan mensen en plekken die betrokken zijn bij de inclusietrajecten van vluchtelingengezinnen.

6.2 WAAR KUNNEN GEZINNEN TERECHT?

In een van onze casussen in een kleinere gemeente werd ondersteuning voornamelijk geboden door vrijwilligers, omdat er op lokaal niveau nog maar weinig formele infrastructuren beschikbaar waren. De meeste vluchtelingen die we spraken en die hier enkele jaren geleden aankwamen, moesten voor administratieve ondersteuning een beroep doen op vrijwilligers. Dat weerklinkt ook in de getuigenissen uit een groepsgesprek met vluchtelingen die in deze gemeente wonen:

“ Alle buitenlanders gaan naar [de vrijwilligersorganisatie] en de vrijwilligers zeggen dan: “Ga daarheen!”

Als je een probleem hebt met een document, weet je soms niet wat je moet doen en kun je het niet lezen. Ze [de vrijwilligers] helpen dan, bellen voor je, vullen de papieren in, en de fotokopieën zijn daar gratis.

Mijn vriend, een vrijwilliger, zei dat ik een inburgeringscursus moest volgen. Hij zocht het adres op en maakte een afspraak voor me, want in die tijd konden we de taal nog niet... Dus hij regelde de afspraak.

Vrijwilligers fungeren in deze context als bemiddelaars tussen nieuwkomers en lokale overheidsinstanties. Ze bieden vertalingen, begeleiding en opvolging om bijvoorbeeld de ‘administratieve ballast’ te verlichten (zie hoofdstuk 2). Dit is vooral belangrijk omdat in deze casus de maatschappelijk werkers en medewerkers van overheidsdiensten vaak nog niet goed op de hoogte zijn van de migratiewetgeving. Daarnaast helpen vrijwilligers bij het vinden van een eerste woning via hun lokale netwerk van particuliere verhuurders, vaak via hun persoonlijke connecties (zie hoofdstuk 3). Ze ondersteunen vluchtelingengezinnen ook bij het leren en oefenen van de taal, helpen de kinderen met hun huiswerk en bieden ondersteuning bij alledaagse administratieve zaken en de hele papierwinkel. Dit blijkt ook uit het verhaal van deze Palestijnse moeder:

“ Mevrouw M. begon bij ons als taallerares. Ze bleef bij mijn kinderen, studeerde met hen zodat ze hun examens konden halen. Ze hielp bij de moeilijkheden en zocht samen met hen naar oplossingen... met de nieuwe taal... tot op vandaag! Ze komt misschien elke week bij ons thuis. Als we iets nodig hebben, helpt ze met het papierwerk, de inschrijving van mijn kinderen aan de universiteit... Ze heeft dat allemaal voor ons gedaan. (Palestijnse moeder)

Niet alleen nieuwkomers lijken in deze context afhankelijk van de vrijwilligers, maar ook de lokale publieke dienstverleners. Volgens zowel vrijwilligers als vluchtelingen verwijzen sociale diensten gezinnen vaak door naar vrijwilligers

voor administratieve ondersteuning. Met andere woorden: overheidsinstanties die formele ondersteuning zouden moeten bieden, of medewerkers van deze diensten, schuiven hun verantwoordelijkheden in de praktijk vaak door naar informele actoren.

Informatie over waar mensen recht op hebben of waar ze terecht kunnen wordt vaak van mond tot mond doorgegeven in deze context. Dit gebeurt bijvoorbeeld tijdens taallessen, in moskeeën of andere religieuze ruimtes, in lokale winkels zoals bij de halal slager, via vrienden die al in België wonen of via sociale media. Vluchtelingen vertellen hoe ze vaak lange trajecten moeten doorlopen voor ze geholpen worden:

“ Ik ben zelf naar [organisatie X] gegaan om te vragen wat ik moest doen voor de erkenning van mijn diploma. Daar vertelden ze me hoe ik het moest aanpakken en gaven me een adres in Brussel. Mijn taalleerkracht hielp me met het maken van een afspraak, en ik ging erheen met mijn zoon. Mevrouw Amina deed de vertaling. Maar een vriend [die in Vlaanderen woont] vroeg me: “Waarom doe je al die moeite, waarom al die mensen om advies vragen? Dat is toch de taak van de maatschappelijk werker?” (...) Maar zo werkt het nu eenmaal, het is een cyclus. Voor elk probleem duurt het lang voordat je een oplossing vindt. (Syrische moeder)

In het ontvangstmilieu van een grootstad neemt ondersteuning andere vormen aan. Vluchtelingengezinnen moeten er navigeren in een continu veranderend netwerk van formele hulporganisaties, voornamelijk ngo's. Deze organisaties beschikken vaak over meer ervaring en opgebouwde kennis over de rechten en noden van vluchtelingen en van de hulpverlening die zich daarrond heeft ontplooid. Ze bieden gespecialiseerde en vaak meertalige ondersteuning op verschillende domeinen, zoals juridische en administratieve hulp, arbeidsmarktdeelnemers, mentale gezondheid en huisvesting. Behalve door deze formele structuren wordt er ook veel informele steun geboden door vrijwilligers en reeds gevestigde migranten die al langer in de stad wonen. Zij delen informatie over waar men naartoe kan, wat hun rechten en ook de verwachtingen zijn, en hoe juridische en administratieve procedures verlopen, allemaal op basis van de ervaringskennis die ze zelf hebben opgedaan. Een Burundese vader verwoordt het als volgt:

“ Wanneer je met hun [landgenoten] praat, zijn zij het die je vertellen dat je een taal cursus moet volgen, nog voordat de maatschappelijk werker in het opvangcentrum dat tegen je zegt. Ze zeggen ook dat je een inburgeringscursus moet volgen, omdat dat verplicht is. Dus je gaat naar de maatschappelijk werker, je wordt geïnformeerd, je stelt je vragen en dat is het. (Burundese vader)

In de kleinere gemeente uit onze casestudy hebben vluchtelingengezinnen beperkte toegang tot deze vormen van ondersteuning op basis van ervaringskennis, simpelweg omdat er op het moment van ons onderzoek minder mensen met een recente migratieachtergrond woonden. Het gebeurt er wel, maar sporadischer. Zo ontmoetten we in deze specifieke gemeente een halal slager die zijn winkel tijdelijk sloot om een gezin dat de taal niet sprak, te begeleiden naar hun eerste afspraak bij de sociale diensten. We merkten ook dat sommige gezinnen die al enkele jaren in deze gemeente wonen, zelf geleidelijk een rol opnemen in de ondersteuning van nieuwkomers. Zo spraken we een Iraakse vader die tien jaar geleden arriveerde en inmiddels een vriend hielp bij het vinden van een woning. Daarnaast kwamen we een Syrische vader tegen die regelmatig documenten vertaalt voor nieuwkomers en hen af en toe begeleidt naar administratieve diensten of opleidingscentra. Hij vertelde:

“ Er stond een man aan de deur, ik zei: “Waarom kom je niet binnen?” Hij zei... Ik zei “Goeiedag”, en vroeg in het Arabisch: “Ben je Koerd?” (...) Ik ontmoette hem voor deze school, ik ging met hem mee naar het vrijwilligerscentrum, stelde hem voor aan de mensen die daar werken, en vergezelde hem naar het opleidingscentrum... (Syrische vader die andere nieuwkomers helpt)

Dezelfde man begeleidde ook een ander gezin bij de inschrijving voor een sociale woning en bij een doktersbezoek. Daarnaast ging hij naar het asielcentrum om zijn contactgegevens daar achter te laten:

“ Ik zei hen dat ik Arabisch, Koerdisch en ook redelijk goed Frans spreek, en een beetje Engels, maar Engels kan ik niet vertalen... Gewoon voor het geval iemand ergens moeite mee heeft. Als ik vrij ben, doe ik het met plezier, ik help graag. (Syrische vader die andere nieuwkomers helpt)

Ook een Syrische vrouw die sinds 2016 met haar gezin in de gemeente woont, fungeert regelmatig als tolk voor pas aangekomen vrouwen. Soms wordt ze zelfs door een opleidingscentrum dat betrokken is bij het inburgeringsprogramma, gevraagd om vertalingen te verzorgen.

Dergelijke informele brugfiguren nemen deze rol op zich op basis van hun eigen ervaringskennis en hun vermogen om te navigeren tussen overheidsdiensten, verschillende instellingen, en de leefwereld van vluchtelingengezinnen. Op die manier maken ze deze plekken meer toegankelijk voor nieuwkomers die enkele jaren na hen zijn aangekomen.

6.3 HOE KRIJGEN FAMILIES TOEGANG TOT ONDERSTEUNING?

Ontvangstmilieus verschillen dus wat betreft beschikbare ondersteuning en de begeleiding van vluchtelingengezinnen. Een cruciale vraag is dan ook hoe toegankelijk de aanwezige ondersteuning is. Hoe komen gezinnen in contact met ondersteunende actoren of hoe vinden ze hun weg naar de juiste plekken?

In eerste instantie fungeren asielcentra vaak als plekken waar nieuwkomers ook in contact komen met vrijwilligers en landgenoten. Op die manier faciliteren ze *informele* ondersteuning. In de kleinere gemeente uit onze casestudy's waar het asielcentrum recent opende, organiseren vrijwilligers bijvoorbeeld verschillende activiteiten in het centrum om nieuwkomers te bereiken. Toch zorgen deze vrijwilligers zelden voor toegang tot *formele ondersteuningsdiensten* waar andere hulpbronnen beschikbaar zijn. Dit komt doordat zulke diensten in deze lokale – en afgelegen – context nog ontbreken, onbekend of onbereikbaar zijn.

Wanneer opvangcentra, zoals in de Brusselse casestudy, eveneens sterk verankerd zijn in een lokaal netwerk van *formele dienstverlening* – in dit geval veelal vanwege ngo's die door de jaren heen zijn ontstaan – dan opent een verblijf in het asielcentrum ook de poorten daarnaartoe. Langs deze weg starten mensen dan met taallessen, verkrijgen ze informatie over gezinshereniging of over diploma-erkenning, of ontvangen ze psychosociale ondersteuning – zoals in het geval van Amina.

Daarnaast fungeren de openbare ruimtes en semipublieke ontmoetingsplekken als gebedsplaatsen, etnische winkels, kapperszaken of cafés/vzw's in Brussel en andere steden of gemeenten met een langere migratiegeschiedenis ook vaak als ontmoetingsplekken voor mensen met een migratieachtergrond. Na hun erkenning komen vluchtelingengezinnen er vaak terecht in superdiverse wijken, waar de kans groter is dat ze informele steun vinden. In het dagelijkse leven komen ze vaak in contact met kennissen of onbekende landgenoten op de markt of op straat. Deze ontmoetingen ontstaan via wederzijdse herkenning, bijvoorbeeld door een gedeelde taal.

“ Ik was aan het bellen met mijn moeder in dialect, in de tram. En zodra ik klaar was met praten, steekt iemand zijn hand uit en begint in hetzelfde dialect tegen me te praten! Hij zei dat hij had geluisterd en gewacht tot ik klaar was, stelde zich voor en ik stelde mezelf ook voor. En hij zei: “Ah, maar hier is die persoon, en daar is nog een familielid.” En zo gaat dat! Zo leer je mensen kennen, gewoon via mond tot mond. (Vader uit de Centraal-Afrikaanse Republiek)

6.4 HET ONEVENWICHT TUSSEN INFORMELE EN FORMELE ONDERSTEUNING

Het tekort aan formele ondersteuning in de kleinere gemeente wordt, net zoals op andere plaatsen, deels gecompenseerd door informele initiatieven. Vrijwilligers richten taallessen en activiteiten in om nieuwkomers wegwijs te maken in hun nieuwe omgeving. Ze helpen bij het vinden van huisvesting op een vaak discriminerende en overvolle private huurmarkt, volgen administratieve dossiers op en begeleiden vluchtelingengezinnen regelmatig naar afspraken bij overheidsdiensten. Daarnaast spelen ze een essentiële rol bij het leren van de taal en het ondersteunen van kinderen met hun huiswerk. In dit geval neemt informele ondersteuning de rol van formele hulp deels over.¹³⁷ Dit blijkt cruciaal om toegang te krijgen tot bepaalde diensten en om nieuwkomers te begeleiden in hun inclusietraject.

Het grote belang van vrijwilligers en/of reeds gevestigde migranten, zoals in onze casestudy's, ligt in het feit dat ze een vorm van *sociaal schaduwwerk* bieden. Dit verwijst naar praktijken die ofwel georganiseerd worden in de schaduw van een andere formele opdracht, zoals sociaal-cultureel werkers dit bovenop hun officiële takenpakket doen, of het wordt informeel georganiseerd door vrijwilligersorganisaties en actoren die niet institutioneel verankerd zijn, geen subsidies krijgen of vaak zelfs geen vzw-statuuut hebben. Het gaat vaak om veelzijdige praktijken waarin dienstverlening, ontmoeting en politiek werk samengaan.¹³⁸ Hoe belangrijk ook, op vele plaatsen zijn zulke vrijwilligersinitiatieven sterk overbevraagd.

In die context pleiten de vluchtelingen die we in de kleinere gemeente spraken voor de oprichting van een centrale 'hotspot', waar alle belangrijke informatie en dienstverlening gebundeld zit. Zo'n plek zou het makkelijker maken voor vluchtelingengezinnen en vrijwilligers om hun weg te vinden naar formele dienstverleners en andere organisaties, en om de hiaten in ondersteuning in kaart te brengen. Dat toont hoe dit ontvangstmilieu in zijn aanbod en compositie stilaan aan het veranderen is.

In een superdivers ontvangstmilieu zoals Brussel, waar een langere geschiedenis van opvang van vluchtelingen en asielzoekers bestaat en waar een uitgebreid maar complex en onoverzichtelijk aanbod aan formele ondersteuning beschikbaar is, ontstaat een andere dynamiek tussen formele en informele hulpverlening. De trajecten van vluchtelingengezinnen worden gekenmerkt door een mix van verschillende vormen van hulp: ze maken tegelijk gebruik van zowel formele als informele netwerken, die eerder complementair dan overlappend zijn. Op die

manier leren vluchtelingengezinnen sneller een breder 'scala' aan diensten kennen wat hen helpt om hun weg te vinden in de complexe sociale kaart van veelal non-profitorganisaties die nieuwkomers bijstaan in werk, opleiding, huisvesting, juridische bijstand en materiële hulp. Vrijwilligers of mensen uit de eigen gemeenschap fungeren hier vaak eerder als toeleiders dan dat ze zelf alle vragen (moeten) oplossen. Via deze netwerken vonden sommige gezinnen die we spraken bijvoorbeeld hun eerste woning, werden ze doorverwezen naar een coöperatieve bank om gezinshereniging te financieren en naar een goedkope reisorganisatie om de tickets daarvoor te boeken.

De toeleiding door informele contacten naar het brede, warrige aanbod aan formele diensten vergemakkelijkt de toegang voor recent gearriveerde nieuwkomers. Vaak is daar immers specifieke knowhow of praktische begeleiding voor nodig. Met andere woorden, in deze context helpt informele steun om de toegang te faciliteren tot formele hulp, in plaats van die te vervangen. Zoals een Burundese vader uitlegt wanneer hij spreekt over mensen uit zijn gemeenschap:

” Ze wijzen je de weg, als je met hen praat, vertellen ze je iets over het leven hier. Het is makkelijker als je dezelfde taal spreekt, als het een landgenoot is, als je in een land bent waar je alleen bent en niemand hebt om mee te praten... Hier is het dezelfde cultuur, dat maakt het echt gemakkelijker. Maar als ik zeg dat ze mijn integratie makkelijker hebben gemaakt, bedoel ik niet dat ze me aan een baan hebben geholpen. Maar gewoon praten met landgenoten... dat helpt enorm om ermee om te gaan. (Burundese vader)

In beide casestudy's 'werkt' informele steun omdat het nieuwkomers helpt om zich vertrouwd te maken met en te verankeren in een nieuw, complex, vaak ongestuurd milieu waarin vluchtelingengezinnen met allerlei uitdagingen te maken krijgen. Zonder deze informele hulpverlening zouden de inclusietrajecten van vluchtelingengezinnen nog meer nodeloze omwegen en vertragingen beslaan.

Toch kan informele hulp de formele ondersteuning niet vervangen. Wanneer vrijwilligers of landgenoten helpen bij het vinden van middelen en voorzieningen, zijn deze vaak onzeker of tijdelijk; zoals in het geval van tijdelijk of precair werk, of wanneer een noodonderkomen aangeboden wordt. Vanuit het perspectief van vluchtelingen blijft een degelijke formele ondersteuning cruciaal om zich écht te kunnen vestigen in België.¹³⁹

Onze casestudy's tonen verschillende configuraties in ontvangstmilieus. In één geval is er een complexe dichtheid en diversiteit van formele ondersteuning, met een breed – maar vaak initieel onoverzichtelijk – scala aan actoren. De

toegankelijkheid daarvan hangt in dit geval af van effectieve toeleiding daarnaartoe, opdat nieuwkomers niet verdwalen of van het kastje naar de muur worden gestuurd.

In de kleinere gemeente uit onze casestudy's waar slechts recent een eerste asielcentrum opende, is er een geringer aanbod aan formele ondersteuning, die bovendien ook moeilijk toegankelijk is. Ook de toeleiding daarnaartoe verloopt soms moeizaam, in dit geval afhankelijk van één vrijwilligersorganisatie en een veel kleiner aantal reeds gevestigde migranten.

Voor beide ontvangstmilieus, hoe verschillend ook, blijkt aldus het belang van informatieverzameling en efficiënte toeleiding. Daarom klinkt ook de wens bij vluchtelingen in de kleinere gemeente om zoveel mogelijk informatie en (toeleiding naar) relevante, (in)formele partners en actoren samen te brengen in één locatie.

6.5 DE NOOD AAN FORMELE ONDERSTEUNING

Of het nu gaat over de grootstad of over de kleinere gemeentes waar we onderzoek deden, opvallend is dat in onze casestudy's het OCMW vaak slechts een kleinere rol speelt.¹⁴⁰ Hoewel veel maatschappelijk werkers zich inzetten voor de gezinnen waarmee we spraken, moesten ze in de praktijk veelal roeien met de riemen die ze hadden. Door een structureel gebrek aan mensen, tijd en andere middelen (zie hoofdstuk 2), kunnen ze slechts in beperkte mate echte begeleiding bieden – wat nochtans de kern uitmaakt van hun job.

Het is dus vaak niet evident voor vluchtelingen om voldoende praktische hulp te krijgen van het OCMW bij het correct vervolledigen van de vele administratieve procedures. Evenmin is het vanzelfsprekend om begrijpelijke informatie te verkrijgen over hun rechten, zoals toegang tot materiële of financiële steun – waaronder voedselhulp, de installatiepremie of medische bijstand. Nochtans is deze ondersteuning vaak cruciaal in transitiefases. Het vinden van een maatschappelijk werker die de ruimte heeft – of kan nemen – om werkelijk praktisch en integraal te ondersteunen, wordt vaak gezien als een kwestie van geluk:

Ik had geluk om een maatschappelijk werker te hebben die echt goed voor me is. (...) Hij was iemand, zou ik zeggen... die probeert de rechten van mensen te respecteren. (Burundese vader)

In een context van (te) beperkte institutionele ondersteuning, vooral tijdens transitieperiodes, springen ngo's, vrijwilligers en kennissen vaak bij om vluchtelingen te begeleiden en te ondersteunen. Ze vullen zo deels de leemtes op in het integratiebeleid.

Of het nu in Wallonië, Vlaanderen of Brussel is, vrijwilligers en ngo's nemen een brugfunctie op tussen instellingen en gezinnen. Ze vertalen documenten, helpen bij administratieve dossiers, volgen contacten met maatschappelijk werkers op en informeren vluchtelingen over hun rechten. Deze organisaties bieden diensten die op vele plaatsen ontbreken binnen het institutionele kader, vaak om de noden van nieuwkomers en degenen die hen in het dagelijkse leven ondersteunen op te vangen. Maar deze organisaties zijn lang niet overal aanwezig. Ze zijn overbelast, hun middelen zijn beperkt, en op veel plaatsen worden ze afgebouwd.

Daardoor blijft de ondersteuning van vluchtelingengezinnen erg onzeker en verschilt het sterk al naargelang de toevallige woonplaats van gezinnen en het daar aanwezige 'ontvangstmilieu'. Hun inclusietrajecten verlopen dan ook heel verschillend, afhankelijk van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van ngo's, vrijwilligersorganisatie of reeds gevestigde migranten in de directe omgeving. Die verschillen onderstrepen nogmaals het belang van een institutioneel kader en van integrale begeleiding voor een gelijke toegang tot ondersteuning. Zonder dat institutioneel kader blijft de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen vooralsnog het resultaat van constante improvisatie, bricolage¹⁴¹ en toevallige ontmoetingen.

7

CONCLUSIE: NAAR EEN BELEID DAT ÉCHT WERKT

Robin Vandevoordt, Giacomo Orsini,
Louise Carlier, Pascal Debruyne,
Dirk Geldof, Mieke Groeninck,
Roos-Marie van den Bogaard

Ons onderzoek toont dat er een grote kloof is tussen de retoriek van het beleid en de realiteit. Waar beleidsmakers het belang van een snelle inclusie van nieuwkomers voortdurend benadrukken, botsen vluchtelingengezinnen op tal van 'policy gaps'.

Net op de cruciale momenten in hun traject ontbreekt het hen aan de juiste begeleiding. Dit vertraagt hun pad naar inclusie.

Voor iedereen die erbij betrokken is, luidt migratie een periode van verandering in. Wie zich op een nieuwe plek vestigt, kan niet anders dan greep proberen te krijgen op de gebruiken en verwachtingen van de nieuwe omgeving. De sociale status die men heeft opgebouwd in het ene land – op basis van leeftijd, onderwijs, beroep, talent of verantwoordelijkheid binnen de familie – maakt bijna altijd plaats voor de hoop op een betere toekomst voor de kinderen. Hetzelfde geldt, omgekeerd, voor landen van aankomst: nieuwe mensen brengen andere vaardigheden, gewoonten en dromen met zich mee. Landen van aankomst staan altijd voor dezelfde drievoudige keuze: verder doen alsof er niets is veranderd, nieuwkomers ontmoedigen om te blijven, of investeren in een nieuwe, gedeelde toekomst.

De laatste decennia lijkt er een internationale consensus te groeien over het vermeende falen van zowel ‘integratie’ als ‘multiculturalisme’.¹⁴² Los van de vraag hoe gegrond die consensus is – al was het maar omdat multiculturalisme slechts in zeer weinig landen, voor een korte periode en in beperkte mate écht werd toegepast – valt het op dat men dit vermeende falen bijna uitsluitend toeschrijft aan twee oorzaken: de vermeende laksheid van een te verwelkomend onthaalbeleid en het zogenaamde gebrek aan bereidheid en cultureel vermogen van nieuwkomers om zich aan te passen aan de normen en waarden van hun nieuwe thuisland. De oplossing lijkt dan eenvoudig: het beleid moet strenger, strikter en harder.

De meeste Europese landen zijn sindsdien steeds méér beleid gaan voeren rond ‘integratie’ en ‘inburgering’. Dat ging gepaard met een constante drang naar institutionele hervormingen, waarbij het gewicht doorgaans verschoof van het georganiseerde middenveld naar de staat, en waarbij de inhoud steeds meer afgleed naar een eenzijdige ‘responsabilisering’ van nieuwkomers.¹⁴³ ‘Zij’ moeten sneller en beter de taal leren; ‘zij’ moeten zo snel mogelijk geactiveerd worden op de arbeidsmarkt; ‘zij’ moeten niet alleen een inburgeringscursus volgen, maar ook een inburgeringstest afleggen; en ‘zij’ moeten formeel trouw zweren aan de ‘waarden en normen’ van het nieuwe thuisland.

Dit boek vertrok vanuit een andere invalshoek: die van de ervaringen van vluchtelingengezinnen zelf en van de mensen in hun directe omgeving. Zij vertellen een heel ander verhaal: één waarin het beleid nog steeds tekortschiet. Zodra zij internationale bescherming krijgen, moeten vluchtelingengezinnen vaak zelf, of met de hulp van gevestigde migranten en vrijwilligers, een weg vinden door een labrynt van overheden, administraties en verplichtingen. Soms is dit tekortschietende beleid een bewuste keuze, wanneer overheden de toegang tot de welvaartsstaat en sociale bescherming beperken tot gevestigde burgers.¹⁴⁴ Soms lijkt dit het gevolg te zijn van administratieve en bestuurlijke chaos in een land met veel bevoegdheidsniveaus.¹⁴⁵

En soms lijkt het voort te vloeien uit een beperkt inzicht in de dagelijkse uitdagingen waar vluchtelingengezinnen en andere nieuwkomers mee te maken krijgen.¹⁴⁶

Het resultaat is een boek dat barst van de voorbeelden uit het dagelijks leven van vluchtelingengezinnen, waaruit blijkt hoe het huidige beleid al te vaak barrières opwerpt die hun inclusie vertragen. In hoofdstuk 2 toonden we hoe vluchtelingengezinnen, zodra ze bescherming krijgen, alle zeilen moeten bijzetten om hun administratie in orde te krijgen. De publieke dienstverlening is erg versnipperd, met een grote variatie aan beschikbare middelen, ervaring en kennis al naargelang de persoon en de dienst waar vluchtelingengezinnen mee te maken krijgen. Dit zorgt voor nodeloze vertragingen en omwegen, en maakt dat vluchtelingengezinnen vaak slechts in beperkte mate en pas laat op de hoogte zijn van hun rechten en plichten. Net op deze cruciale momenten van transitie, zodra internationale bescherming werd toegekend, krijgen zij amper gecoördineerde ondersteuning.

In hoofdstuk 3 beschreven we hoe het pad naar een degelijke, betaalbare woonst bezaaid is met obstakels en al te vaak gepaard gaat met preciaire leefomstandigheden. Vanuit het perspectief van sociale inclusie is het totale gebrek aan een doordacht woonbeleid voor erkende vluchtelingen moeilijk te begrijpen. Dit is geen onschuldige vergetelheid: de Vlaamse overheid probeert bewust om nieuwkomers – dat wil zeggen: mensen zonder sociale verankering – uit te sluiten van sociale huisvesting. Evenmin is er structurele woonbegeleiding naar de krappe private huurmarkt, waar de wooncrisis zich steeds meer laat voelen. De gevolgen worden steeds zichtbaarder: een stijgend aantal vluchtelingengezinnen loopt het risico om thuisloos te worden en ziet zich gedwongen om een beroep te doen op schimmige makelaars en huisbazen. Door de tijdelijke, preciaire of ronduit slechte woonsituatie waarin ze terechtkomen, wordt het moeilijker voor ouders om de rust en ruimte te creëren die kinderen nodig hebben om te bloeien op school. Zelf moeten ze een groot deel van hun tijd en hun energie spenderen aan het zoeken naar een degelijke woonst, wat ten koste gaat van de tijd om de taal te leren, een duurzame job te vinden of zich écht te wortelen in een nieuwe buurt.

In hoofdstuk 4 onderzochten we het gangbare idee dat Nederlands of Frans leren de ultieme sleutel vormt waarmee nieuwkomers zichzelf toegang kunnen verschaffen tot de Belgische samenleving. In werkelijkheid stoten vluchtelingengezinnen op tal van barrières die het hen moeilijk maken om snel de taal te leren, zoals het zoeken naar een degelijke woonst, de druk om snel werk te vinden – zowel vanuit andere familieleden als vanuit het beleid – en de bekommernis om het welzijn van familieleden die vastzitten in onveilige situaties in het buitenland. De Vlaamse overheid verhoogt al enkele jaren stelselmatig de taalvereisten voor het inburgeringstraject, maar doet dat bijna uitsluitend vanuit het idee dat de

taal leren iets is dat vooral in een schoolse omgeving gebeurt. De kansen om te leren op de werkplek zijn dun bezaaid. Omdat de overheid er te gemakkelijk van uit lijkt te gaan dat de beperkte taalkennis het gevolg is van een geringe inzet van nieuwkomers, wordt die taalkennis intussen verheven tot een van de belangrijkste criteria om toegang te krijgen tot allerlei publieke diensten, vormen en de arbeidsmarkt. Een te eenzijdige klemtoon op schoolse taalverwerving, met een beleid dat steeds meer vanuit wantrouwen vertrekt ten aanzien van nieuwkomers en onvoldoende oog heeft voor drempels bij taalverwerving, maakt van deze taalverwerving soms een obstakel dat inclusie vertraagt in plaats van versnelt.

De getuigenissen in hoofdstuk 5 tonen hoe deze gesloten deuren – niet alleen die van taal, maar ook die naar wonen, werk en onderwijs – het welzijn van vluchtelingengezinnen beïnvloeden. Dit heeft soms verreikende gevolgen voor de mate waarin zij zich écht thuis voelen in België. Ook wanneer vluchtelingengezinnen formeel gezien aan alle criteria van ‘integratie’ voldoen – werk vinden, de taal beheersen, een woning hebben, enzovoort – vertaalt zich dat niet noodzakelijk in een algemeen gevoel van welbevinden. Soms komt dat door een sluimerend gevoel van ‘migratiepijn’, soms door het gemis van familieleden, en soms door het gebrek aan nabuurschap. De oorzaken hiervan zijn complex en moeilijk om op korte termijn te remediëren.¹⁴⁷ Het is echter duidelijk dat basisbehoeften zoals een degelijke woonst en een stabiele gezinssituatie eerst vervuld moeten zijn, voordat er gewerkt kan worden aan het gevoel van in België thuis te horen. Wie inclusie van vluchtelingengezinnen wil versterken en versnellen, moet meer inzetten op de absolute basisvoorwaarden voor hun algemeen welzijn.

In hoofdstuk 6 analyseerden we hoe het versnipperde beleid ervoor zorgt dat vluchtelingengezinnen ondersteuning (moeten) zoeken buiten de formele publieke dienstverlening. Bij gebrek aan voldoende omkadering vanuit het beleid, bieden immigranten die zich reeds langer hebben gevestigd in België, vrijwilligers en middenveldorganisaties op allerlei manieren ondersteuning aan vluchtelingengezinnen. Zij maken hen wegwijs in het doolhof van overheidsdiensten, vertalen de betekenis van moeilijk leesbare documenten, ondersteunen hen in een zoektocht naar een woonst,¹⁴⁸ schrijven de kinderen in op school, zorgen voor sociale verbinding en dergelijke meer.¹⁴⁹ Dat doen ze doorgaans onbetaald of met behulp van tijdelijke projectsubsidies. Alle hervormingen van de integratiesector ten spijt, speelt deze geïmproviseerde ‘bricolage’¹⁵⁰ van formele en informele ondersteuning nog steeds een cruciale rol in het eigenlijke onthaal van vluchtelingengezinnen. Het is verleidelijk om dit te romantiseren. Het gevolg is evenwel dat de snelheid van de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen in sterke mate afhangt van wie ze toevallig ontmoeten en waar ze terechtkomen.

Ons onderzoek toont dat er een grote kloof is tussen de retoriek van het beleid en de realiteit. Waar beleidsmakers het belang van een snelle inclusie van nieuwkomers voortdurend benadrukken, botsen vluchtelingengezinnen op tal van 'policy gaps'. Net op de cruciale momenten in hun traject ontbreekt het hen aan de juiste begeleiding. Dit vertraagt hun pad naar inclusie.

Wie de verhalen van vluchtelingen ernstig neemt, en hun inspanningen erkent om een nieuw leven op te bouwen in ons land, komt al snel tot een schijnbaar eenvoudige vraag: wat als we het makkelijker zouden maken voor vluchtelingengezinnen om zich een weg te banen naar wonen, werk, onderwijs en welzijn, en zo een plek te vinden in deze samenleving? Dat het anders kán blijkt uit het onthaal van tijdelijk ontheemden uit Oekraïne de voorbije jaren.¹⁵¹ Onder impuls van de richtlijn Tijdelijke Bescherming lag de nadruk een tijdlang op het eerst voorzien van onderdak en onderwijs, vooraleer ingezet werd op sociaal-economische activering en het formele inburgeringstraject. Daarnaast ontstonden talloze samenwerkingen tussen lokale, regionale en federale besturen, het middenveld en individuele burgers. Hoewel we dit uitzonderlijk beleid niet blind moeten ophemelen, kan het reguliere onthaal- en integratiebeleid van vluchtelingengezinnen hier wel inspiratie uit putten. Een paradigmashift is nodig: als het beleid écht wil dat vluchtelingengezinnen volwaardig lid worden van de Belgische samenleving, dan moet het de juiste ondersteuning bieden op het juiste moment.

Terwijl we in dit boek vooral vluchtelingengezinnen en de mensen die hen begeleiden aan het woord lieten, bundelden we onze bevindingen ook in 10 policy briefs met ruim 100 concrete aanbevelingen voor beleidsmakers op alle beleidsniveaus en op (bijna) alle betrokken beleidsdomeinen. Voor onze policy briefs gingen we vooral te rade bij praktijkwerkers en mensen uit de administraties om te begrijpen hoe allerhande beleid in Vlaanderen, Wallonië en Brussel efficiënt noch effectief te werk gaat, en hoe het beter kan.¹⁵²

In dit boek traden we in de voetsporen van vluchtelingengezinnen om de menselijke gevolgen te tonen van dit contraproductief beleid. Hun trajecten tonen dat 'integratiebeleid' soms meer barrières opwerpt dan uit de weg ruimt. Als er iets is dat we geleerd hebben van het onderzoek, dan is het dit: als men wil dat vluchtelingengezinnen hun weg vinden naar duurzaam werk, de taal beheersen, deel worden van hun woonwijk en hun volle potentieel waarmaken, dan moeten beleidsmakers af van de idee-fixe dat een strenger, strikter en harder beleid uiteindelijk zal leiden naar sociale inclusie. We nodigen beleidsmakers uit om te kijken naar wat écht werkt. De conclusie is simpel: het kán anders én beter. En daar heeft iedereen baat bij, vluchteling of niet.

NOTEN

1. Beeckmans, L., & Geldof, D. (2024). Reconsidering the interrupted housing pathways of refugees in Flanders (Belgium) from a home-making perspective: A policy critique. *Housing Studies*, 39(5), 1129-1151.
2. Debruyne, P. (2024). *Gezinshereniging onder druk. Transnationaal sociaal werk*. Mammoet/EPO.
3. Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geintegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen.-NL.pdf>; Carlier, L., Orsini, G., & Vandevordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 3. Vers un Accompagnement continu et transversal à Bruxelles et en Wallonie. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB3.-Transversal-policies-Wallonia-and-Brussels.-FR.pdf>.
4. Vandevordt, R., Debruyne, P., & Geldof, D. (2025). Waarom dit migratiebeleid integratie zal ondermijnen. <https://www.knack.be/nieuws/belgie/politiek/waarom-dit-migratiebeleid-integratie-zal-ondermijnen/>; Debruyne, P. (2025). Zo ziet het strengste asiel en migratiebeleid eruit. Mo.be. <https://www.mo.be/opinie/zo-ziet-het-strengste-asiel-en-migratiebeleid-ooit-eruit>.
5. Vandevordt, R., Orsini, G., Carlier, L., Debruyne, P., Geldof, D., & Groeninck, M. (2025). REFUFAM policy briefs: inleiding. Vluchtelingengezinnen na erkenning: policy gaps en innovaties in beleid en begeleiding. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB0.-Intro-Vluchtelingengezinnen-na-erkenning.-NL.pdf>.
6. Zie bijvoorbeeld: Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *J. Refugee Stud.*, 21, 166; Berry, J. W. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration*, 30, 69-69; Alba, R., & Nee, V. (2014). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration 1. In *The new immigrant in American society* (pp. 2-50). Routledge; Grzymala-Kazłowska, A., & Phillimore, J. (2018). Introduction: Rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 179-196.
7. Favell, A. (2022). *The integration nation: Immigration and colonial power in liberal democracies*. Polity Press.
8. Van Houdt, F., Suvarierol, S., & Schinkel, W. (2011). Neoliberal communitarian citizenship: Current trends towards 'earned citizenship' in the United Kingdom, France and the Netherlands. *International Sociology*, 26(3), 408-432; Joppke, C. (2017). Civic integration in Western Europe: Three debates. *West European Politics*, 40(6), 1153-1176; Vandevordt, R. (2019). Eroding rights, crafting solidarity? Shifting dynamics in the state-civil society nexus in Flanders and Brussels. *Social Inclusion*, 7(2), 106-117.
9. Die kritiek op eenzijdige bedenkingen komt ook terug in Vlaanderen bij actoren als de SERV, bijvoorbeeld over het recente Turboplan: <https://www.serv.be/diversiteit/publicatie/advies-conceptnota-turboplan-inburgeren>.
10. Phillimore, J. (2021). Refugee-integration-opportunity structures: Shifting the focus from refugees to context. *Journal of Refugee Studies*, 34(2), 1946-1966.
11. Vandekerckhove, B., Geldof, D., De Decker, P., Vanhaeren, R., Van Damme, W., Van Hulle, M., Schillebeeckx, E., & Balcaen, R. (2023). *Atlas Superdiversiteit Vlaanderen. Toekomstverkenningen: ruimtelijke verkenning van een superdiverse samenleving*. Vlaams Departement Omgeving.
12. Schinkel, W. (2008). *De gedroomde samenleving*. Klement; Favell, A. (2022). *The integration nation: Immigration and colonial power in liberal democracies*. John Wiley & Sons; Dagevos, J. (2025). De houdbaarheid van het begrip integratie is verstreken. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/de-houdbaarheid-van-het-begrip-integratie-is-verstreken/>; De Waal,

- T. (2024). Dertig jaar 'integratiedebat'. *De Groene Amsterdammer*. <https://www.groene.nl/artikel/dertig-jaar-integratiedebat>.
13. Vandevoordt, R., Orsini, G., Carlier, L., Debruyne, P., Geldof, D., & Groeninck, M. (2025). REFUFAM Policy Briefs: inleiding. Vluchtelingengezinnen na erkenning: policy gaps en innovaties in beleid en begeleiding. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB0-Intro-Vluchtelingengezinnen-na-erkenning-NL.pdf>.
 14. Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 8. Taal en de toeleiding naar werk. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB8-Taal-en-werk-NL.pdf>.
 15. Derluyn, I. (2023). *Hier & Ginder. Hoe we jonge vluchtelingen kunnen ondersteunen*. Owl Press.
 16. Zie ook: Costa Santos, A., Vandermeerschen, H., & Mescoli, E. (2023). Understanding challenges and pitfalls in the service delivery to newly arrived immigrants. In H. Vandermeerschen, E. Mescoli, J.-M. Lafleur, & P. De Cuypejr (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (p. 107). Leuven University Press.
 17. Meer over de sociale rechten van nieuwkomers, zie: Franssen, A. (2023). Social assistance bureaucracies and new migrants: The Belgian context. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (pp. 39-54). Leuven University Press.
 18. Perna, R., & Vandermeerschen, H. (2023). Conceptualising immigrants' access to social assistance. In H. Vandermeerschen et al., *Newcomers navigating the Welfare State* (pp. 20-21). Leuven University Press.
 19. Bijvoorbeeld: Vandaele, R. (2021). *Wegwijzer naar een integrale hulpverlening. Een gids doorheen sociale rechten* (10de ed.). Politeia, VVSG; Andreotti, A., & Mingione, E. (2016). Local welfare systems in Europe and the economic crisis. *European Urban and Regional Studies*, 23(3), 252-266.
 20. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2-Naar-een-geintegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen-NL.pdf>; Carlier, L., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 3. Vers un Accompagnement continu et transversal à Bruxelles et en Wallonie. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB3-Transversal-policies-Wallonia-and-Brussels-FR.pdf>.
 21. Janssens, J., & Marchal, S. (2022). When do municipalities smooth access for new social assistance claimants? Local determinants of municipal welfare agency's implementation practices in Belgium. *Journal of Social Policy*, 53(2), 309-328 (313).
 22. Zie ook: Mescoli, E., Vandermeerschen, H., Costa Santos, A., & Mascia, C. (2023). Explaining variations in forms of service delivery for newcomers. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (pp. 71-98). Leuven University Press.
 23. Zie Fraser, N. (1989). Talking about needs: Interpretive contests as political conflicts in welfare-state societies. *Ethics*, 99(2), 291-313 (294).
 24. Levesque, J.-F., Harris, M. F., & Russell, G. (2013). Patient-centred access to health care: Conceptualizing access at the interface of health systems and populations. *International Journal for Equity in Health*, 12, 1-10; Reidsma, M., & Crijns, M. (2023). Analysing newly arrived immigrants' access to welfare services. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (p. 201). Leuven University Press.
 25. De Corte, J., Verschuere, B., Roets, G., & De Bie, M. (2017). Uncovering the double-edged sword of inter-organisational networks of welfare services: Tackling wicked issues in social work. *The British Journal of Social Work*, 47(2), 524-541; Dewanckel, L., Schiettecat, T., Hermans, K., Roose, R., Van Lancker, W., Kessl, F., & Roets, G. (2024). Revisiting the role of social work in the substantial realization of social rights in local welfare systems: Transforming and changing the rules of the institutional game? *Social Policy Administration*, 58, 1194.

26. De 'lokale beleidsnetwerken' zijn er voor de activering van mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt die intensieve dienstverlening krijgen van VDAB in samenwerking met OCMW's en andere partners op het terrein. Momenteel wordt dit grotendeels gefinancierd met ESF-middelen. Zie: https://www.kenniscentrumvlaamsesteden.be/Gedeelde%20%20documenten/2024/veranderend%20speelveld/Finaal%20eindrapport%20activering%20leefloongerechtigden_30.11.2023.pdf; Sempels, Y., Goffin, K., & Vanoeteren, V. (2023, 30 november). Activering van leefloongerechtigden: noden, aanpak en lokale samenwerking. Finaal eindrapport. In opdracht van VIONA onderzoeksprogramma Departement Werk en Sociale Economie Vlaamse overheid; zie ook <https://visie.net/de-gids-artikel/decentraliseren-is-niet-de-toekomst-voor-de-vdab> voor eerder sceptische stemmen hierover.
27. Debruyne, P., & Grymonprez, H. (2024). De vijf p's voor sociaal werk in een transnationale en superdiverse migratierealiteit. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 3(3), 40-59. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 9. Taal en publieke dienstverlening. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB9.-Taal-en-publieke-dienstverlening-NL.pdf>.
28. Dewanckel, L., Schiettecat, T., Hermans, K., Roose, R., Van Lancker, W., & Roets, G. (2022). Researching the non-take up of social rights: A social work perspective. *The British Journal of Social Work*, 52(3), 1416-1434 (1417).
29. Janssens, J., & Marchal, S. (2022). When do municipalities smooth access for new social assistance claimants? Local determinants of municipal welfare agency's implementation practices in Belgium. *Journal of Social Policy*, 53(2), 2; Reidsma, M., & Crijns, M. (2023). Analysing newly arrived immigrants' access to welfare services. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (p. 227). Leuven University Press.
30. Zie ook: Costa Santos, A., Vandermeerschen, H., & Mescoli, E. (2023). Understanding challenges and pitfalls in the service delivery to newly arrived immigrants. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (p. 100). Leuven University Press.
31. Zie ook: Costa Santos, A., Vandermeerschen, H., & Mescoli, E. (2023). Understanding challenges and pitfalls in the service delivery to newly arrived immigrants. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (p. 103). Leuven University Press; Dewanckel, L., Schiettecat, T., Hermans, K., Roose, R., Van Lancker, W., Kessl, F., & Roets, G. (2024). Revisiting the role of social work in the substantial realization of social rights in local welfare systems: Transforming and changing the rules of the institutional game? *Social Policy Administration*, 58, 1194.
32. Phillimore, J., Bradby, H., Brand, T., Padilla, B., & Pemberton, S. (2021). *Exploring welfare bricolage in Europe's superdiverse neighbourhoods*. Routledge. Zie ook: Debruyne, P. (2024). Reassembling the right to family reunification for refugees in Belgium through social work practices of welfare bricolage. In E. Desmet, M. Belloni, D. Vanheule, J. Verhellen, & A. Güdük, *Family reunification in Europe* (pp. 296-314). Routledge.
33. Zie ook: Perna, R., & Vandermeerschen, H. (2023). Conceptualising Immigrants' Access to Social Assistance. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (p. 20). Leuven University Press; Costa Santos, A., Vandermeerschen, H., & Mescoli, E. (2023). Understanding challenges and pitfalls in the service delivery to newly arrived immigrants. In H. Vandermeerschen et al. (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (pp. 101, 112). Leuven University Press.
34. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geintegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen-NL.pdf>.

35. Zoals we ook aangeven in onze policy briefs: Vandevoordt, R., Orsini, G., Carlier, L., Debruyne, P., Geldof, D., & Groeninck, M. (2025). REFUFAM Policy Briefs: inleiding. Vluchtelingengezinnen na erkenning: policy gaps en innovaties in beleid en begeleiding. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB0.-Intro-Vluchtelingengezinnen-na-erkenning.-NL.pdf>.
36. Wanneer zij een tijdelijke huisvestingsoplossing hebben (bijvoorbeeld bij een vriend of familielid), ontvangen zij twee maanden lang voedselbonnen. Zie: https://medimmigrant.be/IMG/pdf/2024_07_25_instructie_transitie_2024.pdf.
37. Meer hierover zie: Carlier, L., Beeckmans, L., Berger, M., Geldof, D., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 5. Housing: The first step in refugee families' integration trajectories? <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB5.-Housing.-ENG.pdf>.
38. Mallants, B., & Van Elst, S. (2017). Enkele bedenkingen over toewijzingen in sociale huisvesting. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 3. Zie ook: <https://huurdersplatform.be/vhp/actualiteit-vhp/lokale-binding-sinds-geboorte/>.
39. Beeckmans, L., & Geldof, D. (2022). Reconsidering the interrupted housing pathways of refugees in Flanders (Belgium) from a 'home-making' perspective: A policy critique. *Housing Studies*, 1-23; Wyckaert, E., Leinfelder, H., & De Decker, P. (2020). Stuck in the middle: The transition from shelter to housing for refugees in Belgium. *Transactions of the Association of European Schools of Planning*, 4(1), 80-94; Zie: *Réfugié cherche logement: un parcours du combattant*, Ciré, 2017; *Accompagnement sur mesure: clé d'une intégration réussie. Rapport de deux ans d'expérience avec des réfugiés ayant obtenu leur statut en centre fermé*, Caritas, 2011; *Pas à pas. Chercher un logement pour les réfugiés*, Caritas/Convivial, 2017.
40. Ghekiere, A., Martiniello, B., & Verhaeghe, P. P. (2023). Identifying rental discrimination on the Flemish housing market: An intersectional approach. *Ethnic and Racial Studies*, 46(12), 2654-2676; Ghekiere, A., & Verhaeghe, P. P. (2022). How does ethnic discrimination on the housing market differ across neighborhoods and real estate agencies? *Journal of Housing Economics*, 55, 101820.
41. Zie ook: Vandekerckhove, B., Geldof, D., De Decker, P., Vanhaeren, R., Van Damme, W., Van Hulle, M., Schillebeeckx, E., & Balcaen, R., (2022). *Atlas Superdiversiteit Vlaanderen – Toekomstverkenningen: Ruimtelijke verkenning van een superdiverse samenleving*. Uitgevoerd in opdracht van Departement Omgeving.
42. Het spreidingsplan voor opvangplaatsen gaf de voorkeur aan de oprichting van LOI's in gemeenten die een bepaald quotum van opvangplaatsen voor asielzoekers niet haalden en waar het percentage begunstigen van sociale bijstand niet hoog was. De federale arizonaregering (2025-2029) heeft echter besloten om de LOI's af te bouwen.
43. Wanneer een procedure voor gezinshereniging niet binnen het eerste jaar na de erkenning van de vluchtelingenstatus wordt opgestart, wordt de toekenning ook afhankelijk van het beschikken over geschikte huisvesting om de gezinsleden te ontvangen. Tot het moment van hereniging besteedt de aanvrager echter vaak zijn of haar tijd aan het samenstellen van het dossier en heeft hij of zij nog geen financiële onafhankelijkheid bereikt of voldoende inkomen om een gezinswoning te huren. Dit zou in de toekomst kunnen veranderen door nieuwe beleidsvoorstellen van de federale arizonaregering (2025-2029). Volgens het regeerakkoord zouden erkende vluchtelingen nog maar de eerste zes maanden een *onvoorwaardelijke* periode krijgen om gezinshereniging aan te vragen. Personen met *subsidiare bescherming* zouden deze uitzonderingsperiode zelfs niet meer kunnen genieten en zouden pas twee jaar na hun erkenning gezinshereniging kunnen aanvragen. Bovendien zouden zij aan strengere inkomensvoorwaarden moeten voldoen.
44. Zie ook: Debruyne, P. (2024). *Gezinshereniging onder druk*. Mammoet/EPO.
45. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen.

<https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geïntegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen.-NL.pdf>.

46. Mensen in *liminaliteit* worden door antropoloog Victor Turner, die rituelen bestudeerde, begrepen als “neither here nor there; they are betwixt and between the positions assigned and arrayed by law, custom, convention, and ceremonial”. Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine, p. 95; Brun, C., & Fábos, A. (2015). Making homes in limbo? A conceptual framework. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 31(1), 5-17.
47. Zie ook: Boccagni, P. (2015). Searching for well-being in care work migration: Constructions, practices and displacements among immigrant women in Italy. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*, 23(2), 284-306.
48. Geldof, D., D'Eer, L., & Robeyns, L. (2019). Before you can make a home, you need to find a house. How volunteers support refugees in Flanders in the search for houses and/or homes. In A. Gola, A. Singh, & A. Singh (Eds.), *Displacement & domesticity since 1945: Refugees, migrants and expats making homes* (pp. 217-223). KU Leuven.
49. Zie bijvoorbeeld: <https://denieuweburen.be/>.
50. Abel, O. (1995). Habiter la cité. *Autres Temps*, 46(1), 31-42 (32).
51. Breviglieri, M. (2002). L'horizon du ne plus habiter et l'absence du maintien de soi en public. In D. Céfai, & I. Joseph, *L'héritage du pragmatisme. Conflits d'urbanité et épreuves de civisme*, 319-336; Dupuis, A., & Thorns, D. C. (1998). Home, home ownership and the search for ontological security. *The Sociological Review*, 46(1), 24-47.
52. Enerzijds stelt de Vlaamse Taalwetwijzer dat “het taalgebruik in België in principe vrij is” en wordt beschermd door de grondwet. Anderzijds bepalen de Bestuursstaalwet van 16 juli 1966 en de Gewone wet van 9 augustus 1980 dat publieke dienstverleners in het Nederlandse taalgebied uitsluitend Nederlands mogen gebruiken. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 9. Taal en publieke dienstverlening. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB9.-Taal-en-publieke-dienstverlening.-NL.pdf>.
53. Nota migrantenbeleid van de Vlaamse Executieve 1989, pp. 3-6. Dit langere excerpt toont de selectieve toepassing van ‘integratie’ op bepaalde groepen van nieuwkomers: “Hoewel bij bepaalde uitzichten van het migrantenbeleid (bijvoorbeeld sensibilisering) de gehele Vlaamse bevolking dient betrokken te worden, richt het migrantenbeleid dat deze beleidsnota voorstaat zich tot “al deze personen die zich omwille van hun zwakke sociaal-economische situatie en van hun etnische afkomst in een sociale achterstandspositie bevinden”, ongeacht of ze de Belgische nationaliteit verworven hebben. Dit betekent concreet dat niet de Japanse of Amerikaanse ondernemer, of de E.E.G.-ambtenaar of NAVO-militair onderwerp van dit beleid zullen zijn.”
54. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geïntegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen.-NL.pdf>; Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 8. Taal en de toeleiding naar werk. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB8.-Taal-en-werk.-NL.pdf>.
55. Meer hierover, zie: <https://www.vreemdelingenrecht.be/inburgering/inburgering-vlaanderen/plicht-tot-inburgering-vlaanderen/wie-verplicht-tot-inburgering-vlaanderen>.
56. <https://www.vlaanderen.be/begeleiding-van-inburgeraars-het-inburgeringstraject>.
57. Debruyne, P., Grymonprez, H., & Naert, J. (2024, 10 oktober). Ondanks de retoriek over “samen Vlaanderen maken”, krijgen diverse groepen in Vlaanderen een ander gezicht van de overheid te zien. *Knack*. <https://www.knack.be/nieuws/belgie/politiek/ondanks-de-retoriek-over-samen-vlaanderen-maken-krijgen-diverse-groepen-in-vlaanderen-een-ander-gezicht-van-de-overheid-te-zien/>.

58. Asfar, D., Born, M. P., Oostrom, J. K., & van Vugt, M. (2019). Psychological individual differences as predictors of refugees' local language proficiency. *European Journal of Social Psychology*, 49(7), 1385-1400.
59. Zie ook: Steel, J. L., Dunlavy, A. C., Harding, C. E., & Theorell, T. (2017). The psychological consequences of pre-emigration trauma and post-migration stress in refugees and immigrants from Africa. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19(3), 523-532.
60. Zie ook: Van den Bogaard, R. M., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 7. Duurzame tewerkstelling. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB7.-Duurzaamwerk.-NL.pdf>.
61. Zie: <https://apache.be/2021/10/22/plan-samenleven-van-minister-somers-piece-resistance-continuïteit>.
62. OECD. (2023). *Skills and labour market integration of immigrants and their children in Flanders*. OECD, p. 128.
63. <https://www.vdab.be/sites/default/files/media/files/ontcijfert2020nr39.pdf>, p. 5; Horizontaal Integratie en Gelijkekansenbeleidsplan 2020-24 Beslissingen van de Vlaamse Regering, Vlaanderen.be, p. 11. Zie ook: Vijf voor Taal-plan van VDAB, waar de cijfers over investeren in taalbeleid op de werkvloer voor werkgevers, veel kleiner zijn in verhouding tot taalbeleid op het niveau van de nieuwkomer via directe taalondersteuning of trajecten die taalgevoelig zijn (IBO-T bijvoorbeeld). https://www.vdab.be/sites/default/files/media/files/NT2_Cijferrapport_Het%20talenplan%20in%20cijfers_A5_2022.06%20interactief.pdf; Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 8. Taal en de toeleiding naar werk. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB8.-Taal-en-werk.-NL.pdf>.
64. Zie onder andere: Mezzadra, S., & Neilson, B. (2013). *Border as method, or, the multiplication of labor*. Duke University Press.
65. Zie ook: Vandevoordt, R. (2020). Encountering Belgians: How Syrian refugees build bridges over troubled water. In E. Fiddian-Qasmiyeh (Ed.), *Refuge in a moving world: Interdisciplinary conversations*. UCL Press; Vandevoordt, R., & Verschraegen, G. (2019). Citizenship as a gift: How Syrian refugees in Belgium make sense of their social rights. *Citizenship Studies*, 23(1), 43-60.
66. Nochtans werd voor vrachtwagenchauffeurs uit Oekraïne een aangepast trainingsprogramma gelanceerd. Dit toont dat een flexibeler taalbeleid een snellere en meer duurzame intrede in de arbeidsmarkt kan faciliteren. Zie: Van den Bogaard, R., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 4. Lessen uit het onthaal van tijdelijk ontheemden uit Oekraïne. https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB4.-Lessen-uit-het-onthaal-van-tijdelijke-ontheemde-personen-uit-Oekraïne.NL_.pdf.
67. Zie ook: Van den Bogaard, R. M., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 7. Duurzame tewerkstelling. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB7.-Duurzaamwerk.-NL.pdf>.
68. Costa Santos, A., Vandermeersch, H., & Mescoli, E. (2023). Challenges and pitfalls in the service delivery to newly arrived immigrants. In H. Vandermeersch, E. Mescoli, J-M. Lafleur, & P. De Cuyper (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (pp. 115-120). Leuven University Press; Reidsma, M., & Crijns, M. (2023). Analysing newly arrived immigrants' access to welfare services. In H. Vandermeersch, E. Mescoli, J-M. Lafleur, & P. De Cuyper (Eds.), *Newcomers navigating the Welfare State* (pp. 235-238). Leuven University Press.
69. <https://www.communicatiewaaiar.be/>; VVSG-Memorandum 2024, Taalbeleid en Nederlands in een meertalige context.
70. Vlaams Regeerakkoord 2024-2029, p. 210.
71. Vlaams Regeerakkoord 2024-2029, p. 210.

72. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 9. Taalen publieke dienstverlening. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB9-Taal-en-publieke-dienstverlening-NL.pdf>.
73. Lutman, V. (2019). The complex dynamics of childhood parentification: an overview of theory and research. In J. Stala (Ed.), *Families: Opportunities and challenges* (pp. 157-194). The Pontifical University of John Paul II in Krakow Press.
74. Van Acker, K., Fournier, K., & Geldof, D. (2024). On declining parental agency and institutionalized forms of parentification: Narratives of changing parenthood among refugee families and social workers in collective reception centres. *European Social Work Research*, 2(2), 150-167.
75. Mooren, T., Bala, J., & Rabaia, Y. (2020). A family-centered approach to working with refugee children and adolescents. In S. J. Song, & P. Ventevogel (Eds.), *Child, adolescent and family refugee mental health. A global perspective* (pp. 243-256). Springer Nature Switzerland.
76. Voor een overzicht en onderbouwing van dit perspectief, zie: Colak, Z. F. (2022). Refufam Working Paper: Post-migration stressors and psychosocial well-being of refugee families. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/02/REFUFAM-Working-paper-Post-migration-stressors-and-psychosocial-well-being-of-refugee-families.pdf>.
77. Zie onder meer: Allan, J. (2015). Reconciling the 'psycho-social/structural' in social work counselling with refugees. *British Journal of Social Work*, 45(6), 1699-1716; Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22, 723-742; Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282; Song, S. J., & Ventevogel, P. (Eds.). (2020). *Child, adolescent and family refugee mental health: A global perspective*. Springer International Publishing.
78. Colak, Z. F. (2022). Refufam Working Paper: Post-migration stressors and psychosocial well-being of refugee families. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/02/REFUFAM-Working-paper-Post-migration-stressors-and-psychosocial-well-being-of-refugee-families.pdf>.
79. Zie ook: Groeninck, M., Meurs, P., Geldof, D., Wiewauters, C., Acker, K. V., Boe, W. D., & Emmery, K. (2019). *Veerkracht in beweging: Dynamieken van vluchtelingengezinnen versterken*. Garant; Jarlby, F., Goosen, S., Derluyn, I., Vitus, K., & Jervelund, S. S. (2018). What can we learn from unaccompanied refugee adolescents' perspectives on mental health care in exile? *European Journal of Pediatrics*, 177(12), 1767-1774; Watters, C., & Derluyn, I. (2018). *Wellbeing: Refugee children's psychosocial wellbeing and mental health*. Research Handbook on Child Migration.
80. Groeninck, M., Meurs, P., Geldof, D., Van Acker, K., & Wiewauters, C. (2020). Resilience in liminality: How resilient moves are being negotiated by asylum-seeking families in the liminal context of asylum procedures. *Journal of Refugee Studies*, 33(2), 358-370; Aranda, K., & Hart, A. (2015). Resilient moves: Tinkering with practice theory to generate new ways of thinking about using resilience. *Health*, 19(4), 355-371.
81. Zie bijvoorbeeld: Sangaramoorthy, T., & Carney, M. A. (2021). Immigration, mental health and psychosocial well-being. *Medical Anthropology*, 40(7), 591-597.
82. "It is a concept that he uses to describe the effects of change in the structures of any particular field where there is, at least for a time, a breakdown in the self-regulation (*habitus*) which was established to fit an individual to society." Hardy, C. (2008). Hysteresis. In M. Grenfell (Ed.), *Pierre Bourdieu: Key concepts* (1st Ed.; p. 134). Routledge.
83. Ahmed, S. (2010). *The promise of happiness*. Duke University Press. Voor een op Bourdieus werk gestoelde conceptualisering van het sociale kapitaal van migranten, zie: Erel, U., & Ryan, L. (2019). Migrant capitals: Proposing a multi-level spatio-temporal analytical framework. *Sociology*, 53(2), 246-263.

84. Erel, U., & Ryan, L. (2019). Migrant capitals: Proposing a multi-level spatio-temporal analytical framework. *Sociology*, 53(2), 246-263.
85. Zie ook: Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geïntegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen.-NL.pdf>.
86. Hardy, C. (2008). Hysteresis. In M. Grenfell (Ed.), *Pierre Bourdieu: Key concepts* (1st Ed.). Routledge.
87. Beeckmans, L., Salamé, D., Bovo, M., Hogan, M. et al. (2025). *Integration Otherwise Inspiration Kit. A guide for practitioners, policymakers, and community builders*. ReRoot – Horizon 2020-project (pp. 13-14); Arnaut, K., Beeckmans, L., & Meeus, B. (Eds.). (2025, forthcoming). *Infrastructuring arrival: Envisioning the migration-integration nexus beyond crisis*. Leuven University Press.
88. Zie ook: Blommaert, J. (2013). Citizenship, language, and superdiversity: Towards complexity. *Journal of Language, Identity & Education*, 12, 193-196; Blommaert, J. (2018). *Durkheim and the Internet: On sociolinguistics and the sociological imagination*. Bloomsbury; Arnaut, K., Beeckmans, L., & Meeus, B. (Eds.). (2025, forthcoming). *Infrastructuring arrival: Envisioning the migration-integration nexus beyond crisis*. Leuven University Press.
89. Ghekiere, A., & Verhaeghe, P. P. (2022). How does ethnic discrimination on the housing market differ across neighborhoods and real estate agencies? *Journal of Housing Economics*, 55, 1018-1020; Verhaeghe, P. P., & De Coninck, D. (2022). Rental discrimination, perceived threat and public attitudes towards immigration and refugees. *Ethnic and Racial Studies*, 45(7), 1371-1393.
90. Wat kan leiden tot psychosociale stress. Zie: De Haene, L., & Rousseau, C. (Eds.). (2020). *Working with refugee families: Trauma and exile in family relationships* (1st ed.). Cambridge University Press; Behrendt, M., Pfeiffer, E., Devlieger, I., Adeyinka, S., Rota, M., Uzureau, O., Lietaert, I., & Derluyn, I. (2022). The impact of daily stressors on unaccompanied young refugees' mental health: A longitudinal study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 92(6), 681-691; Pfeiffer, E., Behrendt, M., Adeyinka, S. et al. (2022). Traumatic events, daily stressors and posttraumatic stress in unaccompanied young refugees during their flight: A longitudinal cross-country study. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 16, 26.
91. Orsini, G., Rota, M., Uzureau, O., Behrendt, M., Adeyinka, S., Lietaert, I., & Derluyn, I. (2022). Loops of violence(s) within Europe's governance of migration in Libya, Italy, Greece, and Belgium. *Politics and Governance*, 10(2), 256-266.
92. Ghahari, S., Lui, J., Nagra, S., & Morassaei, S. (2020). The life experiences of refugees in Canada: A comprehensive scoping review to identify unmet needs and barriers. *Journal of International Migration and Integration*, 21(4), 1249-1261; Haindorfer, R., Liedl, B., & Kittel, B. (2022). The integration resources of refugees and life satisfaction: Evidence from the city of Vienna. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 22(2), 239-263; Ghorashi, H. (2021). Failed Promise of Equality: Iranian women's integration in the Netherlands. *International Migration*, 59(4), 88-104.
93. Zie Vandevoordt, R. (2020). Encountering Belgians: How Syrian refugees build bridges over troubled water. In E. Fiddian-Qasmieh (Ed.), *Refuge in a moving world: Interdisciplinary conversations*. UCL Press.
94. Zie ook: Campbell, M. R., Mann, K. D., Moffatt, S., Dave, M., & Pearce, M. S. (2018). Social determinants of emotional well-being in new refugees in the UK. *Public Health*, 164, 72-81; Walther, L., Rayes, D., Amann, J., Flick, U., Ta, T. M. T., Hahn, E., & Bajbouj, M. (2021a). Mental health and integration: A qualitative study on the struggles of recently arrived refugees in Germany. *Frontiers in Public Health*, 9.
95. Zie ook: Vandevoordt, R., & Verschraegen, G. (2019). Citizenship as a gift: How Syrian refugees in Belgium make sense of their social rights. *Citizenship Studies*, 23(1), 43-60.

96. Betancourt, T. S., Abdi, S., Ito, B. S., Lilienthal, G. M., Agaleb, N., & Ellis, H. (2014). "We left one war and came to another": Resource loss, acculturative stress, and caregiver-child relationships in Somali refugee families. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 21(1), 114-125;
- Groeninck, M., Meurs, P., Geldof, D., Wiewauters, C., Acker, K. V., Boe, W. D., & Emmery, K. (2019). *Veerkracht in beweging. Dynamieken van vluchtelingengezinnen versterken*. Garant.
97. Dagevos, J., Huijnk, W., Maliepaard, M., & Miltenburg, E. (2018). *Syriërs in Nederland. Een studie over de eerste jaren van hun leven in Nederland*. Sociaal en Cultureel Planbureau.
98. Spijkerman, A., & Uiters, E. (2020). Psychische gezondheid. In *Syrische statushouders op weg in Nederland: De ontwikkeling van hun positie en leefsituatie*. <https://digitaal.scp.nl/syrische-statushouders-op-weg-in-nederland/psychische-gezondheid>.
99. Steel, J. L., Dunlavy, A. C., Harding, C. E., & Theorell, T. (2017). The psychological consequences of pre-emigration trauma and post-migration stress in refugees and immigrants from Africa. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19(3), 523-532; Vervliet, M., De Mol, J., Broekaert, E., & Derluyn, I. (2014). "That I live, that's because of her": Intersectionality as framework for unaccompanied refugee mothers. *The British Journal of Social Work*, 44(7), 2023-2041.
100. Debruyne, P. (2024). *Gezinshereniging onder druk. Transnationaal sociaal werk*. EPO/Mammoet; Debruyne, P., Groeninck, M., Belloni, M., Desmet, E., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 10. Gezinshereniging. <https://refufam.be/policy-briefs/>.
101. Myria. (2023). Procedure gezinshereniging brengt aanzienlijke kosten met zich mee, 5 oktober 2023. <https://www.myria.be/nl/publicaties/persbericht-procedure-gezinshereniging-brengt-aanzienlijke-kosten-met-zich-mee>; Debruyne, P. (2024). *Gezinshereniging onder druk. Transnationaal sociaal werk*. Mammoet/EPO.
102. Debruyne, P. (2025, 3 februari). Beleidsvoorstellen zullen het leven van veel nieuwkomers zwaar raken. Zo ziet het strengste asiel- en migratiebeleid ooit eruit. Mo. <https://www.mo.be/opinie/zo-ziet-het-strengste-asiel-en-migratiebeleid-ooit-eruit>.
103. Meer over de mogelijke intergenerationele impact van migratie, zie: Impact van migratie op mentaal welzijn: "Kinderen dragen littekens van hun ouders" – Achtergrond – Sociaal.Net. Zie ook: Boccagni, P. (2015). Searching for wellbeing in care work migration. Constructions, practices and displacements among immigrant women in Italy. *Social Politics*, 2; Vandevoordt, R., & Verschraegen, G. (2019). Citizenship as a gift: How Syrian refugees in Belgium make sense of their social rights. *Citizenship Studies*, 23(1), 43-60.
104. Debruyne, P., Groeninck, M., Belloni, M., Desmet, E., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 10. Gezinshereniging. <https://refufam.be/policy-briefs/>. Voor verdere duiding over 'afhankelijk verblijfsrecht' is er dit onderzoeksrapport daarover: de Hart, B., Verweij, E., & Arbaoui, Y. (2022). Heb geduld. De betekenis van het afhankelijk verblijfsrecht in het dagelijks leven van huwelijksmigranten en hun partners. https://research.vu.nl/files/213757100/Rapport_afhanke-lijk_verblijfsrecht_def_5_12_2022.pdf.
105. Ahmed, S. (2004). *The promise of happiness*. Duke University Press, p. 39.
106. Debruyne, P. (2024). *Gezinshereniging onder druk*. Mammoet/EPO; Orsini, G., & Merla, L. (2024). Domestic violence within the securitisation of (family and love) migration: The case of Belgium. In E. Desmet, M. Belloni, D. Vanheule, J. Verhellen, & A. Güdük (Eds.), *Family reunification in Europe: Exposing inequalities* (pp. 330-437). Routledge.
107. Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *J. Refugee Stud.*, 21, 166.
108. Portes, A., & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530(1), 74-96; Alba, R., & Nee, V. (2014). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration 1. In M. M. Suarez-Orozco, C. Suarez-Orozco, & D. Qin-Hillard (Eds.). (2002). *The new immigrant in American society* (pp. 2-50). Routledge.

109. Berry, J. W. (2006). Acculturation: A conceptual overview. *Acculturation and Parent-Child Relationships*, 13-32.
110. Voor een uitvoerige kritiek op deze aanname, zie Favell, A. (2022). *The integration nation*. Polity Press.
111. Dit werd sinds begin jaren 1990 uitvoerig bekritiseerd door de opkomst van 'transnationale relaties' als een nieuw sociaal paradigma. Zie: Schiller, N. G., Basch, L., & Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 645(1), 1-24.
112. Zie: Verhaeghe, F. (2019). "We feel at home, but we do not feel welcome": Integration processes in a multi- and intergenerational perspective. Doctoraatsthesis Universiteit Gent.
113. Ahmed, S. (2004). *The promise of happiness*. Duke University Press, pp. 158-159.
114. A "looser sense of being together, where we would not be required to place our hopes for happiness in the same thing"; Ahmed, S. (2004). *The promise of happiness*. Duke University Press, p. 159.
115. Meer over de symbolische rol van eten en gastvrijheid, zie: Vandevordt, R. (2017). The politics of food and hospitality: How Syrian refugees in Belgium create a home in hostile environments. *Journal of Refugee Studies*, 30(4), 605-621.
116. Zie ook: Vandevordt, R. (2020). Encountering Belgians: How Syrian refugees build bridges over troubled water. In E. Fiddian-Qasmiyeh (Ed.), *Refuge in a moving world: Tracing refugee and migrant journeys across disciplines*. University College London, p. 507; Vandevordt, R., & Verschraegen, G. (2019). Citizenship as a gift: How Syrian refugees in Belgium make sense of their social rights. *Citizenship Studies*, 23(1), 43-60.
117. Zie ook: Bourdieu, P. et al. (1999 [1993]). *The weight of the world*. Stanford University Press, p. 26.
118. Zie ook: Vandevordt, R. (2020). Encountering Belgians: How Syrian refugees build bridges over troubled water. In E. Fiddian-Qasmiyeh (Ed.), *Refuge in a moving world: Tracing refugee and migrant journeys across disciplines*. University College London, p. 507.
119. Zie ook: Beeckmans, L., Salamé, D., Bovo, M., Hogan, M. et al. (2025). *Integration Otherwise Inspiration Kit. A guide for practitioners, policymakers, and community builders*. ReRoot – Horizon 2020-project, p. 13.
120. Ahmed, S. (2004). *The promise of happiness*. Duke University Press, p. 39.
121. Zie ook: Vandevordt, R. (2020). Encountering Belgians: How Syrian refugees build bridges over troubled water. In E. Fiddian-Qasmiyeh (Ed.), *Refuge in a moving world: Tracing refugee and migrant journeys across disciplines*. University College London, p. 507.
122. Vlaams Regeerakkoord. (2024). Samen werken aan een warm en welvarend Vlaanderen (2024-2029), pp. 207-208. <https://www.ewi-vlaanderen.be/sites/default/files/2024-10/Vlaams%20Regeerakkoord%202024.pdf>.
123. Blommaert, J. (2014). Infrastructures of superdiversity: Conviviality and language in an Antwerp neighborhood. *European Journal of Cultural Studies*, 17(4), 431-451.
124. Over 'zorgzame buurten', zie bijvoorbeeld: SAAMO. (2023). Minder mazen, meer net. Aan de slag met zorgzame buurten. https://www.saamo.be/wp-content/uploads/2022/04/2023_SALI003_e-pub_zorgzame-buurten.pdf.
125. Action Research Collective for Hospitality. (2020). *Whose future is here? Searching for hospitality in the Northern Quarter*. Brussels: ARCH, Metrolab Series.
126. Phillimore, J., Bradby, H., Brand, T., Padilla, B., & Pemberton, S. (2021). *Exploring welfare bricolage in Europe's superdiverse neighbourhoods*. Routledge.
127. Wessendorf, S. (2019). Migrant belonging, social location and the neighbourhood: Recent migrants in East London and Birmingham. *Urban Studies*, 56(1), 131-146.
128. Wyckaert, E., Leinfelder, H., & De Decker, P. (2023). Spatial capital as a perspective on the integration of newcomers in small and medium-sized towns. *Migrating in Small and Medium-Sized Towns: Experiences, Challenges, Perspectives for Participation*, 2 (Migratowns), 203-230.

129. Saunders, D. (2010). *Arrival city: How the largest migration in history is reshaping our world*. Random House.
130. Burgess, E., Park, R., & McKenzie, R. (1925). The city-suggestions for investigation of human behavior in the urban environment. *The city*, University of Chicago Press, 1-46.
131. Portes, A., & Manning, R. D. (1986). The immigrant enclave: Theory and empirical examples. In S. Olzak, & J. Nagel (Eds.), *Competitive ethnic relations* (pp. 47-68). Academic PR.
132. Schillebeeckx, E., Oosterlynck, S., & De Decker, P. (2019). Migration and the resourceful neighborhood: Exploring localized resources in urban zones of transition. *Arrival Infrastructures: Migration and Urban Social Mobilities*, 131-152.
133. Meeus, B., Arnaut, K., & Van Heur, B. (2019). *Arrival infrastructures*. Palgrave Macmillan; Hanhörster, H., & Wessendorf, S. (2020). The role of arrival areas for migrant integration and resource access. *Urban Planning*, 5(3), 1-10; Debruyne, P., & Meeus, B. (2018). Pleidooi voor meer investering in aankomstinfrastructuur van superdiverse stad. Wie de stad niet door de lens van superdiversiteit bekijkt, kan er geen gemeenschap van maken. *Mo.be*. <https://www.mo.be/analyse/de-superdiverse-stad-wordt-steeeds-complexer-en-gelaagder-en-daar-kunnen-we-wat-mee>.
134. Berger, M. (2018). S'inviter dans l'espace public. *Sociologies*, 13; Cefai, D., Berger, M., Carlier, L., & Gaudin, O. (2024). *Ecologie humaine: une science sociale des milieux de vie*. Creaphis.
135. Schrooten, M., Thys, R., & Debruyne, P. (2019). *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Politeia; Welschen, S., Lucas, P., Hoijtink, M., & Veldboer, L. (2020). *Licht op sociaal schaduwwerk. Literatuurstudie naar (Nederlandse) informele sociaalwerkpraktijken die plaatsvinden onder de radar*. Hogeschool van Amsterdam.
136. Geldof, D. et al. (2023). *Superdivers Vlaanderen. Geografie van een nieuwe realiteit*. ASP; Carlier, L. (In voorbereiding). Quand les formes publiques de l'hospitalité font défaut: expérience et trajectoires de nouveaux-venus dans une petite ville belge. *Revue Européenne des Migrations Internationales*.
137. Vandevoordt, R. (2019). Eroding rights, crafting solidarity? Shifting dynamics in the state – civil society nexus in Flanders and Brussels. *Social Inclusion*, 7(2), 106-117.
138. Schrooten, M., Thys, R., & Debruyne, P. (2019). *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap*. Politeia; Welschen, S., Lucas, P., Hoijtink, M., & Veldboer, L. (2020). *Licht op sociaal schaduwwerk. Literatuurstudie naar (Nederlandse) informele sociaalwerkpraktijken die plaatsvinden onder de radar*. Hogeschool van Amsterdam; Vandevoordt, R. (2021). A more subversive humanitarianism? The political strategies of grassroots initiatives supporting illegalized migrants. In M. Gabrielsen Jumbert, & E. Pascucci (Eds.), *Citizen humanitarianism at European borders* (pp. 99-113). Routledge.
139. Zie ook: Carlier, L., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 1. De la protection internationale à l'intégration. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB1.-After-Recognition.-FR.pdf>.
140. Zie: Carlier, L., Berger, M., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 3. Vers un accompagnement continu et transversal à Bruxelles et en Wallonie. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB3.-Transversal-polices-Wallonia-and-Brussels.-FR.pdf>; Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geintegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen.-NL.pdf>.
141. Phillimore, J., Bradby, H., Brand, T., Padilla, B., & Pemberton, S. (2021). *Exploring welfare bricolage in Europe's superdiverse neighbourhoods*. Routledge.
142. Vertovec, S., & Wessendorf, S. (2010). *The multiculturalism backlash*. Routledge.

143. Joppke, C. (2017). Civic integration in Western Europe: Three debates. *West European Politics*, 40(6), 1153-1176; Favell, A. (2022). *The integration nation: Immigration and colonial power in liberal democracies*. John Wiley & Sons; Schinkel, W. (2017). *Imagined societies: A critique of immigrant integration in Western Europe*. Cambridge University Press.
144. Bendixsen, S., & Näre, L. (2024). Welfare state bordering as a form of mobility and migration control. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(11), 2689-2706; Misje, T. (2020). Social work and welfare bordering: The case of homeless EU migrants in Norway. *European Journal of Social Work*, 23(3), 401-413.
145. Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 2. Naar een geïntegreerd onthaal van vluchtelingengezinnen in Vlaanderen. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB2.-Naar-een-geintegreerd-onthaal-van-vluchtelingengezinnen-in-Vlaanderen.-NL.pdf>; Carlier, L., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 3. Vers un Accompagnement continu et transversal à Bruxelles et en Wallonie. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB3.-Transversal-polices-Wallonia-and-Brussels.-FR.pdf>.
146. Groeninck, M., Geldof, D., Debruyne, P., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 9. Taal en publieke dienstverlening. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB9.-Taal-en-publieke-dienstverlening.-NL.pdf>.
147. Çolak, F. Z. (2022). *Post-migration stressors and psychosocial well-being of refugee families*. REFUFAM Working Paper. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/02/REFUFAM-Working-paper-Post-migration-stressors-and-psychosocial-well-being-of-refugee-families.pdf>; Derluyn, I. (2023). *Hier & Ginder. Hoe we jonge vluchtelingen kunnen ondersteunen*. Owl Press.
148. D'Eer, L., Robeyns, L., & Geldof, D. (2019). *Capten en ontsluiten van inspirerende praktijken inzake werken met vrijwilligers bij woonondersteuning van vluchtelingen*. Onderzoeksrapport. Kenniscentrum Gezinswetenschappen, hogeschool Odisee.
149. Carlier, L. (2024). *Expérience d'hospitalité et trajectoires d'inclusion de familles réfugiées à Tournai*. REFUFAM Working paper. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/02/REFUFAM-Working-paper-Experience-dHospitalite-et-Trajectoires-dInclusion-de-Familles-Refugiees-a-Tournai.pdf>; Derluyn, I. (2023). *Hier & Ginder. Hoe we jonge vluchtelingen kunnen ondersteunen*. Owl Press; Vandevoordt, R. (2019). Eroding rights, crafting solidarity? Shifting dynamics in the state – civil society nexus in Flanders and Brussels. *Social Inclusion*, 7(2), 106-117.
150. Phillimore, J., Bradby, H., Brand, T., Padilla, B., & Pemberton, S. (2021). *Exploring welfare bricolage in Europe's superdiverse neighbourhoods*. Routledge; Debruyne, P. (2024). Reassembling the right to family reunification for refugees in Belgium through social work practices of welfare bricolage. In E. Desmet, M. Belloni, D. Vanheule, J. Verhellen, & A. Güdük (Eds.), *Family reunification in Europe* (pp. 296-314). Routledge.
151. Van den Bogaard, R., Orsini, G., & Vandevoordt, R. (2025). REFUFAM Policy Brief 4. Lessen uit het onthaal van tijdelijk ontheemden uit Oekraïne. https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB4.-Lessen-uit-het-onthaal-van-tijdelijke-ontheemde-personen-uit-Oekraïne.-NL_.pdf; Zie ook: Vlaanderen Helpt Oekraïne.
152. Vandevoordt, R., Orsini, G., Carlier, L., Debruyne, P., Geldof, D., & Groeninck, M. (2025). REFUFAM Policy Briefs: inleiding. Vluchtelingengezinnen na erkenning: policy gaps en innovaties in beleid en begeleiding. <https://refufam.be/wp-content/uploads/2025/01/PB0.-Intro-Vluchtelingengezinnen-na-erkenning.-NL.pdf>.

OVER DE AUTEURS

Luce Beeckmans is onderzoeksprofessor aan het Departement Architectuur (Faculteit Ingenieurswetenschappen, KU Leuven) en onderdirecteur van het Leuven Urban Studies Institute (LUSI). Ze is opgeleid als burgerlijk ingenieur-architect en ontwikkelde zich tot een interdisciplinair onderzoeker op het snijvlak van stads- en migratiestudies. Haar onderzoek richt zich op de huisvesting en home-making van vluchtelingen en migranten, waarbij ze dat koppelt aan bredere debatten over stedelijke diversiteit, inclusie en burgerschap. In haar onderzoek combineert ze kaders en methoden uit verschillende vakgebieden, terwijl ze ook experimentele onderzoeksmethoden gebruikt, zoals collaborative mapping, kritische cartografie en architecturale etnografie. Ze coördineerde enkele actie-onderzoeksprojecten in samenwerking met niet-academische stedelijke stakeholders (zoals Vluchtelingenwerk Vlaanderen en Globe Aroma) en is voorzitter van het bestuur van de wooncoöperatie Collectief Goed en van het bestuur van CAMPUSatelier.

Mathieu Berger is universitair hoofddocent sociologie aan de Université Catholique de Louvain, waar hij aan het hoofd stond van Metrolab Brussels, een transdisciplinair laboratorium voor onderzoek naar stedelijk beleid, en nu voorzitter is van het Instituut voor Interdisciplinair Onderzoek over Brussel (IRIB). Zijn recente onderzoek richt zich op theorieën over leefruimte/milieu, toegepast op stedelijke ervaringen en stadspolitiek, en op een reconstructieve kritiek van deliberatieve democratie vanuit een semiotisch/interactionistisch standpunt. Recent publiceerde hij onder meer: *Designing Transdisciplinarity in Urban Research* (Metrolab Series, 2024), *Whose Future is Here? Searching for Hospitality in the Brussels Northern Quarter* (Metrolab Series, 2019), *The Lifetime of a Policy. Chronicle of Brussels Neighborhood Contracts* (CIVA, 2019) en *Designing Urban Inclusion* (Metrolab Series, 2018).

Louise Carlier is doctor in de politieke en sociale wetenschappen. Ze is onderzoeker aan de Université Catholique de Louvain en docent aan de Université Libre de Bruxelles. Ze is gespecialiseerd in stadsstudies en migratiesociologie. Louise is co-auteur van onder meer *L'espace des infrastructures sociales. Une histoire (bruxelloise) de l'urbanisme de proximité* (2022, Académie Royale de Belgique), *Whose Future is Here? Searching for Hospitality in the Brussels Northern Quarter* (2019, Metrolab Series) en *Designing Urban Inclusion* (Metrolab Series, 2018).

Pascal Debruyne is doctor in de politieke wetenschappen. Hij werkt als onderzoeker en docent aan de Odisee Hogeschool, in de opleidingen Gezinswetenschappen (Kenniscentrum Gezinswetenschappen) en Sociaal Werk (Onderzoekscentrum Sociaal Werk). Zijn werk focust op de relatie tussen migratie en sociaal werk. In 2024 publiceerde hij *Gezinshereniging onder druk. Transnationaal sociaal werk*.

Ilse Derluyn is gewoon hoogleraar aan de Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek van de Universiteit Gent. Zij doet vooral onderzoek naar het welzijn van jonge vluchtelingen en migranten, niet-begeleide minderjarigen, slachtoffers van mensenhandel en door oorlog getroffen kinderen, zowel in het Globale Noorden als het Globale Zuiden. Naast onderzoek is ze erg actief in training en ondersteuning voor praktijkwerkers en beleidsmakers en begeleidt ze zelf ook vluchtelingen. Ze is directeur van het Centre for the Social Study of Migration and Refugees (CESSMIR) aan de Universiteit Gent, en co-directeur van CCVS (www.ccvsinternational.org). In 2023 publiceerde ze *Hier en ginder. Hoe we jonge vluchtelingen kunnen ondersteunen*.

Dirk Geldof is socioloog. Hij is deeltijds hoogleraar aan de Faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen en senior-onderzoeker aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen van Odisee Hogeschool. Zijn onderzoek focust op migratie, superdiversiteit en vluchtelingen. Hij publiceerde onder meer *Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert* (2019) en is co-auteur van *Kind zijn in een asielcentrum. Kansen versterken voor gezinnen na de vlucht* (2022), *Gezinnen na migratie. Hulpverlening en gezinsbeleid in een superdiverse samenleving* (2022) en *Superdivers Vlaanderen. Geografie van een nieuwe realiteit* (2023).

Mieke Groeninck is doctor in de sociale en culturele antropologie. Ze werkt als onderzoeker en docent aan de Odisee Hogeschool, bij het Kenniscentrum Gezinswetenschappen en het Urban Dynamics-programma. Haar onderzoek richt zich op inclusie en welzijn van vluchtelingengezinnen, evenals op de rol van ervaringsdeskundigen en ervaringskennis binnen migratie en daarbuiten. Daarnaast is ze inhoudelijk coördinator aan de KU Leuven voor een onderzoek naar 'Access to housing and social infrastructure for people with precarious residence status in Brussels' (ATLAS).

Giacomo Orsini is als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Universiteit Gent. Zijn meest recente onderzoek focust op de dekolonisatie van migratie(studies) en de impact van allerhande beleid op het dagelijkse leven van migranten. Hij deed eerder onderzoek naar de migratietrajecten van niet-begeleide minderjarigen naar Europa en het structurele geweld waarmee ze tijdens hun traject worden geconfronteerd, naar institutioneel racisme binnen gezinshereniging in

België en naar het Europese grensregime in onder meer Spanje en Italië. Sinds 2015 doceert hij ook over de politiek van migratie, ras, etniciteit en diversiteit aan de Université Libre de Bruxelles. Binnen REFUFAM fungeerde hij als coördinator.

Roos-Marie van den Bogaard is doctoraatsonderzoeker binnen de Onderzoeksgroep Migratierecht (MigrLaw) aan de Universiteit Gent. Haar onderzoek is gericht op de toegang tot sociaaleconomische rechten voor personen met internationale en tijdelijke bescherming in Vlaanderen, geanalyseerd op basis van het non-discriminatieprincipe.

Robin Vandevooordt is hoofddocent migratiestudies bij CESSMIR (Centrum voor de Sociale Studie van Migratie en Vluchtelingen) aan de Universiteit Gent. Hij leidt etnografisch en interdisciplinair onderzoek rond twee thema's: sociale bewegingen in solidariteit met mensen op de vlucht en de dagelijkse werking van migratie- en integratiebeleid. Robin is gespecialiseerd in sociale en politieke theorie, maakte in het recente verleden deel uit van de bestuursorganen van Vluchtelingenwerk Vlaanderen en Gastvrij Netwerk, en organiseert vormingen rond toekomstgericht werken met en voor mensen zonder wettig verblijf. Hij is hoofdpromotor van REFUFAM.

De inkomsten van de auteurs uit de verkoop van dit boek worden doorgestort aan Vluchtelingenwerk Vlaanderen.

From Policy Gaps to Policy Innovation

REFUFAM is een interdisciplinair consortium dat het effect onderzoekt van overheidsbeleid op de sociale inclusie van vluchtelingengezinnen in België. Tussen 2022 en 2024 voerden onze onderzoekers interviews en groepsgesprekken met 98 gezinsleden en met 99 andere experts, waaronder maatschappelijk werkers, vrijwilligers en lokale beleidsmakers. Het consortium brengt sociale en politieke wetenschappers, pedagogen, juristen en stadswetenschappers samen van de Universiteit Gent (Centrum voor Sociale Studie van Migratie en Vluchtelingen, het Departement Sociaal werk en Sociale Pedagogiek, de Onderzoeksgroep Migratierecht), de Odisee Hogeschool (Kenniscentrum Gezinswetenschappen), Université Catholique de Louvain (Metrolab) en de KU Leuven (Leuven Urban Studies Institute). REFUFAM wordt gefinancierd door Belspo Brain 2.0.

Bekijk ook onze website: www.refufam.be

We formuleerden meer dan 100 aanbevelingen in 10 Policy Briefs:
<https://refufam.be/policy-briefs/>

